

NAMIK KEMAL UNIVERSITY
FACULTY of ECONOMICS and ADMINISTRATIVE SCIENCES
NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

YIL/YEAR: 2019 ● CILT/VOLUME: 8 ● SAYI/NUMBER: EUREFE' 19

BJSS

**BALKAN JOURNAL
OF SOCIAL SCIENCES**

**BALKAN SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

e-ISSN2146-8494

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi

Balkan Journal of Social Sciences

YIL/YEAR: 2019 • CILT/VOLUME: 8 • SAYI/NUMBER: EUREFE' 19

1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Aydın'da düzenlenen III. Uluslararası EUREFE Kongresi için Özel Sayı

Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, November 1-3, 2019, Aydın, Turkey

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Dağıtım / Distribution

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yayımlanmaktadır

Published by Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences

e-ISSN	: 2146-8494
Basım Tarihi / Published Date	: 31.12.2019
Yayın Sezonu / Pub. Date Season	: Aralık 2019 (Özel Sayı) <i>December 2019 (Special Issue)</i>
Cilt / Volume	: 8
Sayı / Number	: EUREFE' 19
İlk Yayın Tarihi / Founded	: 2012
Basım Yeri / Place of Publication	: Tekirdağ
Yayın Türü / Publication Type	: Yılda iki defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır <i>Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published biannually</i>
Yayın Dili / Official Language	: Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir. <i>Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.</i>
Periyot / Frequency	: Ocak ve Temmuz <i>January and July</i>
Yayıncı / Publisher	: NKU İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi <i>NKU Faculty of Economics and Administrative Sciences</i>
Adres / Correspondence Address	: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Değirmenaltı Kampüsü, 59030, Süleymanpaşa, Tekirdağ/Türkiye
e-mail	: bjss@nku.edu.tr
Telefon / Telephone	: +90 282 250 2800
Fax	: +90 282 250 9927
Homepage / Homepage	: https://dergipark.org.tr/bsbd

Yayın Kurulu • Editorial Board

Sahibi / Owner

NKÜ İİBF Dekanlığı adına / On behalf of NKU FEAS Deanship

Prof. Dr. Prof. Dr. Rasim YILMAZ (Dekan)
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Prof. Dr. Rasim YILMAZ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Genel Yayın Editörü/ Executive Editor

Doç. Dr. Ömer ESEN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Misafir Editör / Guest Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BÖLÜKBAŞ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Türkiye

Editörler / Editors

Prof. Dr. Ahmet KUBAŞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Alpay HEKİMLER
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. David WEIR
York St. John University / United Kingdom

Prof. Dr. Ensar NIŞANCI
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Günther LOSCHNIGG
University of Graz / Austria

Prof. Dr. Konstantin TSVETKOV
University of Agribusiness And Rural Development / Bulgaria

Prof. Dr. Letlhokwa George MPEDI
The University of Johannesburg / South Africa

Prof. Dr. Luca NOGLER
University of Trento / Italia

Prof. Dr. Murat ÇETİN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Emrah İ. ÇEVİK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Muhamed Eskandar SHAH MOHD RASİD
The Global University of Islamic Finance / Malaysia

Doç. Dr. Nüket KIRCI ÇEVİK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Ömer ESEN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Seda H. BOSTANCI
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Seda YILDIRIM
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Simla GÜZEL
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Bilim Kurulu • Science Board

Prof. Dr. Adem ESEN İstanbul Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Luca NOGLER University of Trento/Italia
Prof. Dr. Ahmet KUBAŞ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Mehmet DURKAYA Giresun Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali Murat YEL Marmara Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Mehmet Yusuf YAHYAGİL Yeditepe Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Alpay HEKİMLER Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Mustafa Yaşar TINAR Dokuz Eylül Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Birsen ELSER Kırklareli Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Carol Daugherty RASNIC Virginia Commonwealth University/United States of America	Prof. Dr. Oscar Alberto POMBO El Colegio de la Frontera Norte/Mexico
Prof. Dr. Cem KILIÇ Gazi Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Otto KAUFMANN Max Planck Institute/Germany
Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN İstanbul Arel Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Peter HERRMANN Max Planck Institute/Germany
Prof. Dr. Devrim ULUCAN Maltepe Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Rahmi YAMAK Karadeniz Teknik Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Filiz GİRAY Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Rasim YILMAZ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Gerhard RING TU Bergakademie Freiberg/Germany	Prof. Dr. Sudi APAK İstanbul Esenyurt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Günther LOSCHNIGG University of Graz/Austria	Prof. Dr. Yakup KÜÇÜKKALE Karadeniz Teknik Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TATLIOĞLU Bahçeşehir Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Aykut Hamit TURAN Sakarya Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Letlhokwa George MPEDI University of Johannesburg/South Africa	Doç. Dr. Esra ALBAYRAKOĞLU Bahçeşehir Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Levent AKIN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Dr. Mi Jung PARK Freie Universität Berlin/Germany

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi (BJSS), sosyal ve beşerî bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, Ocak ve Temmuz sayısı olmak üzere yılda iki defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

BJSS'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınamaz.

BJSS'de sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır.

Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Balkan Journal of Social Sciences (BJSS) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published biannually in January and July.

Scientific and legal liabilities of the articles published in BJSS belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Tekirdağ Namık Kemal University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

BJSS focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles.

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi (BJSS) aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

Balkan Journal of Social Sciences (BJSS) indexed and abstracted in:

- Arastirmax (Arastirmax Scientific Publication Index)
- ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler Endeksi)
- EBSCOhost
- Index Copernicus
- JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
- SOBIAD (SOBIAD Citation Index)

Bu Sayının Hakemleri • Referees of This Issue

- Prof. Dr. Ahmet Can Bakkalcı**
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi/Türkiye
- Prof. Dr. Bülent Günsoy**
Anadolu Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan**
İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Yusuf Kıldıç**
Dokuz Eylül Üniversitesi / Türkiye
- Doç. Dr. E. Yasemin Bozdağlıoğlu**
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi/Türkiye
- Doç. Dr. Emel Yarımoglu**
Yaşar Üniversitesi / Türkiye
- Doç. Dr. Melih Özçalık**
Manisa Celal Bayar Üniversitesi / Türkiye
- Doç. Dr. Murat Necip Arman**
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Adnan Erdal**
Manisa Celal Bayar Üniversitesi / Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Aysun Kahraman**
Manisa Celal Bayar Üniversitesi / Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Barış Gürsoy**
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Türkiye

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

Misafir Editörden... 379

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Özcan Karahan, Ali Selçuk Gencür 381
Döviz Kuru Geçişkenliği ve Merkez Bankası Politikaları
Exchange Rate Pass-Through and Central Bank Policies

Anıl Gacar 389
Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat ve Tehditler
Artificial Intelligence and the Effects of Artificial Intelligence on Accounting Profession: Opportunities and Threats Towards Turkey

Bahar Taşar, İpek Kazançoğlu 395
Mağaza Yerleşim Planının Müşterilerin Satın Alımlarına Etkisi: İki Mağazanın Karşılaştırılması
The Effect of Store Layout Plan on Purchases of Customer: Comparison of Two Stores

Orçun Mutlu 403
Filistin Devleti'nin Devletlik Statüsüne Dair Bir Değerlendirme
An Evaluation on The Statehood Status of Palestine State

Mutlu Yoruldu 415
Vergilendirmenin Güvenliği Açısından Karşıt İnceleme Kurumu: Mahiyeti, Hüküm ve Sonuçları
Counter Audit Agency in Terms of Security of Taxing: Its Importance, Provisions and Results

Sinem Dünder, Hatice Küçükçaya 421
Küreselleşme ve İktisadi Kalkınma İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz
The Relationship between Globalization and Economic Development: An Empirical Analysis for Turkey

Yazım Kuralları / Guide for Authors 431

Değerlendirme Süreci / Peer Review Process 438

Yayın İlkeleri / Editorial Principles 440

Okuyucu Mektupları / Letters

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi'nde (BJSS) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Doç. Dr. Ömer ESEN
oesen@nku.edu.tr

Balkan Journal of Social Sciences

BJSS

Derginin ana sayfası: <https://dergipark.org.tr/bsbd>

Editörün Notu • Editor's Note

Misafir Editörden...

Kıymetli okuyucular,

Balkan Sosyal Bilimler Dergisinin “III. Uluslararası EUREFE Kongresi Özel Sayısı” ile karşınızda olmaktan mutluluk duymaktayız.

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi bu özel sayı aracılığıyla Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Aydın İktisat Fakültesi tarafından 1-3 Kasım 2019’da düzenlenen III. Uluslararası EUREFE Kongresinde sunulan ve yayınlanmak üzere kör hakemlik sürecinden geçen toplam altı çalışmayı siz değerli okuyucuların beğenilerine sunmaktadır.

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi III. Uluslararası EUREFE Kongresi Özel Sayısı’nın konuk editörü olarak, kongremize katkı sağlayan tüm akademisyen ve araştırmacılara, bu özel sayıda yayınlanan çalışmaların değerlendirilme sürecinde fikir ve görüşleri ile destek veren hakemlerimize ve makalelerin yayına hazırlanması noktasında gerekli özveriye gösteren başta editör Doç. Dr. Ömer ESEN olmak üzere tüm dergi ekibine teşekkürlerimi sunarım.

Özel sayı olarak çıkarılan bu yayının bilim dünyasına katkı sağlamasını ümit eder, bu sayıda yer alan çalışmalarını ile akademiye katkılar sunan yazarlarımızı da ayrıca kutlarım.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BÖLÜKBAŞ

Misafir Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Aydın'da düzenlenen III. Uluslararası EUREFE Kongresi için Özel Sayı
[Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, November 1-3, 2019, Aydın, Turkey]

Döviz Kuru Geçişkenliği ve Merkez Bankası Politikaları*

Exchange Rate Pass-Through and Central Bank Policies

Özcan Karahan^{a,**}, Ali Selçuk Gencür^b

^a Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 10200, Bandırma-Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1179-2125

^b Arş. Gör., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 10200, Bandırma-Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8957-6783

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 16 Aralık 2019

Kabul tarihi: 24 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Döviz Kuru Geçişkenliği

Para Politikaları

Merkez Bankası

ARTICLE INFO

Article history:

Received November 26, 2019

Received in revised form December 16, 2019

Accepted December 24, 2019

Keywords:

Exchange Rate Pass-Through

Monetary Policies

Central Banks

ÖZ

Günümüzde Merkez Bankası para politikası stratejileri ile kur geçişkenliği süreci arasındaki ilişkiler özellikle gelişmekte olan ülkelerde fiyat istikrarı açısından büyük önem kazanmıştır. Böylece merkez bankaların oluşturdukları para politikası stratejileri çerçevesinde kur geçişkenliğini azaltmayı temel bir hedef olarak belirlemişlerdir. Bu süreçte para politikası uygulamaları çerçevesinde tercih edilen döviz kuru rejimi oldukça önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan, para politikası stratejisi çerçevesinde belirlenen ve ekonomik birimlerin beklentilerini yönlendirmek için seçtiği çapa (anchor) uygulamasının da oldukça etkili olduğu görülmüştür. Çalışmamızda söz konusu unsurlar çerçevesinde belirlenen merkez bankası para politikası stratejileri, kur geçişkenliği süreci üzerinde yarattığı etkiler çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu bağlamda para arzı, döviz kuru ve enflasyon hedeflemeli para politikası stratejilerinin kur geçişkenliği sürecini azaltmada oynadıkları rol karşılaştırmalı olarak belirlenmiştir. Böylece, döviz kuru geçişkenliği sürecini kontrol altına almak açısından söz konusu para politikası stratejilerinin sağladığı avantaj ve dezavantajlar ortaya konmuştur. Buradan hareketle, kur geçişkenliği süreci içinde dış finansal şoklara karşı gelişmekte olan ülkelerin kırılganlıklarını azaltacak para politikası uygulamalarına ilişkin bazı çıkarımlarda bulunulmuştur.

ABSTRACT

Nowadays, the relations between the Central Bank monetary policy strategies and exchange rate pass-through process have gained great importance, especially in developing countries in terms of price stability. Thus, central banks have determined the reducing of the degree of exchange rate pass-through as a fundamental objective within the framework of their monetary policy strategies. In this process, the preferred exchange rate regime, which is preferred within the framework of monetary policy applications, played an important role. On the other hand, the anchor application, which was determined within the framework of the monetary policy strategy and chosen for guiding the expectations of economic units, was found to be quite effective. In our study, the central bank monetary policy strategies determined within the framework of these elements were analysed within the framework of the effects on exchange rate pass-through process. In this context, the role of money supply, exchange rate and inflation-targeted monetary policy strategies in decreasing the exchange rate pass-through process have been determined comparatively. Thus, the advantages and disadvantages of these monetary policy strategies in terms of controlling the exchange rate pass-through process have been revealed. Accordingly, some implications have been made regarding the monetary policy practices that will reduce the vulnerability of developing countries against external financial shocks during the exchange rate pass-through process.

1. Giriş

Döviz kuru geçişkenliği kur değişimlerinin yurt içi fiyat seviyesini etkileme sürecini ifade eden bir olgudur. Kur

değişimleri çok farklı kanallardan ülkedeki fiyat istikrarını etkileyebilmektedir. Finansal globalizasyon süreci ile birlikte yabancı paralar üzerinde yapılan işlemler artmış

* Bu çalışmanın hazırlanmasında, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında, Prof. Dr. Özcan Karahan danışmanlığında Ali Selçuk Gencür tarafından yürütülen "Türkiye'de Döviz Kuru Geçişkenliği" başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır..

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: okarahan@bandirma.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622. © 2019 Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır. [Hosting by TUBITAK ULAKBİM JournalPark. All rights reserved.]

böylece kur seviyesinde önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde son dönemde yaşanan krizlerin çoğu kur geçişkenliği sürecinde ortaya çıkan olumsuzluklara bağlı olarak açıklanmıştır. Böylece kur geçişkenliği sürecinin kontrol edilmesi merkez bankalarının para politikası uygulamalarında önemli hedeflerinden biri haline gelmiştir. Bunun için merkez bankaları para politikası programları çerçevesinde birçok strateji geliştirmiştir.

Merkez Bankaları uygulayacakları politikalar ile özellikle parasal göstergelere yön verebilen önemli ekonomik kuruluşlardır. Ancak ekonomik sistem içerisinde birçok olgu karmaşık ilişki ağı içerisinde birbiri ile etkileşim halinde bulunduğu merkez bankalarının uygulayacakları politikalar ile ekonomiyi yönlendirme güçleri sınırsız değildir. Dolayısı ile Merkez Bankaları belirli bir amaç çerçevesinde ancak sınırlı sayıdaki araçları kullanarak politikalarını hayata geçirebilir. Döviz kuru geçişkenliğinin tamamen ortadan kalktığı bir para politikası stratejisi ya da döviz kuru rejimi oluşturmak mümkün değildir. Ancak döviz kuru geçişkenliğinin derecesi para politikası stratejisi çerçevesinde seçilen döviz kuru rejimi ve çapa uygulamalarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bu anlamda döviz kuru geçişkenliği süreci ile para politikası uygulamaları arasındaki etkileşim para politikası stratejisi çerçevesinde seçilen döviz kuru rejimi ve çapa uygulamasından hareketle analiz edilebilir (Levy-Yeyati ve Sturzenegger, 2000).

Para politikası uygulaması çerçevesinde belirlenen döviz kuru rejimi kur geçişkenliğini doğrudan doğruya etkileyen önemli bir faktördür. Para politikası stratejisi ile kur geçişkenliği arasında ilişki kurarken para politikası uygulamaları çerçevesinde tercih edilen döviz kuru rejimi büyük rol oynamaktadır. Her para politikası stratejisi kendisine göre bir döviz kuru rejimi belirlemektedir. Temel olarak döviz kuru rejimleri sabit ve dalgalı olmak üzere iki ayrı sistem tarafından belirlenmektedir. Ancak uygulama da bu sitemler arasında yer alan birçok rejimin ortaya çıktığı görülmektedir. Para politikası stratejisi ile kur geçişkenliği arasında ilişki kurarken diğer önemli bir unsur izlenen para politikası çerçevesinde ekonomik birimlerin beklentilerini yönlendirmek için seçilen çapa (anchor) uygulaması olmaktadır. Buna göre ekonomik birimlerin beklentileri seçilen bir ara amaç çerçevesinde yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Başka bir ifade ile para politikası stratejilerinin her biri belirli bir göstergesi ekonomik birimlerin beklentileri yönlendireceği bir çapa olarak seçmektedir (Paya, 2013: 192). Eğer bir para politikası uygulamasında belirli bir çapa seçilmemiş ya da etkin bir biçimde kullanılmamışsa başarı elde etmesi mümkün değildir. Para politikası çerçevesinde seçilen çapa uygulamasının niteliği aynı zamanda döviz kuru geçişkenliğinin derecesini de etkilemektedir. Merkez bankalarının para programlarında genellikle para hacmi, döviz kuru seviyesi ve enflasyon oranını çapa olarak seçmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde çeşitli unsurlara bağlı olarak belirlenen para politikası uygulamaları ile kur geçişkenliği süreci arasında önemli bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Böylece, Merkez Bankası politika stratejileri ile kur geçişkenliği süreci arasındaki etkileşimi analiz etmek literatürde önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Buradan hareketle çalışmamızda çeşitli stratejiler çerçevesinde hayata geçirilen para politikası uygulamaları ile döviz kuru geçişkenliği süreci arasındaki etkileşim analiz edilecektir.

Makalenin geri kalanı aşağıdaki gibi düzenlenmiştir. İkinci kısımda para hacmini hedefleyen para politikası stratejisi ile kur geçişkenliği süreci arasındaki etkileşim incelenecektir. Üçüncü kısımda döviz kuru hedeflemeli para politikası ile kur geçişkenliği süreci arasında ilişkiler ele alınacaktır. Dördüncü kısımda ise enflasyon hedeflemeli para politikası uygulamalarının kur geçişkenliği süreci üzerinde yarattığı etkiler araştırılacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında döviz kuru geçişkenliği süreci ile çeşitli para politikası uygulamaları arasındaki etkileşimi ortaya koyan kapsamlı bir analitik çerçeveye ulaşılmıştır. Buna bağlı olarak kur geçişkenliği sürecinde özellikle gelişmekte olan ekonomilerin kırılma noktalarını azaltacak bir para politikası çerçevesi oluşturulmuştur.

2. Para Hacmini Hedefleyen Politikalar

Merkez bankaları fiyat istikrarına kavuşmak için parasal büyüklükleri kontrol etmeyi tercih ettiklerinde uygulanan politikalar para hacmini hedefleyen politika stratejisi olarak nitelenmektedir. Bu şekilde uygulanacak para politikası stratejisi parasal büyüklüklerle fiyatlar genel seviyesi arasında sıkı bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Merkez bankaları bu çerçevede çeşitli para arzı tanımlarını kullanarak ara hedefler belirlemektedir. Para hacmini hedefleyen para politikası stratejisi teorik dayanak olarak Klasik İktisat Okulunun ve onun devamı olan Monetarist yaklaşımın görüşlerini esas almaktadır. Bilindiği gibi Klasik İktisat Yaklaşımında enflasyon her zaman parasal bir olgu olarak görülmektedir. Çünkü bu yaklaşımda paranın temel işlevi mal ve hizmet satın almak için kullanılmasıdır. Bu nedenle para arzındaki artışlar doğrudan doğruya mal piyasasında talep baskısı yarattığından enflasyona yol açmaktadır. Öyle ki, Klasik İktisat Okulu "Paranın Miktar Teoremi" çerçevesinde para arzındaki artış oranının aynı derecede fiyatlara yansıtacağını iddia etmektedir. Öte yandan Monetarist okul bu yaklaşımı esas itibarı ile kabul etmekle birlikte enflasyondaki artış oranı ile para arzındaki artış oranının aynı seviyede gerçekleşeceğini kabul etmez. Ancak, para arzındaki artışların enflasyona yansıma derecesi konusunda fikir ayrılığı olsa da her iki yaklaşımın tezleri enflasyonun önlenmesine karşı uygulanan para arzı hedeflemeli istikrar programının temel ilkelerini oluşturmaktadır (Paya, 2013: 199).

Para arzı hedeflemeli politikalar günümüzde destek sağlayan diğer bir yaklaşım Rasyonel Beklentiler Hipotezidir. Klasik Okul'un günümüzdeki temsilcisi olarak

kabul edebileceğimiz bu yaklaşım esas itibarı ile devletin bütün müdahalelerinin dolayısı ile iktisat politikalarının etkisiz olduğunu savunur. Çünkü rasyonel beklentilere sahip bireyler politika uygulamalarına karşı geliştirecekleri tepkilerle politikaların hedeflenen etkilerini ortadan kaldırmaktadır. Üstelik merkez bankaları önceden haber vermeden çok politikalar uygulasalar dahi reel ekonomi üzerinde hiçbir etki yaratamamaktadır. Örneğin, merkez bankasının genişlemeci para politikası uygulamaları para miktarı üzerinde dalgalanmalar yaratarak fiyat beklentilerini bozmakta dolayısı ile enflasyonu beslemektedir. Bu yüzden merkez bankalarının cari şoklara cevap veren aktif bir politika yerine sabit parasal büyüme stratejisini benimseyerek pasif bir strateji izlemesi gerekmektedir. Bunun yerine merkez bankasının aktif bir para politikası izlediği durumlarda piyasadaki para miktarında yarattığı dalgalanma sonucunda belirsizlik artacak böylece fiyatlar gene seviyesi yükselecektir (Mishkin, 2000: 350-351).

Yukarıda belirlendiği şekilde Klasik İktisat Okulu ve onun devamı olan bütün yaklaşımlarda fiyat istikrarının sağlanması için merkez bankasının piyasadaki para miktarını istikrarlı bir hale getirmesi esastır. Böylece para hacmini hedefleyen politikalar merkez bankasının fiyat istikrarı hedefine ulaşması için parasal göstergeleri çapa olarak seçmesini etkin bir yöntem olarak kabul etmektedir. Buna göre para arzını kontrol altına almak ve ekonomideki likidite hacminde istikrar sağlamak için merkez bankası rezerv para ya da parasal taban göstergelerini operasyonel hedef olarak belirleyebilir. Bu strateji çerçevesinde para miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi güçlendirmek açısından para talebinin sadece işlem güdüsü ile yapılması gerekmektedir. Böylece, para talebinin istikrarlı bir değişken olarak modele katıldığı görülmektedir. Bunun yanında para arzı ise merkez bankası politikaları ile belirlenen dışsal bir değişken olarak ele alınmaktadır (Akbaş, 2007: 190). Para hacminde istikrarın sağlanması için merkez bankası sabit bir oranda para arzını belirlemelidir. Bu sabit oranı belirlerken reel ekonomide yaşanan değişimleri esas alarak para hacmini bu değişimlere göre belirlemelidir. Görüldüğü gibi Klasik Okul ve onun çağdaş temsilcileri olan yaklaşımlar için enflasyonu kontrol altında tutmanın tek yolu ekonomideki para hacmini kontrol altında tutmaktan geçmektedir. Bunun için de para hacmini temsil eden, rezerv para ve parasal taban gibi, çeşitli parasal göstergeler operasyonel hedef ya da çapa olarak kabul edilmektedir (Pehlivan, 2015: 11).

Öte yandan para politikasının diğer önemli ayağı olan kur rejimi ile ilgili olarak para hacmini hedefleyen politikalar serbest kur rejimini tercih etmektedir. Bu çerçevede kur seviyesindeki değişimlerin fiyatlara yansımalarına ilişkin bir öngörü yapılmamaktadır. Bunun için kur seviyesinin serbestçe piyasada dalgalanmasına imkân veren serbest kur rejimi benimsemiştir. Ancak 1980'li yıllarla birlikte finansal serbestleşmenin ve buna bağlı olarak uluslararası sermaye hareketlerinin gelişmesi ile birlikte parasal hedeflemeyi esas alan para politikası uygulamaları önemini

ytirmeye başlamıştır. Çünkü finansal globalizasyon süreci ile birlikte fon arzının genişlemesi ve finansal piyasalardaki yatırım araçlarının çeşitlenmesi merkez bankalarının ülke içindeki likiditeyi kontrol etme imkânlarını oldukça sınırlandırmıştır. Başka bir ifade ile merkez bankasının elindeki mevcut araçlar piyasadaki para arzını kontrol etmek için yetersiz kalmıştır (Durmuş, 2018: 184). Böylece para arzını kontrol etmeyi operasyonel amaç olarak belirleyen ve bu çerçevede kurları serbest dalgalanmaya bırakarak parasal göstergeleri çapa olarak seçen politika stratejilerinin kullanılması güçleşmiştir.

Ekonomide yaşanan yeni gelişmelere paralel olarak para hacmini hedefleyen politikalar çerçevesinde fiyatları kontrol etmeyi güçleştiren bir diğer unsur da para ve kredi büyüklükleri ile enflasyon arasındaki ilişkinin gittikçe azalmasıdır. Özellikle ekonominin para talebi tarafında yaşanan yeni gelişmeler parasal göstergelerle enflasyon arasındaki ilişkiyi zayıflatmıştır. Para talebi özellikle finansal piyasalardaki dalgalanmalara bağlı olarak oldukça istikrarsızlaşmıştır. Bunun sonucunda para talebindeki değişimler para arzındaki değişimlerden bağımsız bir biçimde fiyatlar üzerinde dalgalanma yaratmaya başlamıştır (Engin, 2011: 48). Böylece parasal büyüklükler üzerinde hedef belirlemek enflasyonu kontrol etmek için yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda uluslararası finansal ilişkilerin hızla geliştiği bir ortamda paranın dış değeri yani kurlar tamamen ülken dışındaki dinamiklerin etkisi altına girmiştir. Üstelik dış dinamiklerle dalgalanmaya başlayan kurlar özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerli paranın iç değerini yani fiyatlar genel seviyesini etkilemeye başlamıştır. Böylece, sadece işlem güdüsü ile paranın talep edildiğini varsayan ve böylece çeşitli parasal göstergeleri kontrol ederek paranın iç değerini kontrol etmeyi amaçlayan merkez bankası uygulamaları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kur geçişkenliği sürecinin güçlü bir biçimde işlemesine yol açmış ve terk edilmek zorunda kalmıştır (Büyükkayın ve Eraslan, 2004: 23).

3. Döviz Kuru Hedeflemeli Politikalar

Döviz kuru hedeflemeli para politikası stratejisinde yerel para birimi başka ülkenin para birimine belirli bir değişim oranı ile sabitlenmektedir. Bu tür sistemlerde sabit bir kur oranı önceden ilan edilerek kurlarda yaşanacak dalgalanmaların önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Böylece, başta fiyatlar genel seviyesi olmak üzere kur değişimlerinden kaynaklanacak riskler ekonomik birimler için azaltılmaya çalışılmaktadır. Başka bir ifade ile sabit bir kur seviyesi çapa olarak seçilmektedir. Dolayısı ile döviz kuru hedeflemeli para politikası stratejisinde enflasyon seviyesi ile döviz kuru seviyesi arasında sıkı bir ilişkinin olduğu öngörülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde döviz kurunu kontrol altına almayı hedefleyen politikalar çerçevesinde sabit kur rejimleri uygulanmaya başlanmış ve bu yolla fiyat istikrarının sağlanması hedeflenmiştir. Buna göre döviz kuru hedeflemeli para politikası stratejisinde kur seviyesinin çapa olarak seçilmesi

otomatik olarak sabit döviz kuru sisteminin tercih edilmesini gerektirmiştir (Orhan ve Erdoğan, 2015: 293-294).

Uygulamaya bakıldığında döviz kuru hedeflemeli rejimlerde kur seviyesi merkez bankası hedefleri çerçevesinde korunduğu sürece kur geçişkenliği olgusu önemini yitirmiştir. Ancak bu politikanın uygulama sürecinde ortaya çıkan riskler bir süre sonra merkez bankalarının sabit kur rejimini koruyamaz hale getirerek önemli krizlerin çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da sabit kur rejiminin çökmesine bağlı olarak kurlarda görülen dalgalanmalar fiyat seviyelerine yansiyarak önemli istikrarsızlıklara yol açmıştır. Bu şekilde kur geçişkenliğinin krizlere yol açacak şekilde şiddetli bir biçimde yaşandığı görülmüştür (Calvo ve Mishkin, 2003: 1005). Sabit kur rejiminin bu şekilde krizlerle sonuçlanmasına yol açan riskler aşağıdaki belirtildiği şekilde iki noktada toplanabilir.

İlk olarak sabit kur rejimi altında belirli bir kur seviyesinin çapa olarak belirlenmesi ile para otoritesi parasal düzenlemeleri kur hedefi ile tutarlı bir biçimde yapmayı taahhüt etmektedir. Buna göre döviz kuru hedeflemeli para politikası uygulamasında yerli para miktarı ülkeye giren yabancı para miktarı ile sınırlandırılmıştır. Böylece ev sahibi ülke parasal gelişme imkanlarını yabancı sermaye girişlerine bağlayarak para politikası uygulamalarına ilişkin kredibilitiyi diğer parası güçlü ülkelerin kredibilitesi ile sağlamaya çalışmaktadır. Öte yandan, merkez bankasının sabit kur rejimi çerçevesinde para miktarı üzerinde değişiklik yaratacak politika uygulama imkanını yitirmesi "İmkansız Üçleme" olgusu ile de ortaya konabilir. Buna göre uluslararası sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda kur seviyesi çapa olarak seçildiğinde merkez bankaları para politikaları üzerindeki kontrolünü tamamen kaybetmektedir. Böylece Merkez Bankalarının döviz kuru hedeflemeli istikrar programı çerçevesinde para politikaları üzerinde kontrolünü kaybetmesi ekonomiyi dış şoklara karşı çok daha fazla kırılgan hale getirmektedir (Erdoğan, 2005: 37). Bunun sonucunda bu sistemi uygulayan ülkelerin çok ciddi spekülasyon ataklarına maruz kalarak finansal krizlerle karşılaştıkları görülmüştür. Spekülasyon atakları bir süre sonra merkez bankasının önceden ilan ettiği kur seviyesinin korumasını güçleştirerek devalüasyona gitmesine neden olmaktadır. Çünkü özellikle gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarında spekülasyon ataklarına karşı kullanılacak rezervler oldukça kısıtlıdır. Böylece kısa dönemde yerli para değerinde yaşanan büyük kayıplar ekonomide büyük daralmalara dolayısı ile fiyat istikrarsızlıklarına yol açmaktadır (Yapraklı, 2007: 14).

İkinci olarak döviz kuru hedeflemeli programların uygulaması ile birlikte yerli paraların aşırı değerlendirilmesi sonucunda oluşan cari işlemler hesabındaki açıklara bağlı olarak önemli krizler yaşanabilmektedir. Aslında cari işlemler hesabında oluşan açıklar büyük sorunlara yol açmadan kur seviyesinde oluşan değişimlerle otomatik olarak çözülebilir. Ancak sabit kur rejimlerinde kur sabitlendiğinden bu otomatik düzeltme mekanizması

işlememektedir. Çünkü cari açık durumunda yerli paranın değer kaybetmesi dolayısı ile kurların artması gerekirken sabit kur rejimi gereği merkez bankası buna izin vermez. Bu durumda ya rezervlerini kullanarak piyasaya döviz sürer ya da faizleri artırarak ülkeye yabancı sermaye girmesine çalışır. Bunun sonucunda yerli para aşırı değerlendirilerek cari açığın daha da büyümesine neden olur. Öte yandan, yüksek cari açık verildiği durumlarda faiz oranlarını artırarak yerli para değerini korumaya çalışmak da ülkenin borçlanma faiz yükünü ağırlaştırmaktadır. Böylece döviz kuru hedeflemeli rejimler sadece dış şoklara karşı kırılganlığı artırmamış aynı zamanda yurt içinde finansal kırılganlığa yol açacak sorunlara neden olmuştur (Kara ve Orak, 2008: 4).

Tarihi süreç içerisinde döviz kuru hedeflemeli rejimler yaşanan finansal krizler neticesinde kur geçişkenliğinin en şiddetli yaşandığı rejimler olarak tanımlanmıştır. Bu noktada özellikle kur hedeflemeli para programları çerçevesinde tercih edilen sabit kur rejiminin yarattığı risklerin büyük rol oynadığı görülmektedir. Buradan hareketle literatürde yapılan araştırmalarda sabit kur rejiminin aksine serbest kur rejiminin döviz kuru geçişkenliğini zayıflattığı belirlenmektedir. Buna göre beklentilerin kur tarafından yönlendirilmediği durumlarda kurdaki değişimlerin fiyatları etkileme süreci daha zayıf işlemektedir (Coricelli, vd., 2006). Döviz kurlarının hedef olarak seçildiği programlar çerçevesinde ise döviz kuru ile fiyatlar arasında, sabit kur seviyesinin korunamadığı kriz durumlarında, daha güçlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü kurun çapa olarak seçildiği bu rejimlerde herhangi bir şok karşısında hem kur hem de fiyatlara ilişkin beklentiler çok ani ve şiddetli bir biçimde bozulmaktadır. Böylece kur ve fiyat seviyeleri birbirini besleyecek şekilde birlikte artmaya başlamaktadır. Öyle ki beklentileri yönetmek için seçilen kur çapasındaki dalgalanmalar beklentileri daha olumsuz etkileyerek kur ve fiyat ilişkisini olumsuz yönde daha çok güçlendirmektedir.

Coricelli, vd. (2004) Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovenya'da VAR modeli çerçevesinde para politikasında seçilen hedeflerle kur geçişkenlik derecesi arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma bulguları döviz kurlarını kontrol etmeyi amaçlayan politikaları izleyen Macaristan ve Slovenya'da döviz kuru geçişkenliğinin hem büyüklük hem de hız olarak daha yüksek seviyede gerçekleştiğini belirlemişlerdir. Bunun yanında kur hedeflemeli istikrar politikasının uygulanmadığı Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde geçiş etkisinin düşük olduğu belirlenmiştir. Böylece, para politikaları çerçevesinde tercih edilen kur rejimlerinin kur geçişkenliğini etkilediği ortaya konmuştur. Barhoumi (2006) yirmi dört tane gelişmekte olan ülkenin 1980-2003 dönemi verilerini kullanarak kur değişimlerinin ithal fiyatlara geçiş etkisini analiz etmiştir. Durağan olmayan panel veri yöntemi uygulanarak ihracatçı maliyetleri, rakip ürünlerin fiyatları ve talep koşulları değişken olarak kullanılmıştır. Sonuçlar analiz edilen dönemde kur geçişkenliğinin derecesinin aynı olmadığını tespit etmiştir. Bunun nedenini de söz konusu ülkelerde uygulanan farklı

döviz kuru ve enflasyon rejimleri ile gümrük tarifelerine bağlamıştır. Özellikle sabit kur rejimi uygulayan ülkelerde ise döviz kuru geçişkenliğinin esnek kur rejimi uygulayan ülkelere oranla daha yüksek seviyede gerçekleştiği belirlenmiştir.

Yukarıda belirlendiği şekilde döviz kuru hedeflemeli para politikası stratejisinde sabit kur rejimi merkez bankası tarafından korunduğu sürece kur geçişkenliğinin etkisi azaltılabilmektedir. Ancak bu para politikası stratejisinin uygulanma sürecinde artan riskler bir süre sonra sabit döviz kuru rejiminin korunmasını güçleştirerek önce kur seviyesinde daha sonrada fiyatlarda önemli dalgalanmalara yol açmaktadır. Başka bir ifade ile şiddetli bir kur geçişkenliği sürecinin çok kısa bir zamanda yaşanmasına neden olabilmektedir. Çünkü merkez bankasının kur seviyesini koruyamadığı durumlarda kurlarda oluşabilecek dalgalanmalar ekonomik birimlerin fiyat beklentilerini aşırı derece bozmaktadır. Böylece, kur hedeflemeli rejimler, aslında kurları çapa olarak belirlemesine rağmen, bu tercih aksine uygulamada kur geçişkenliği sürecinin çok hızlı ve şiddetli bir biçimde yaşanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda döviz kuru hedeflemesi rejimi 1990'lı yıllarla birlikte hızla anlamını kaybetmiştir (Yiğitbaş, 2009: 210).

4. Enflasyon Hedeflemeli Politikalar

Döviz kuru hedeflemeli program çerçevesinde fiyat istikrarını sağlamaya çalışan politikalar uzunca bir süre çok çeşitli ülkelerde uygulanmıştır. Ancak bir süre sonra sabit kur rejiminde yaşanan sorunlar nedeniyle birçok ülke yeni bir para politikası arayışına girmiş ve böylece enflasyon hedeflemeli para politikası stratejisine geçilmiştir (Çevik ve Yıldırım, 2018: 32). Enflasyon hedeflemeli rejim döviz kuru hedeflemeli rejimin aksine ekonomik birimlerin ülke içindeki gelişmelere odaklanmalarına ve dolayısı ile iç şoklara tepki vermesine daha çok imkân sağlamıştır. Enflasyon hedeflemeli para politikası stratejisinde belirli bir enflasyon oranı çapa olarak seçilirken kur sistemi olarak ise serbest döviz kuru rejimi tercih edilmektedir (Mankiw, 2009: 399).

Enflasyon hedeflemeli istikrar programı ilk olarak Yeni Zelanda da uygulanmış daha sonra ise birçok ülke tarafından benimsenmiştir. Enflasyon hedeflemeli rejimde uzun zaman için düşük ve istikrarlı bir enflasyon oranı ara hedef olarak seçilir. Böylece hedef enflasyon oranı ekonomide fiyat istikrarının izlenmesi ve kontrol altına alınması için çapa görevini yerine getirir. Enflasyon hedeflemeli istikrar programında hedeflenen enflasyon oranına ulaşmak için faiz oranları politika aracı olarak kullanılmaktadır. Enflasyon hedeflemeli istikrar programı uygulamalarında, Taylor kuralı çerçevesinde, merkez bankalarının faiz oranlarını önemli bir araç olarak kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Buna göre gerçekleşen enflasyonun hedeflenen enflasyondan ve üretimin doğal üretim seviyesinden sapması durumunda faiz oranları bir düzenleyici unsur olarak kullanılmaktadır (Ataç, 2011: 31).

Bu rejim altında kurlar ise serbest dalgalanmaya bırakılmaktadır. Ekonomi politikaları açısından fiyat istikrarı ile sürekli büyüme iki temel amaçtır. Böylece kurların fiyatlara etkisi göz ardı edilirken faizler yolu ile kontrol edilmeye çalışılan toplam talebin fiyatlar üzerinde sahip olduğu etkinin daha önemli olduğu kabul edilmektedir. Başka bir ifade ile faizler dışsal bağımsız bir değişken olarak ele alınırken kurlar içsel dolayısı ile bağımlı bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Buna göre yurt içi faiz oranlarının yönetilmesine bağlı olarak yurt dışı faiz arasındaki farka göre gerçekleşen sermaye hareketlerinin kur seviyesini serbestçe belirlemesinde bir sorun yoktur (Arslaner, 2009; 33). Böylece enflasyon hedeflemeli rejimde faizler temel araç olarak ele alınırken döviz kurları ikinci plana atılmaktadır. Bu çerçevede esnek döviz kuru rejiminin tercih edilmesi ile birlikte kurdaki dalgalanmaların fiyatlar üzerinde yaratacağı etki göz ardı edilmektedir. Enflasyon hedeflemeli para programı çerçevesinde enflasyon beklentileri sürekli olarak aşağıya çekilirken kurların piyasada belirlenmesi sürecinde kur ve fiyatlar arasındaki ilişkinin gittikçe zayıflayacağı beklenmektedir. Buna göre merkez bankası enflasyon bekleyişlerini kendisi yönlendirerek enflasyon ile kur arasındaki ilişkiyi zayıflatmaya çalışmaktadır. Böylece enflasyon hedeflemeli rejim altında esnek kur rejiminin kur geçişkenliğini azaltması beklenmektedir (Coricelli vd., 2006: 19-20).

Uygulamaya bakıldığında ise enflasyon hedeflemeli para politikasının geçerli olduğu ülkelerde serbest kur rejiminin tercih edilmesinden bir süre sonra kurlarda büyük ölçekte dalgalanmaların yaşandığı gözlemlenmiştir. Buna bağlı olarak da enflasyon hedeflemeli rejim altında çok çeşitli sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda özellikle kur değişimlerinin fiyatlara yansımaya sürecini ifade eden kur geçişkenliği olgusunun önem kazanmaya başladığı belirlenmiştir. Başka bir ifade ile kur ile enflasyon seviyesi arasında sıkı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Böylece, Enflasyon hedeflemeli rejimlerin başlangıç dönemlerinde yaşanan başarılar nedeni ile kur ve enflasyon ilişkisi beklendiği gibi zayıflamıştır. Fakat daha sonraki dönemlerde yaşanan şoklar, özellikle yüksek ve istikrarsız bir enflasyon geçmiş olan ülkelerde kur dalgalanmalarının dikkate alınması zorunluluğunu doğurmuştur. Böylece özellikle gelişmekte olan ülkelerde kur dalgalanmalarına enflasyon hedeflemeli rejim altında farklı tepkiler vermeye başlanmıştır.

Sonuç olarak, bir süre sonra gelişmekte olan ülkelerde, enflasyon hedeflemeli rejim altında dahi, para politikası uygulamaları kur dalgalanmalarına daha duyarlı olmaya başlamıştır. Başka bir ifade ile döviz kuru geçişkenliği sürecinin dinamikleri enflasyon hedeflemeli rejim altında uygulanan para politikalar için önem arz etmeye başlamıştır. Çünkü dalgalı kur rejimi özellikle gelişmekte olan ülkelere fiyat istikrarını bozan çok önemli etkilere sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde üretim yapısı dış girdi ithalatına aşırı bir biçimde bağlıdır. Bu durum üretim yapısını ve dolayısı ile maliyetlerini kur hareketlerine aşırı duyarlı hale getirmektedir (Erdoğan ve Yıldırım, 2008: 105). Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde yerli paranın işlevlerini tam

olarak yerine getirmemesi sonucu yaşanan para ikamesi olgusu da ülkedeki fiyat hareketlerini kur etkisi altına sokan önemli bir değişken olmaktadır. Böylece gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru hareketleri enflasyonist beklentileri dolayısı ile enflasyon üzerinde oldukça belirleyici olmaktadır (Erdoğan, 2011: 14).

Enflasyon hedeflemeli para politikası uygulamalarının kısa ve uzun dönemde kur geçişkenliği süreci üzerine yarattığı birbirine zıt etkiler literatürdeki ampirik çalışmalar tarafından da belirlenmiştir. Ho ve McCauley (2003) on iki tane yeni gelişen ekonomi ile altına tane gelişmiş ülkede uygulanan enflasyon hedeflemeli istikrar programı tecrübesini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bu çerçevede öncelikle kurlardaki değişimlerin enflasyon hedeflemeli politikaların uygulanması sürecinde yarattığı etkiler analiz edilmiştir. Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerin kısa dönemde ekonominin yapısal ve tarihsel olarak yaşadığı sorunlar nedeni ile döviz kuru dalgalanmalarına karşı daha kırılğan oldukları tespit edilmiştir. Uzun dönemde ise enflasyon hedeflemeli rejim uygulamalarında sağlanan kısmi başarılarla artan politika kredibilitesi neticesinde kurlardan kaynaklanan sorunların azaldığı görülmüştür. Ancak yapısal ve tarihsel kaynaklı sorunların yarattığı zayıflık nedeni ile gelişmekte olan ülkelerin kurlardaki dalgalanmalara karşı duyarlılıkları azalmakla birlikte önemli oranda ortadan kalkmamıştır. Böylece enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulanması açısından büyük güçlükler yaratmıştır. Aynı şekilde Ball (1999), Obstfeld ve Rogoff (1995) ve Svenson (2000) yaptıkları çalışmalarda enflasyon hedeflemeli rejim altında kur geçişkenliği sürecini analiz etmiş ve benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Buna göre enflasyon hedeflemeli para politikası altında kurların serbest bırakılması, başlangıçta fiyat istikrarının sağlanması ile birlikte kur geçişkenliği sürecini zayıflatmıştır. Ancak, daha sonra çeşitli biçimlerde kur seviyesinde yaşanan dalgalanmalar enflasyon hedeflemesi programının hedeflerini zayıflatacak şekilde sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Böylece, son dönemlerde sadece gelişmekte olan ekonomilerde değil ama aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de kurlar fiyat seviyesini etkileyen bir değişken olarak öne çıkmış dolayısı ile kur geçişkenliği olgusu yeniden önemli bir olgu olarak belirmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde döviz kurundaki değişimler ekonomik sürecin en önemli dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Özellikle kur değişimlerinin fiyatlar üzerine yarattığı etkiyi belirleyen “kur geçişkenliği” olgusu ekonomide tartışılan en önemli konuların başında gelmektedir. Böylece, kur geçişkenliği olgusu temel hedefi fiyat istikrarı olan merkez bankalarının uyguladıkları para politika başarısı için önem kazanmıştır. Bunun üzerine merkez bankalarının uyguladığı politika stratejileri içinde önemli bir yet tutmaya başlamıştır. Bu aşamada Merkez Bankaları seçtikleri politika stratejisi çerçevesinde yapacağı uygulamalar ile kur geçişkenliği sürecini zayıflatmayı önemli bir hedef olarak belirlemek zorunda kalmıştır. Buna bağlı olarak da kur geçişkenliği

olgusu ile para politikası uygulamaları arasındaki ilişkiler önemli araştırma konusu olmaya başlamıştır.

Buradan hareketle çalışmamız kapsamında merkez bankası tarafından uygulanan para politikası stratejileri ile döviz kuru geçişkenliği arasındaki etkileşim analiz edilmiştir. Para politikası stratejileri seçilen çapa ve tercih edilen döviz kuru sistemine göre üç alt başlıkta ele alınmıştır. Bu çerçevede parasal, döviz kuru ve enflasyon hedeflemeli para politikalarının kur geçişkenliği süreci ile etkileşimi analiz edilmiştir. Böylece söz konusu para politikalarının seçtikleri döviz kuru rejimi ve çapa uygulamalarına göre kur geçişkenliğini zayıflatarak fiyat istikrarını sağlama konusundaki etkinliği incelenmiştir. Yaptığımız analizler sonucunda günümüze kadar merkez bankaları tarafından uygulanan bu para politikası stratejileri içinde hiçbirinin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kur geçişkenliği sürecini zayıflatma dolayısı ile fiyata istikrarını sağlamada konusunda nihai bir başarı sağlayamadığı tespit edilmiştir. Parasal ve enflasyon hedeflemeli para politikası stratejilerinde kurlar serbest dalgalanmaya bırakıldığından, kur değişimlerinin zaman içinde fiyatlara yansımaya etkisinin arttığı belirlenmektedir. Öte yandan kur hedeflemeli para politikası stratejisinde, her ne kadar sabit kur sistemi altında kurlar tam bir kontrol altına alınsa dahi, kurların korunmadığı dönemlerde kur geçişkenliğinin çok şiddetli biçimde yaşandığı görülmüştür.

Böylece, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sadece para politikası uygulamaları ile kurlarda dolayısı ile fiyat seviyesinde istikrar sağlanmanın oldukça zor olduğu görülmektedir. Bu nedenle kur geçişkenliği sürecini azaltarak fiyat istikrarını sağlamak için sadece Merkez bankasına misyon yüklenmesi geçersiz bir yaklaşımdır. Başka bir ifade ile kur geçişkenliği sürecini zayıflatarak fiyat istikrarını sağlamak tek başına merkez bankasının başarabileceği bir hedef değildir. Para politikaları dışında, ancak çeşitli yapısal politikaların uygulanması sonucu gelişmekte olan ülkelerin dışa bağımlılığı dolayısı ile dış şoklara karşı kırılğanlığı azaltılırsa, bu ülkelerdeki kur geçişkenliği süreci zayıflatılabilir.

Kaynakça

- Arslaner, F. (2009). *Türkiye’de para politikası stratejisi seçimi ve döviz kuru geçişkenliği*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Ataç, Ş. (2011). *Enflasyon hedeflemesi stratejisinde döviz kuru geçişkenliği: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Ball, L. (1999). Efficient rules for monetary policy. *International Finance*, 2(1), 63-83.
- Barhoumi, K. (2006). Differences in long run exchange rate pass-through into import prices in developing countries: an empirical investigation. *Economic Modelling*, 23(6), 926-951.

- Büyükakın, T., & Erarslan, C. (2004). Enflasyon hedeflemesi ve Türkiye’de uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 18-37.
- Calco, A. G. & Mishkin, S. F. (2003). The mirage of exchange rate regimes for emerging market countries. *Journal of Economic Perspectives*, 17 (4), 99-118.
- Coricelli, F., Egert, B., & MacDonald, R. (2006). Monetary transmission mechanism in central and eastern Europe: gliding on a wind of change. *BOFIT Discussion Paper*, No: 8/2006.
- Coricelli, F., Jazbec, B. & Masten, I. (2004). Exchange rate policy and inflation in acceding countries: the role of pass-through”, *William Davidson Institute Working Paper*, No: 674.
- Çevik, E. İ. & Yıldırım, D. Ç. (2018). Para politikası tercihleri ile işsizlik oranları arasındaki ilişki. *Ege Akademik Bakış*, 18 (1), 31-45.
- Engin, M. B. (2011). Bir para politikası aracı olarak enflasyon hedeflemesi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 45-53.
- Erdoğan, S. & Yıldırım, D. Ç. (2008). Türkiye’de döviz kuru kanalının işleyişi: VAR modeli ile bir analiz. *İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 95-108.
- Erdoğan, S. (2005). Alternatif para politikası stratejileri üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 34-54.
- Erdoğan, S. (2011). *Para politikası aktarım kanalları*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Eroğlu, İ. (2007). Açık enflasyon hedeflemesi stratejisi ve Türkiye deneyimi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 1-28.
- Ho, C.& Mccouley R. N. (2003). Living with flexible exchange rates: issues and recent experience in inflation targeting emerging economies. *BIS Working Papers*, No: 130.
- Kara, Hakan A. & Orak, Musa. (2008). Enflasyon hedeflemesi. İçinde: Ekonomik Tartışmalar Konferansı. 22-31, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.
- Levy Y. & Sturzenegger, F. (2000). Classifying exchange rate regimes: deeds vs. words”, *CIF Working Paper*, No: 02/2000.
- Mankiw, N. G. (2009). *Makroekonomi*, (Çeviri Editörleri: İlyas Işıklar, Ahmet Çakmak, Suat Yavuz). Ankara: Efil Yayınevi.
- Mishkin, F. S. (2000). *Para teorisi- politikası*, (Çeviri Editörü: Ömer Faruk Çolak). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Obstfeld, M., & Rogoff, K.S. (1995). The mirage of fixed exchange rates. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 73-96.
- Orhan, Z. O. & Erdoğan, S. (2015). *Para Politikası*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Paya, M. M. (2013). *Para teorisi ve para politikası*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Pehlivan, Nazan (2015). *Alternatif para politikası stratejilerinin karşılaştırılması ve Türkiye’nin enflasyon hedeflemesi deneyimi*, Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi.
- Svensson, L. E. O. (2000). Open-economy inflation targeting. *Journal of International Economics*, 50(1), 155-183.
- Yapraklı, S. (2007). *Döviz kuru rejimleri ve merkez bankacılığı Türkiye üzerine uygulamalar*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Yiğitbaş, Ş. B. (2009). Gelişen piyasa ekonomilerinde alternatif para politikası stratejileri, Türkiye ekonomisi açısından bir değerlendirme. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16 (1), 207-225.

Araştırma Makalesi • Research Article

1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Aydın'da düzenlenen III. Uluslararası EUREFE Kongresi için Özel Sayı
[Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, November 1-3, 2019, Aydın, Turkey]

Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat ve Tehditler

Artificial Intelligence and the Effects of Artificial Intelligence on Accounting Profession: Opportunities and Threats Towards Turkey

Anıl Gacar ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 45140, Manisa/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4571-3886

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 17 Aralık 2019

Kabul tarihi: 24 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Dijitalleşme

Yapay Zekâ

Muhasebe Mesleği

ARTICLE INFO

Article history:

Received November 25, 2019

Received in revised form December 17, 2019

Accepted December 24, 2019

Keywords:

Digitalization

Artificial Intelligence

Accounting Profession

ÖZ

Son yıllarda hayatın her alanında etkinliğini arttıran dijitalleşme, geleneksel iş yapma biçimlerinin yerine, teknolojinin daha yoğun kullanıldığı bir ortamın oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Endüstri 4.0, yapay zekâ, makine öğrenmesi gibi kavramların gündeme gelmesi, işletmelerde birçok işin insanlar yerine makineler tarafından daha az hata ve daha az maliyetle yapılması yönündeki gelişmeleri de ortaya çıkarmıştır. İşletmelerin önemli bir işlevi olan muhasebe de dijital dönüşümden önemli ölçüde etkilenmektedir. E-beyanname, interaktif vergi dairesi, e-fatura vb. teknolojilerle muhasebe mesleği, dijital dönüşüme uğramaktadır. Bu bağlamda teknolojiden daha fazla yararlanmaya başlayan iş dünyası, muhasebe meslek mensuplarından yeni teknolojiler hakkında bilgi ve deneyim sahibi olarak bu bilgileri muhasebecilik süreçlerinde kullanması yönünde beklenti sahibi olabilmektedir. Bu çalışmada, 21. yüzyıldaki bilgi teknolojileri arasında yer alan yapay zekânın (artificial intelligence) muhasebe mesleğine olan etkileri, Türkiye'ye özgü olarak getireceği fırsatlar ve yaratacağı tehditler açısından ele alınarak muhasebe meslek mensuplarına yönelik öneriler yer almaktadır.

ABSTRACT

Digitalization, which has increased its effectiveness in all aspects of life in recent years, has led to the creation of an environment where technology is used more intensively instead of traditional ways of doing business. Especially in the field of Business Industry 4.0, artificial intelligence, machine learning and deep learning concepts such as the agenda, many jobs in businesses by machines instead of people to make fewer errors and less cost raises the developments. Accounting, an important function of businesses, is also significantly affected by digital transformation. E-declaration, Interactive Tax Office, e-invoice etc. with technologies, the accounting profession is undergoing a digital transformation. In this context, the business world, which has started to make more use of technology, can expect the accounting professionals to integrate this information into the accounting processes by having knowledge and experience about new technologies. In this study, the effects of artificial intelligence (artificial intelligence), which is among the information technologies, on the accounting profession, the opportunities it will bring in Turkey and the threats it will create are discussed and suggestions for the accounting professionals are included in the 21. century.

1. Giriş

Küreselleşen ve rekabet ortamının yoğun olduğu son yıllarda, işletmeler, rakiplerinden önde olabilmek için birtakım üstünlüklerine sahip olmayı istemektedirler. Bu üstünlüklerden biri, maliyet üstünlüğüdür. İşletmeler, rakiplerinden daha az maliyetli bir iş yaptığında, onlardan

daha düşük fiyatlı olarak satış yapabilmektedir. İşletmelerin maliyet üstünlüğü sağlayabilmeleri, onların üretimde makineleşmesiyle mümkün olmaktadır. Endüstri 4.0 adı verilen ve üretimde makineleşme (dijitalleşme) olarak başlayan bu süreç tüm dünyada yaygın bir şekilde etkisini göstermektedir. Bununla birlikte dijitalleşme olgusu, yalnızca iş yapma biçimini değil; işletmeler ile ilişkili

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: anil.gacar@cbu.edu.tr

mesleklerin de işleyişinde değişiklikler yapılmasına neden olmuştur.

Endüstri 4.0 ile birlikte, bir fabrika ortamındaki makineler, birbirine bilgi verebilmektedir. Bu anlamda, ortaya çıkan akıllı makineler, ürünlerin kim için ve ne zaman üretildiğini bildirme özelliğine sahip olmaktadır. Fabrikanın karanlık ortamda çalışabiliyor olması vb. durumlar, fabrikaların yapay zekâ ile donatılmış olduğunu göstermektedir (<https://preonte.com>, 05.11.2019). Endüstri 4.0 kavramının ortaya atılmasıyla birlikte, yeni iş modelleri ile teknolojiye uygun yeni girişimler ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, mevcut iş yapma uygulamalarında farklılıkların görülmesi; yeni iş alanları ile birlikte yeni mesleklerden söz edilmesi mümkün olmaktadır (Soylu, 2018: 44). Dolayısıyla, artan teknolojik iş yapma biçimlerinin işletmecilik anlayışını değiştirdiğini; buna bağlı olarak da iş yaşamının yeni meslek gruplarına olan talebinin de artacağı kabul edilebilir.

Endüstri 4.0 ile birlikte, yapay zekâ teknolojisinin daha da yaygınlaşması beklenmektedir. Yapay zekâ genel olarak insan gibi düşünen makinelerin yaratılarak ve üretimde (meslek yaşamında) insan unsurundan kaynaklanabilecek kayıpların en aza indirilmeye çalışılması olarak tanımlanabilir. Yapay zekâ teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, insan unsurunun yerini, insan gibi düşünen makineler almaya başlaması beklenmektedir.

Son dönemlerde yapılan araştırmalarda, muhasebe mesleğinin de Endüstri 4.0 ve dolayısıyla yapay zekâ kavramının gelişmesiyle değişime uğrayacağı; muhasebenin geleneksel kaydetme işlevini yerine getiren meslek mensuplarının yerine, daha analitik düşünebilen ve yorumlayıcı niteliklere sahip olanların geleceği ve yapay zekâ teknolojisine sahip işlemlerin muhasebe alanında görülmeye başlanacağı kabul edilmektedir. Bu durumda, teknolojik gelişmeler, diğer birçok meslekte olduğu gibi muhasebe mesleğindeki insan unsuru açısından birtakım fırsat ve tehditleri beraberinde getirebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ kavramı ve yapay zekânın muhasebe mesleği açısından taşıdığı önem ile birlikte; dijitalleşen muhasebe mesleğinin getirdiği fırsatlar ve bu gelişmelerin taşıdığı tehditleri (riskler) Türkiye açısından değerlendirmektir.

2. Yapay Zekâ Kavramı

Türk Dil Kurumu (2019) sözlüğüne göre zekâ, “insanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı” olarak tanımlanmaktadır. Yine aynı sözlükte yapay sözcüğü, “doğadaki örneklerine benzetilerek insan eliyle yapılmış veya üretilmiş şey” olarak tanımlanmaktadır.

Yapay zekâ kavramı; 1960’larda oluşturulan, bilgisayarların akıllıca davranması, karmaşık sorunları çözmesi ile ilgili yöntemleri içeren ve Endüstri 4.0 felsefesinin temel kavramlarından biri olarak kabul edilen bir teknolojidir (Scrop, 2018: 2).

Yapay zekâ, ilk olarak 1955 yılında akıllı makineler yapmanın bilimi ve mühendisliği olarak tanımlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Dartmouth Üniversitesi’nden J. McCarthy, Harvard Üniversitesi’nden M. L. Minsky, IBM şirketinden N. Rochester ve uzman C.E. Shannon tarafından 1955 yılından hazırlanan ve “Yapay Zekâ Üzerine Dartmouth Yaz Araştırma Projesi İçin Bir Öneri” isimli çalışmada, ilk olarak yapay zekâ kavramı kullanılmıştır. Bununla birlikte, yapay zekâ teriminin kurucusunun John McCarthy olduğu kabul edilmektedir (McCarthy, 1955: 12).

Yapay zekâ, birden fazla alana uygulanabilen bir tekniktir. Bu nedenle literatürde, belli bir alana ilişkin yapay zekâ tanımından bahsedilmesi güçtür. Buna karşılık, literatürde çeşitli yazarlar tarafından yapılmış tanımlamalar bulunmaktadır. Buna göre, Nabiyev (2016), yapay zekâyı “bir bilgisayarın ya da bilgisayar denetimli bir makinenin, genellikle insana özgü nitelikler olduğu varsayılan akıl yürütme, anlam çıkartma, genelleme ve geçmiş deneyimlerden öğrenme gibi yüksek zihinsel süreçlere ilişkin görevleri yerine getirme yeteneği” olarak tanımlamaktadır.

Copeland ise (1993), yapay zekâyı karmaşık problemlerin çözülmesi, yorumlanması ve öğrenme yoluyla eski bilgilerin yenileri ile uyumlu şekilde kullanılması ile kendini geliştirebilen akıllı programlar olarak tanımlamaktadır. Civalek (2003), yapay zekâ olgusunun bilgisayar bilimleri, tıp, psikoloji, finans, muhasebe, askeri ve istihbarat gibi birçok alanda uygulanabilen disiplinler arası bir olgu belirtmiş ve yapay zekâyı insani işlevlere (düşünme, konuşma, hatırlama, değerlendirme, karşılaştırma vb.) sahip bilgisayarlar bilimi olarak tanımlamaktadır.

Yapay zekânın dört farklı türü bulunmaktadır. Bunlar, Tip 1, Tip 2, Tip 3 ve Tip 4 olmak üzere dört kısımda incelenmektedir. Yapay zekâ türlerine ilişkin örnekler aşağıda sunulmaktadır (Mijwel, 2016: 6):

- (i) Tip 1: Tip 1 türü yapay zekâ uygulamaları, reaktif makineler olarak değerlendirilmektedir. Buna örnek olarak, 1990 yılında Rus satranççı Gary Kasparov’u yenen IBM şirketinin satranç programı Deep Blue verilebilir. Deep Blue, satranç tahtasındaki parçaları tespit edebilir ve bununla ilgili tahminlerde bulunabilir, ancak programın hafızası yoktur ve geçmiş deneyimleri gelecekteki etkinlikler için kullanamamaktadır.
- (ii) Tip 2: Tip 2, sınırlı bellek olarak nitelendirilmektedir. Örneğin, otomobillerde yeni bir özellik olarak görülmeye başlanan şerit değişimlerinde sürücünün makine tarafından uyarılması gibi uygulamalar bu gruptadır.
- (iii) Tip 3: Zihin teorisi olarak adlandırılmaktadır. Bu tip yapay zekâ uygulamaları, henüz görülmemektedir.
- (iv) Tip 4: Bu tip yapay zekâ, kişisel bilgiyle alakalı olup makinelerin kendilerine özgü bir bilinci vardır.

Ancak bu tip yapay zekâ uygulamaları da henüz görülmemektedir.

3. Yapay Zekâ ve Muhasebe Mesleği İlişkisi

“Big data” (büyük veri) ve “yapay zekâ” kavramları, son dönemlerde günlük yaşantının ayrılmaz parçaları olmuştur. Örneğin, Amazon şirketinin kasiersiz marketleri, ünlü mağazaların yapay zekâ satış danışmanları, yapay zekâ avukatlar, yargıçlar, cerrahlar, TV sunucuları ve son olarak yapay zekâ öğretim üyesi gibi örneklerle karşılaşılmaya başlanmıştır (Yücel ve Adiloğlu, 2019: 49). Dolayısıyla yapay zekâ, insanın olduğu birçok yerde insanın yerini almakta ve muhasebe mesleği de bu etkilenmeden payını almaktadır.

Robotik gelişmeler insanlar tarafından yapılan birçok iş yerini alacak ve yapay zekâ ile birlikte beyaz yakalı çalışanlar tarafından yapılan işler de giderek otomatik olarak yapılı hale gelecektir (Yaninen, 2018: 8). Yapay zekâ, maliyet tasarrufu ve faaliyet etkinliği gibi nedenlerle finansal kurumların işleyişini değiştirmektedir. Geçtiğimiz yıllarda, muhasebe, kâğıt ve kalemle olan ilişkisinden bilgisayar ve yazılımın da içinde olduğu bir mesleğe dönüşmüştür (Chuckwudi vd., 2018: 2). Bu bağlamda yapay zekâ teknolojisinin, muhasebe mesleğinde bir dönüşüm yaratmaya ve mesleğin daha fazla teknoloji odaklı hale gelmeye başladığını söylemek mümkündür.

Muhasebe alanında yapay zekânın kullanımı ile ilgili çalışmalar 30 yıl öncesine kadar dayanmaktadır (Serçemeli, 2018: 371). Manpower Group (2016) tarafından yapılan çalışmada, yapay zekâ uygulamalarının en çok etkileyeceği; başka bir anlatımla istihdamın en az artacağı alanların muhasebe ve finans alanları olduğu ortaya konmuştur. Buna göre, en fazla bu alanlarda yapay zekâ teknolojiler insanların yerini alacaktır.

Muhasebe meslek mensupları, mesleklerini yerine getirirken birçok faktörün etkisi altında olmalarına karşın gerek kendi ülkelerinin gerekse de işletmelerin ekonomik faaliyetlerinde büyük role sahiptir. Muhasebe meslek mensuplarının, yaptıkları işleri değiştiren teknolojik gelişmeler ile kamuoyunun yeni talepleri ve kurumlar tarafından yapılan düzenlemeler nedeniyle, gelecekteki faaliyetleri belirsiz hale gelmekte; bu belirsizliğin giderilmesi için de yeniliklere uyum sağlamaları gerekmektedir (ACCA, 2017).

Denetim de muhasebe mesleğinin bir parçasıdır. Muhasebe sürecinin sonunda ortaya konan finansal tabloların, uluslararası muhasebe standartlarına uygun olup olmadığının denetlenmesi, denetim firmalarının görevidir. Bilişsel teknolojideki sürekli gelişme nedeniyle, bütünleşmiş denetim otomasyon sistemlerinin parçası olarak denetim kararlarını verebilmek için birçok muhasebe firması, yapay zekâ kullanımını desteklemektedir. Bu nedenle yapay zekâ, karar verme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır ve denetim de dâhil olmak üzere modern mesleklerin hem teknik hem de idari süreçlerinde

geliştirilmeye ve benimsenmeye devam etmektedir (Omoteso, 2012: 8490 - 8491).

Muhasebe alanında, denetim firmaları da yapay zekâ uygulamalarına büyük yatırımlar yapmaktadır (Yücel ve Adiloğlu, 2019: 54). Dünyanın en büyük dört denetim firması olan PwC, Earnst&Young, KPMG ve Deloitte de yapay zekâ ile ilgili çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmalara ilişkin örnekler aşağıda sunulmaktadır (Yaninen, 2008: 10):

- (i) PwC: Küresel bir yapay zekâ çalışması düzenlemesi gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda 2030 yılı itibarıyla gelirin %45'inin yapay zekâ uygulamaları birlikte, tüketici talebinin çeşitlendirilmesiyle gerçekleşeceği ifade edilmektedir.
- (ii) Earnst&Young: Bu denetim firması, birçok farklı alandan uzmanları bir araya getirerek Hindistan'da kendi ilk yapay zekâ merkezini kurmuştur.
- (iii) KPMG: KPMG firması, 2015 yılından bu yana, denetim süreçlerinde yapay zekâ tekniklerinden yararlanmaktadır. KPMG, ayrıca IBM firmasının bilişsel bilgisayarlarını kullanmaktadır.
- (iv) Deloitte: Kendi güvenlik faaliyetlerini geliştirmek amacıyla “Kira Sytems” adında bir yapay zekâ uygulaması kullanmaktadır.

Bankacılık alanında HSBC bankası, hilelerin önlenmesi amacıyla yapay zekâ kullanmaktadır. Morgan Stanley de yapay zekâ ile müşterilerine eş zamanlı piyasa verilerine bağlı olarak yatırım önerileri sunmaktadır (Wilson ve Daugherty, 2018). Türkiye’de İş Bankası’nın mobil bankacılık uygulamasında geliştirdiği kişisel asistan ve Anadolu Hayat Emeklilik şirketinin FonMatik’i, Türkiye’de görülmeye başlanan yapay zekâ uygulamaları arasındadır.

“Yapay zekâ teknolojileri muhasebe alanında kullanılabilir mi?” sorusunun yanıtı, kuşkusuz “evet” olacaktır. Muhasebe, işletmelerin parayla ölçülebilen mali olaylarının kayıtlanması, sınıflandırılması, özetlenmesi ve raporlanması, analiz ve yorumunun yapılması olarak tanımlanmaktadır. Muhasebe mesleği ile uğraşanlar, mükelleflerin kayıtlarını tutar, sınıflandırır, özetler, raporlar, analiz edip yorumlar ve mevzuatın gerektirdiği yasal bildirim ve beyannameleri hazırlayarak ilgili mercilere sunar. Dolayısıyla, muhasebenin dört temel işlevi (kayıt, sınıflandırma, özetleme-raporlama ve analiz-yorumlama) yapay zekâ açısından yeniden ele alınabilir (Gülten, 2019):

- (i) Kayıt İşlevi: Muhasebe kayıtları, yapay zekâ teknolojileri ile birlikte gerçekleştirilebilir. Faturaların tarayıcıdan geçirilmesi ve muhasebe kayıtlarına aktarılması yakın bir dönemde yapay zekâ ile mümkün olabilecek bir teknolojik gelişmedir.
- (ii) Sınıflandırma İşlevi: Sınıflandırma işlevi, muhasebenin bilgisayar ortamında yapılmasıyla birlikte, tamamen otomatik olarak yapılı hale gelmiştir. Bilgisayarlı muhasebe yazılımlarıyla

günlük defter kayıtları, büyük defterlere kolaylıkla aktarılabilir.

- (iii) Özetleme-Raporlama İşlevi: Muhasebenin özetleme işleviyle kesin mizanın; raporlama işleviyle de finansal tabloların oluşturulması anlaşılmaktadır. Bu işlev de bilgisayarlar aracılığıyla yerine getirilebilmektedir.
- (iv) Analiz-Raporlama İşlevi: Finansal tablolar, çeşitli tekniklerle (oran analizi, yatay, dikey ve eğilim analizleri) bilgisayarlar aracılığıyla ve dolayısıyla da yapay zekâ teknolojisiyle analiz edilebilmektedir. Ancak, analiz edilen finansal tabloların yorumlanması konusunda yapay zekâ alanında bir gelişim görülmemektedir. Ancak yapay zekâ, muhasebe mesleğindeki geleneksel uygulamaların (kayıt tutma, veri girişleri, beyan ve bildirim vb.) yerini almakla birlikte, bu alanda çalışan uzmanların danışmanlık görevine yoğunlaşacağı kabul edilebilir. Bu bağlamda, gelecekte muhasebe meslek mensuplarından stratejik düşünme, büyük verileri analiz edebilme ve akıl yürütme gibi özelliklere sahip olması beklenmektedir (Tekbaş, 2019: 79).

Son dönemlerde birçok ülke yapay zekâ teknolojileri ile çalışmalar yaparak bu yeni teknolojiyi ulusal konu olarak tartışmaya başlamıştır. Bu amaçla, Kanada, Çin, Danimarka, AB Komisyonu, Finlandiya, Fransa, Hindistan, İtalya, Japonya, Meksika, Singapur, Güney Kore, İsveç, Tayvan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Birleşik Krallık gibi ülkeler, yapay zekâ stratejilerini açıklamış ve ülkelerindeki kamu-özel sektör kuruluşlarının bu teknolojiye uyumu konusunda çalışmalar gerçekleştirmeye başlamışlardır (Şaşmaz, 2018). Bu stratejilerden bazıları, ülkelerdeki muhasebe ve finans sektörüyle ilgilidir. Bu bağlamda, ülkelerin muhasebe ve finans alanlarında yapay zekâ kullanımına yönelik birtakım düzenlemeler geliştirdiğini söylemek mümkündür.

Türkiye, henüz Endüstri 4.0 olgusunun tam olarak yaşadığı bir ülke konumunda değildir. Türkiye'deki işletmelerin şu anda Endüstri 2.0 (elektrik enerjisine dayalı üretim) ya da Endüstri 3.0 (üretimde bilgi ve teknoloji kullanımı) olduğu ifade edilmektedir (Aytulun, 2017). Dolayısıyla, üretimde dijitalleşme olmadan işletmelerin kullandığı muhasebe sistemlerinde bir dijitalleşmeden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Ancak, Türkiye'de muhasebe meslek mensupları açısından da dijital bir dönüşüm yaşandığının da kabul edilmesi gerekir.

4. Literatür İncelemesi

Serçemeli (2018), yaptığı çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının yapay zekâ teknolojilerinden mutlaka etkilenenleri ve bundan dolayı bir dönüşüm geçirmelerinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, muhasebe mesleğinin yaşanan bu dönüşüm sonucunda "muhasebe veri stratejisti" olarak değiştirilmesi önerilmektedir.

Elmacı (2018), akıllı teknoloji sistemlerinin muhasebe mesleği açısından fırsatları beraberinde getirdiği gibi birtakım zorluklara da sebep olduğunu belirtmektedir.

Tuzcu (2018), muhasebecilik alanında yapay zekâ teknolojilerinin varlığının "teorik" olarak mümkün olacağını belirtmektedir. Bununla birlikte yazar, yapay zekânın vergi kaçakçılığını büyük bir oranda azaltacağını ifade etmektedir.

Türker (2018), yaşanan teknolojik değişimin meslek mensupları üzerinde önemli etkileri olacağını ve teknolojik değişim konusunda muhasebe meslek mensuplarının bilgilendirilmesi konusunda meslek örgütlerine, yasa yapıcılara ve iş dünyasında birçok görev düştüğünü belirtmektedir.

Taş ve Mert (2019), yapay zekâ ile yapılan denetimin tam zamanlı olarak yapılabileceği ve daha etkin olacağını belirtmektedir. Bununla birlikte yazarlar, yapay zekânın yaygınlaşması ve verimliliğin artırılması için işletme yöneticilerinin dünyada yaşanan gelişmeleri takip edip kendi kurum kültürleri ile birleştirerek uygulamaya koyması gerektiğini belirtmişlerdir.

Tutar (2019), Endüstri 4.0 ve yapay zekâ gibi teknolojilerle muhasebe bilgi sisteminde bilgilere daha hızlı ve şeffaf bir şekilde erişileceği; aynı zamanda muhasebe sürecinin daha verimli bir şekilde yönetileceğini belirten kavramsal bir çalışma gerçekleştirmiştir.

Yardımcıoğlu vd. (2019), dijitalleşme olgusunun tüm meslekleri olduğu gibi muhasebe mesleğini de etkileyeceği; bunun için de muhasebe meslek mensuplarının teknolojik dönüşümü benimsemeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Yücel ve Adiloğlu (2019), teknoloji ile birlikte daha fazla zamanın artacağı ve bu zamanın danışmanlık hizmetlerine yönlendirileceğini, kaliteli, anlaşılır, şeffaf finansal bilgi sunmanın gelecekte muhasebe mesleğinin ana hedefini oluşturacağını ve vergi odaklı muhasebenin yerini bilgi odaklı muhasebeye bırakacağını belirtmektedir. Aynı zamanda yazarlar, Türkiye'de bilgisel muhasebenin gelişiminin aynı zamanda ülkenin gelişimine katkı sağlayacağını belirtmektedir.

5. Yapay Zekâ Teknolojisinin Türkiye'de Muhasebe Mesleği Açısından Getirdiği Fırsat ve Tehditler

Türkiye'de vergi odaklı bir muhasebe anlayışı bulunmaktadır (Gençoğlu ve Ertan, 2012: 7). Bununla birlikte, Türkiye'deki muhasebe mesleği vergi muhasebesi odaklıdır (Arsoy vd., 2014: 122). Dolayısıyla devlet, işletmeler devlete bildirimde bulunarak vergi tutarlarını belirleyebilmektedir. Ancak bu noktada, işletmeler daha az vergi verebilmek için vergi bildirimlerinde yanlış beyanlarda bulunabilmekte; devlet de bu nedenle daha az gelir elde edebilmektedir.

Yapay zekâ teknolojisinin muhasebe alanında yaygınlaşmasıyla birlikte, insanlar tarafından yapılan birçok iş, insan gibi düşünen makineler tarafından yapılabilecektir. Özellikle muhasebe meslek mensubu yetiştiren eğitim kurumlarının, müfredatlarını teknolojik gelişime uygun hale getirmeleri kaçınılmaz olacaktır. Türkiye gibi teknolojik gelişimin işletmelere henüz tam bütünleşmiş olmadığı ülkelerde bu durum tehdit olarak görülebilmektedir. Ancak, Türkiye’de teknolojik gelişim konusunda kamu destekli atılacak adımlar, muhasebe mesleği açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilmektedir.

Türkiye’nin yapay zekâ alanında muhasebe mesleği açısından elde edebileceği fırsatlar (Tuzcu, 2018);

- (i) İnsan kaynaklı hata payını minimize edecek ve sınırsız sayılabilecek hesaplama yeteneği sayesinde, kayıtların çok hızlı yapabilecek olması nedeniyle öncelikli olarak üretim, ulaşım, haberleşme ve sağlık gibi sektörlerde ve sonrasında (muhasebe dâhil) birçok meslekte kullanılması Türkiye’deki işletmelerin verimli yapıya kavuşması açısından önemlidir.
- (ii) Türkiye gibi devletin vergi tahsilatının çok olduğu bir ülkede daha çok vergi geliri elde edilmesini sağlayacaktır.
- (iii) İşletmelerin denetimi, yapay zekâ ile daha kolay olacaktır.
- (iv) Türkiye’de muhasebe eğitimi veren kurumların müfredatlarını güncel koşullara uygun hale getirmesine olanak tanınabilir.

Ancak, Türkiye’de yapay zekâ teknolojilerinin kamu ya da özel sektör işletmelerinde kullanılmaya başlanması, birtakım tehditleri de beraberinde getirecektir. Bu tehditler (Gülten, 2019):

- (i) Sık değişen muhasebe mevzuatı nedeniyle “makine öğrenmesi”, yapay zekâ eğitimi, yazılım güncellenmesine gerek duyulmayacak kadar detaylı olmalıdır. Türkiye’de vergi mevzuatı, Sosyal Güvenlik Kurumu mevzuatı, iş ve ticaret mevzuatı gibi alanlar çok sık değiştirilmektedir.
- (ii) Kurumlar arası iletişim noksanlığı nedeniyle kamuya yapılmak zorunda olan bildirim ve beyannamelerin çeşitliliğinin yanı sıra bu beyanname ve bildirimlerde yapılan sık değişiklikler,
- (iii) Sürekli yeni eklenen bildirim ve beyanname yükümlülükleri,
- (iv) Mali olayların net olmaması, iç içe geçen mali olayların detaylı analizinin gerekmesi,
- (v) Belge düzeninin oturmamış olması, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü,
- (vi) Sık çıkan vergi afları, stok, kasa, ortaklar cari afları gibi istisnaların takip zorunluluğu şeklinde sıralanabilmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Yapay zekâ teknolojisinin yaygınlaşması, birçok sektör açısından kısa, orta ya da uzun vadede önemli değişimler meydana getirebilmektedir. Bu değişimler ile birlikte, meslekleri sürdüren insanların da teknolojiye hâkimiyetinin artması beklenmektedir. Dünyada muhasebe alanındaki birçok kuruluş, muhasebe süreçlerinde yapay zekâ teknolojilerini kullanmaya başlamışlardır. Bu durumda, meslekteki insan gücüne duyulan gereksinim azalabilmektedir. Çünkü insanların yapabildikleri işlemler, daha kısa sürede ve daha az hata içerecek şekilde makineler tarafından yapılabilmektedir.

Yapay zekânın etkileyeceği alanlardan biri de muhasebe mesleğidir. Konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarda, yapay zekâ kavramının muhasebe süreçlerinde kullanılmasıyla, mesleğin dönüşüme uğrayacağı belirtilmektedir. Bu durum da muhasebe mesleği içerisinde yer alan insanlardan beklenen mesleki niteliklerin zaman içerisinde değişmesi anlamına gelmektedir. Teknolojinin hızla artan kullanımıyla birlikte muhasebe meslek mensuplarından teknolojik düşünme ve yetenekler konusunda bilgi sahibi olmaları, mensuplar açısından oldukça önemli hale gelmektedir. Türkiye’de, özellikle vergi tahsilâtı alanında dijitalleşme olgusundan söz edebilmek mümkündür. Bu noktada, Türkiye’de önemli değişimler yaşanmaktadır. Vergiler, internet ortamında daha kısa sürede toplanabilmektedir. Ancak, muhasebenin kaydetme, sınıflandırma, özetleme, analiz ve raporlama fonksiyonları açısından bir gelişmeden söz edebilmek mümkün görünmemektedir. Bunun nedenleri arasında, Türkiye’de vergi odaklı bir muhasebe anlayışının olması, teknoloji kullanımının çok maliyetli olması, iş yapma biçimlerinin tam olarak teknolojiye uyumlu olmaması, muhasebe mevzuatının sıklıkla değişmesi vb. nedenler sayılabilir. Dolayısıyla, yapay zekâ teknolojisinin, muhasebe mesleğini etkilediğini söylemek mümkün iken; bu etkilemenin Türkiye’deki muhasebe mesleği açısından henüz sınırlı olduğu kabul edilebilmektedir. Daha sonraki çalışmalarda, Türkiye’de muhasebe meslek mensuplarının teknolojiye uyum sağlama düzeyi gibi çalışmalar ile yapay zekâ uygulamalarına yer veren muhasebe firmalarıyla örnek olay çalışmalarının gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- ACCA (2017). An introduction to professional insights. (Erişim: 11.11.2019), <https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/intro-pi.html>
- Aytulun, A. (2017). Yapay Zekâ, Endüstri ve Denetim. (Erişim: 12.11.2019), <https://istanbulymmo.org.tr>
- Birleştiriyor. Harvard Business Review Türkiye, Temmuz.
- Chukwudi, O. L., Echefu, S. C., Boniface, U. U., & Victoria, C. N. (2018). Effect of Artificial Intelligence on the Performance of Accounting Operations among Accounting

- Firms in South East Nigeria. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 7(2), 1-11.
- Civalek, Ö. (2003). Yapay Zekâ. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 423 (1), 40-50
- Copeland, J. (1993). *Artificial Intelligence:A Philosophical Introduction*. Blackwell: Oxford Press
- Elmacı, O. (2017). Muhasebenin Stratejik Yeni Yol Haritası : Yatırımcılara ve Yöneticilere Yol Göstermek. (Erişim: 25.11.2019), http://portal.dpu.edu.tr/orhan.elmaci/makale_oku/433/muhasebenin-stratejik-yeni-yol-haritasi-yatirimcilara-ve-yöneticilere-yol-gostermek
- Gençoğlu, Ü. G., & Ertan, Y. (2012). Muhasebe kalitesini etkileyen faktörler ve Türkiye'deki durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (53), 1-24.
- Gülten, S. (2019). Yapay Zeka Muhasebe Alanında Kullanılabilir Mi?. (Erişim: 11.11.2019), <https://muhasebebilimler.com/yapay-zeka-muhasebe-alaninda-kullanilabilir-mi/>
- ManpowerGroup. (2016). The Skills Revolution. (Erişim: 11.11.2019), https://www.manpowergroup.com/wps/wcm/connect/5943478f-69d4-4512-83d8-36bfa6308f1b/MG_Skills_Revolution_lores.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=5943478f-69d4-4512-83d8-36bfa6308f1b
- McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N., & Shannon, C. E. (2006). A proposal for the dartmouth summer research project on artificial intelligence, august 31, 1955. *AI magazine*, 27(4), 12-12.
- Mijwel, M. (2016). Yapay Zekâ Nedir?. (Erişim: 10.11.2019), https://www.researchgate.net/publication/323292529_Yapay_Zeka_Nedir
- Nabiyev, V.V. (2016). *Yapay Zekâ: İnsan-Bilgisayar Etkileşimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Omoteso, K. (2012). The Application of Artificial Intelligence in Auditing: Looking Back To The Future. *Expert Systems with Applications*, 39(9), 8490-8495.
- Poroy Arsoy, A., Bora, T., & Selimoğlu, S. (2014). Muhasebe eğitimindeki bilgi, beceri ve eğitim tekniklerinin gerekliliklerine ilişkin beklentiler: Türkiye'deki akademisyenlere ve meslek mensuplarına yönelik bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 121-136.
- Proente (2019). Yapay Zeka ve Endüstri 4.0'ın Birbiri Üzerindeki Etkileri. (Erişim: 05.11.2019), <https://proente.com/yapay-zeka-ve-endustri-birbirine-etkileri/>
- Sasmaz, A. (2018). Bazı Ülkelerin Yapay Zekâ Stratejileri. (Erişim: 12.11.2019), <https://medium.com/deep-learning-turkiye/baz%C4%B1-%C3%BClkelerin-ulusal-yapay-zek%C3%A2-stratejileri-d9f762759afd>
- Scrop, A. (2018). Industry 4.0 - Challenges in Industrial Artificial Intelligence. II. International Scientific Conference on Tourism and Security, November.
- Serçemeli, M. (2018). Muhasebe ve Denetim Mesleklerinin Dijital Dönüşümünde Yapay Zekâ. *Turkish Studies*. 13(30). 369-386
- Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 43-57
- Taş, O. ve Mert, H. (2019). An Application of Artificial Intelligence on Auditing. 9, Global Business Research Congress, 30-31 Mayıs, İstanbul
- TDK (2019). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (Erişim: 11.11.2019), <https://sozluk.gov.tr/>
- Tekbaş, İ. (2019). *Muhasebenin Dijital Dönüşümü ve Mali Mühendislik: Finans ve Muhasebeye Fütürist Bakış*. İstanbul: Ceres Yayınları.
- Türker, M. (2018). Dijitalleşme Sürecinde Küresel Muhasebe Mesleğinin Yeniden Şekillenmesine Bakış. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. 20(1). 202-235
- Tutar, S. (2019). Endüstri 4.0'ın Muhasebe Mesleğine Olan Olası Etkisi. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 3(2), 323-344
- Tuzcu, A. (2018). Muhasebede Yapay Zeka – İşimiz Tehlikede Mi?. (Erişim: 11.11.2019), <http://www.muhasebep.com/muhasebede-yapay-zeka/>
- Wilson, H. J., Daugherty, P. R. (2018). İşbirliğine Dayalı Zekâ: İnanlar ve Yapay Zeka Güçlerini
- Yaninen, D. (2018). Artificial Intelligence and the Accounting Profession in 2030. (Erişim: 11.11.2019), https://cpapng.org/data/documents/CPA-Presentation-Artificial-Intelligence-and-the-Accounting-Profession-in-2030_1.pdf
- Yardımcıoğlu, M., Karahan, M., & Yörük, A. Dijitalleşme İşığında Muhasebe Mesleğinin Geleceği. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, (61), 35-46.
- Yücel, G. ve Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme - Yapay Zekâ Ve Muhasebe Beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, 47-60.

Araştırma Makalesi • Research Article

1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Aydın'da düzenlenen III. Uluslararası EUREFE Kongresi için Özel Sayı
[Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, November 1-3, 2019, Aydın, Turkey]

Mağaza Yerleşim Planının Müşterilerin Satın Alımlarına Etkisi: İki Mağazanın Karşılaştırılması

The Effect of Store Layout Plan on Purchases of Customer: Comparison of Two Stores

Bahar Taşar ^{a,*}, İpek Kazançoğlu ^b

^a Öğr. Gör., İzmir Bakırçay Üniversitesi, Rektörlük, 35660, İzmir/Türkiye.

ORCID: 0000-0001-8004-852X

^b Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 35040, İzmir/Türkiye.

ORCID: 0000-0001-8251-5451

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 19 Aralık 2019

Kabul tarihi: 24 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Alışveriş Yolu

Mağaza Yerleşim Düzeni

Gezgin Satıcı Problemi

Dürtüsel Satın Alma

ARTICLE INFO

Article history:

Received November 24, 2019

Received in revised form December 19, 2019

Accepted December 24, 2019

Keywords:

Shopping Path

Store Layout

Traveling Salesman Problem

Impulsive Purchasing

ÖZ

Müşterilerin mağaza içinde en kısa yolu izleyerek ihtiyaç duydukları ürünleri satın almak istedikleri bilinmektedir. Müşterilerin yeni ve unutulmuş ihtiyaçlarını tetikleyen fiziksel ürünlerin müşteri alışveriş yolu üzerinde olması onların dürtüsel satın alımlarını artırabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, perakende mağazalardaki yerleşim düzenine bağlı uzun rotaların müşterilerin alışveriş sepetlerinin büyümesine neden olup olmadığını belirlemektir. Çalışmada bir perakendecinin benzer özelliklere sahip iki mağazasında adet cinsinden ortalama sepet büyüklüğü kadar en sık satın alınan ürünler kümesinden alışveriş listesi oluşturulmuştur. Her iki mağazada da listedeki ürünlerin birbirlerine olan uzaklık matrisleri elde edilmiştir. Müşterilerin en kısa yolu daha önceki tecrübelerine göre oluşturdukları ve en kısa yolu izledikleri varsayımı altında rotalar gezgin satıcı problemi yöntemi ile ele alınmıştır. Mağazalardaki müşteri alışveriş rotalarının alışveriş sepet büyüklüklerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Sonuçlara göre, satışları yüksek olan ürün gruplarının mağaza içinde uzak noktalara yerleştirilmesinin satın alımları artırarak müşterilerin alışveriş sepetlerini büyüttüğü görülmüştür.

ABSTRACT

It is known that customers want to choose the shortest path while buying products they need in the store. The products that trigger the new and forgotten needs of the customers is on the way of shopping path can increase their impulsive purchases. The aim is to determine whether the long routes depending on the layout of the retail stores that cause growing the shopping carts of the customers. In this study, shopping lists from the most frequently purchased products in average basket size were determined in two stores with similar characteristics of a retailer. The distance matrices of the products listed in both stores were obtained. Under the assumption that customers create the shortest route according to their previous experience and follow the shortest route, the routes are generated by using Traveling Salesman Problem. It was examined how the distances between the products that are purchased frequently in both stores affect the shopping routes and basket size of customers in the store. According to the results, placing product groups with high sales in distant locations within the store increased the purchases and basket sizes.

1. Giriş

Perakende mağazalardaki fiziksel ürünler müşterilerin yeni ihtiyaçlarını ortaya koyan veya unutulmuş ihtiyaçlarını tetikleyen uyarıcı olarak kullanılmaktadır. Perakende

mağazaların yerleşim düzeninin müşterilere bu uyarıcılara karşı daha fazla maruz bırakmak üzere tasarlanmasının satışları arttırmada etkili olduğu düşünülmektedir. Müşteriler mağazaya girişlerinden itibaren önceden

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: bahar.tasar@bakircay.edu.tr

belirlenen alışveriş listelerine bağlı olarak kendi alışveriş rotalarını oluşturmaktadırlar. Bu rota müşterilerinin mağaza ziyareti sırasında temas edeceği bölümleri, rafları ve ürünleri belirlemektedir. Müşteriler rotaları üzerinde gördükleri farklı ürünlere karşı dürtüsel satın alma davranışı göstermeye eğilimlidirler. Bu durum perakendeci mağazaların raf alanlarını verimli kullanarak satışlarını arttırmada önemli bir fırsat yaratmaktadır.

Bu araştırma benzer özelliklere sahip olan iki marketin sık satın alınan ürünlerden oluşan bir alışveriş listesindeki ürünlerin yerleşiminin karşılaştırılmasını içermektedir. Amaç bu ürünleri birbirinden uzak lokasyonlara yerleştirmenin müşterilerin market içindeki alışveriş rotalarını uzatması ile satışların değişimini gözlemlemektir. Bu sebeple müşterilerin mağaza içinde alacakları ürünler için en kısa rotayı izlediği varsayımı altında çözüm gezgin satıcı problemi yöntemi ile ele alınmış ve rotalar oluşturulmuştur. Her iki mağaza müşterilerinin alışveriş sonundaki sepetlerinin büyüklükleri gözlemlenmiştir. Çalışmanın müşteri alışveriş yolu uzunluğunun satın almaya etkisini sık tüketilen ürünler üzerinden hazırlanmış bir alışveriş listesi ile iki mağazada uygulaması, bu çalışmayı mağaza yerleşim düzeni üzerine yapılan diğer çalışmalardan farklılaştırmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde mağaza yerleşim düzeni ve çalışmanın kapsamı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde konu ile ilgili yazında yapılmış çalışmalara yer verilirken, müşteri alışveriş yolunun hesaplanmasında kullanılan yöntem üçüncü bölümde açıklanmıştır. Analiz ve sonuç bölümünde iki mağaza karşılaştırıldıktan sonra mağaza yöneticileri için önerilerde bulunulmuştur.

2. Perakende Mağazalarda Yerleşim Düzeni

Bir perakende mağazanın yerleşim düzeninin tasarımı, müşterilerin mağaza içinde geçirdikleri süreyi, ürünlerle olan etkileşimlerini, alışveriş deneyimlerini belirlemede ve böylece satışları etkilemektedir (Burke, 2005; Mitchell, 2008; Lu ve Seo, 2015; Mowrey, 2018). Bu durum aynı zamana tüketicilerin plansız alışverişlerinin oluşmasında neden olabilmektedir. Amaç müşterilerin mağazalarda daha fazla alanı gezip, daha fazla ürün satın almalarını sağlamaktır (Garip ve Ünlü, 2011).

Geleneksel tesis yerleşimi genellikle imalat merkezlerinin düzenlenmesini içermektedir (Meller ve Gau, 1996; Singh ve Sharma, 2006; Gue ve Meller, 2009; Kundu ve Dan, 2012), amaç malzemelerin departmanlar arasındaki toplam taşıma maliyetini en aza indirmektir (Heragu ve Kusiak, 1991). Böylelikle tesisdeki bölümlerin en etkin şekilde düzenlenmesi sağlanmaktadır (Mawdesley vd., 2002). Üretim tesislerinin aksine, perakende mağazalarında amaç malzeme taşıma maliyetini en aza indirmek yerine, mağaza satışlarını en üst düzeye çıkarmaktır (Dorismond, 2019). Bu sebeple perakende mağaza yerleşimlerini planlarken her bir tasarım aşamasında müşteri davranışları göz önüne alınmalıdır. Mağazaların yerleşimi; öncelikle mağazanın coğrafi konumuna bağlı olarak yer seçimi ile başlamakta (Levy,

1998; Tompkins, 2003), mağaza içindeki bölümlerin konumunu belirleyen blokların tasarımı ile devam etmekte (Peters vd., 2004; Yapıcıoğlu ve Smith, 2012) ve detaylı yerleşim düzeni tasarımı ile tamamlanmaktadır (Corstjens ve Doyle, 1981; Botsali ve Peters, 2005; Chen, 2010; Irion vd., 2012; Flamand vd., 2016; Mowrey vd., 2017; Mowrey vd., 2018). Bu detaylı düzenlemede koridor yapıları için ızgara, serbest biçimli, yarış pisti (Levy, 2001; Lewison, 1994) ve serpentine yerleşim (Botsali ve Peters, 2005) dahil olmak üzere kullanılan bazı yaygın mağaza düzeni yapıları geliştirilmiştir.

Perakende mağazalardaki fiziksel ürünler müşterilerin yeni ihtiyaçlarını ortaya koyan veya unutulmuş ihtiyaçlarını tetikleyen uyarıcı olarak kullanılmaktadır (Shankar vd., 2011; Hui vd., 2013). Ürün teşhirleri, raf düzenleri, atmosferler ve promosyon reklamları gibi mağazadaki uyarıcılar müşterilerin dürtüsel satın alımlarını etkilemektedir. Bu uyarıcılar sayesinde satın alınan ürünler ve mağazaya girmeden önce satın alınması planlanan ürünler arasında farklılıkların olduğu belirtilmiştir (Kollat ve Willett, 1967). Bu nedenle, mağazaların müşterilerin dürtüsel satın alımlarını arttırmak ve ürünlerle olan etkileşimini en üst seviyeye çıkarmak için perakende yerleşimlerini tasarlarken daha dikkatli olması gerekmektedir (Botsali ve Peters, 2005).

Dürtüsel satın alımları arttırmak amacı ile mağaza içi müşteri yolları tasarlanmakta ve bu yollar müşterinin mağaza ziyareti sırasında gideceği bölümleri ve ürünleri belirlemektedir (Harrel vd. 1980; Park vd., 1989; Chandon vd. 2002; Sorensen, 2003). Dorismond (2019) süpermarketteki raftaki ürün görünümünün ve müşteri yolu uzunluğunun, yerleşim düzeni performansını belirlemede anahtar iki kriter olduğunu belirtmiştir. Larson ve diğerleri, (2005) müşterilerin alışveriş listelerinde olan ürünleri bulmak için bir mağaza bölümünden diğerine gidip gelme eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Hui ve diğerleri (2013) ise bir perakende mağazada müşterilere gönderilen indirim mesajları ile müşterilerin marketteki yolunu uzatmışlardır. Bu yöntem ile müşterilerin planlı yollarının yakınındaki planlanmamış ürün kategorilerine daha fazla harcama yaptıklarını göstermişlerdir.

Müşteri alışveriş yollarını modellemek için iki yöntem ortaya konmuştur; ilki müşterilerin her zaman bir sonraki en yakın raf bloğuna yönlendiğini varsaymak (Larson vd., 2005), diğeri ise müşterilerin tüm blokları kapsayan en uygun gezgin satıcı problemi yolunu kullandığını varsaymaktır. Literatürde uzun zamandır tüketici hareketinin temel paradigması gezgin satıcı problemi yaklaşımı olmuştur (Eilon vd, 1971; Lenstra ve Rinnooy Kan, 1975; Klabjan ve Pei, 2010). Gezgin satıcı problemi (traveling salesman problem, TSP) (Dantzig vd., 1954) yönelem araştırması ve genel matematik alanında en yaygın çalışılan problemlerden biridir (Sun ve Karwan, 2018). Problemdeki amaç, bir depodan başlayarak her düğümü bir kez ziyaret etmek ve ardından minimum toplam seyahat maliyeti veya mesafesi ile depoya geri dönmektir

(Lawler vd, 1985). Düğüm sayısı arttıkça problem kabul edilebilir sürelerde çözülemeyecek boyutlara geldiğinden NP-Zor olarak tanımlanmıştır (Papadimitriou, 1977). Bu sebeple problemin çözümü ile ilgili sezgisel yöntemler ortaya çıkmıştır. Yaygın olarak kullanılan sezgisel algoritmalar; benzetilmiş tavlama algoritması (Malek, 1989; Aarts vd, 1988), karınca kolonisi algoritması, genetik algoritma (Miao ve Cheng, 2013; Kaewyotha ve Songpan, 2018), tabu arama (Fiechter, 1994; Knox, 1994), yapay sinir ağı, parçacık sürüsü algoritması, açgözlü algoritmaları örnek verilebilir (Zhongwei, 2008; Jianzhong ve Tang, 2011).

Müşterilerin mağazalarda en kısa yolu seçerek alışveriş yaptıklarına (Eilon vd, 1971; Lenstra ve Rinnooy Kan, 1975; Klabjan ve Pei, 2010; Chen vd., 2015; Kaewyotha ve Songpan, 2018) ve mağaza yerleşim düzeninin müşterilerin satın almalarını etkilediğine dair (Bitner, 1992, Turley ve Milliman, 2000, Burke, 2005, Mitchell, 2008, Lu ve Seo, 2015; Mowrey, 2018) birçok çalışma yapılmıştır. Mağaza içi müşteri yolları hakkında Hui ve diğerleri (2009), TSP-optimal ve gerçek müşteri alışveriş yolları arasında bazı farklılıklar olduğunu göstermiş, fakat bu iki sonucun birbiriyle ilişkili olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır. Çalışma sonuçlarında dört durumla karşılaşmışlardır; ilki mağazada içindeki yürüme mesafesinin büyük bir kısmının müşterilerin en kısa yolu tercih etmemesinden kaynaklandığıdır. İkinci olarak büyük ölçüde TSP çözümünden sapan yolların daha büyük alışveriş sepetleriyle ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Üçüncü sonuca göre, en kısa yolu tercih etmeyen müşterilerin bu durumu satın alma davranışı ile ilişkilendirilmiştir. Son olarak en kısa yolu tercih eden müşterilerin daha sık tercih edilen ürün kategorilerinden satın aldıkları görülmüştür. Müşterinin perakende mağazadaki yollarını kısaltmaya çalışan çalışmalardan Chen ve diğerleri (2015) Genetik Algoritma ile müşterilerin mağazada geçirdikleri süreyi azaltacak en kısa rotayı hesaplamış ve müşterilerin nasıl hızlı bir şekilde alışveriş yapabileceklerini göstermişlerdir. Yirmi üründen oluşan bir alışveriş listesine göre rota problemini çözmüşlerdir. Kaewyotha ve Songpan (2018) da müşterilerin en kısa yolu izleyerek alışverişlerini yapmaları için alışveriş yolunun ve rafların planlaması hakkında öneriler sunmuşlardır. Genetik algoritma ve benzetimli tavlama yöntemleri ile karşılaştırmalı olarak ele almışlar, rota uzunluğu olarak genetik algoritma sonuçları daha kısa yolu ortaya koymuşlardır. Müşteri alışveriş yolunun uzunluğunu artırarak satışları arttırmaya çalışan araştırmalarda ise, Boros ve diğerleri (2016) müşterinin alışveriş yaparken daha uzun bir yol izlemesi durumunda satın aldığı miktarın beklenen değerinin arttığını belirtmişler ve ortalama bir müşterinin alımları en üst düzeye çıkarılarak bir süpermarketin nasıl yeniden tasarlanması gerektiği üzerine çalışmışlardır. Süpermarketlerin merkezi bir alanında bulunduğu ve müşterilerin mağaza yerleşimini iyi bildiği varsayımı altında müşterilerin planlarına göre mümkün olan en kısa yolu seçtiklerini belirtmişlerdir. Müşterilerin geçmiş verilerini analiz ederek benzer satın alım davranışları olan müşteriler gruplandırılmıştır. Bu

grupların rotaları, üç süpermarketin ürün yerleşimi TSP ile maks-min problem olarak yeniden düzenlenerek her bir müşteri grubunun en kısa yolu maksimize edilmiştir. Bu çalışmada ise, seçilen iki mağaza etkisini sık tüketilen ürünler üzerinden hazırlanmış bir alışveriş listesi kullanılarak, karşılaştırılıp, müşteri alışveriş yolu uzunluğunun satın almılara etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

3. Metodoloji

Çalışmada müşteri alışveriş yolu uzunluğunun satın almılara etkisi iki mağazanın karşılaştırılması üzerinden test edilmiştir. Tüketici pazarında müşterilerin hane halkının günlük ihtiyaçlarını karşıladıkları bir perakendecinin metrekare ve bulunduğu lokasyon gibi birbirine yakın özelliklere sahip iki mağazası incelenmiştir. Müşterilerin mağaza içinde önceden oluşturdukları alışveriş listesine göre hareket ettikleri varsayımı ile genelleştirilmiş bir alışveriş listesi oluşturulmuştur. Alışveriş listesindeki ürünlerin sayısı ve ürünler, perakende mağazası yöneticisi ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Görüşmeler sırasında işletmenin son üç ayda oluşturduğu raporda iki mağaza için alışveriş sepet büyüklüğü ortalamasının altı adet farklı üründen oluştuğu görülmüştür. İki mağaza için de aynı ürünün farklı markaları ve aynı gruptaki ürünler birleştirilerek son üç aydaki satışlara bakıldığında frekanslarına göre en sık satın alınan altı ürün olarak su, soğan (domates, patates), ekmek, kraker (gofret, çikolata, bisküvi), kola ve yoğurt olarak ortaya çıkmıştır. Bu ürünlerin mağazaya gelen müşterilerin alışveriş listesinde sıklıkla bulunduğu varsayılmış ve listedeki ürünler müşterilerin mağaza içindeki alışveriş rotasındaki düğüm noktalar olarak ele alınmıştır.

Müşteri alışveriş rotasını modellemek için, müşterilerin en kısa yolu tercih ettiklerine dayanan tüketici hareketinin temel paradigması gezgin satıcı problemi (traveling salesman problem, TSP) (Dantzig vd., 1954) yaklaşımı olduğunu ortaya koymuştur (Eilon vd, 1971; Lenstra ve RinnooyKan, 1975; Klabjan ve Pei, 2010). Bu çalışmada müşterilerin mağaza içindeki rotası yöneylem araştırması ve genel matematik alanında en yaygın çalışılan problemlerden biri olan TSP ile modellenmiştir. Aşağıdaki modelde D_{ij} , i ürünü ve j ürünü lokasyonları arasındaki mesafeyi ifade ederken ikili karar değişkeni olan x_{ij} i ürünü ve j ürünü arasında yol kullanılıyorsa 1, aksi halde 0 değerini almaktadır.

$$\min \sum_{i=1}^N \sum_{j=1, j \neq i}^N D_{ij} x_{ij} \quad (1)$$

Öyle ki;

$$\sum_{i=1, i \neq j}^N x_{ij} = 1 \quad \forall j = 1, \dots, N \quad (2)$$

$$\sum_{j=1, j \neq i}^N x_{ij} = 1 \quad \forall i = 1, \dots, N \quad (3)$$

$$u_i - u_j + Nx_{ij} \leq N - 1 \quad 2 \leq i \neq j \leq N \quad (4)$$

$$0 \leq u_i \leq N - 1 \quad 2 \leq i \leq N \quad (5)$$

$$x_{ij} \in \{0,1\} \quad (6)$$

$$u_i \in Z \quad (7)$$

sebze/meyve ve unlu mamul bölümlerine yakınlığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde kraker, su ve gazlı içecek bölümünde yer alan kolanın da birbirleri ile yakın lokasyonlarda olduğu görülmektedir. Şekilsel olarak; birinci mağaza dikdörtgen yapıdadır ve ürünlerin yerleşimi mağaza içinde arka raflara doğru dağılmaktadır. İkinci mağaza ise yamuk yapıdadır ve sık tüketilen ürünler mağazanın giriş tarafında ve birbirlerine daha yakın yerleştirilmiştir.

Her iki mağazada da sık tüketilen ürünlerin yerleri belirlendikten sonra bu ürünlerin birbirleri arasındaki ve giriş ile çıkış noktaları arasındaki en kısa mesafeler yetişkin insan adım sayısı cinsinden araştırmacı tarafından ölçülmüştür. Tablo 1'de birinci mağazadaki, Tablo 2'de ikinci mağazadaki ürünlerin ve giriş çıkışların yerleşim noktalarına göre aralarındaki mesafe matrislerini göstermektedir.

Tablo 1. Birinci Mağazada Sık Tüketilen Ürünler Arasındaki Mesafe (yetişkin insan adımı)

	Giriş	Su	Soğan	Ekmek	Kraker	Kola	Yoğurt	Çıkış
Giriş	X	42	15	32	31	49	22	X
Su	42	X	56	37	20	7	26	24
Soğan	15	56	X	8	36	58	15	21
Ekmek	32	37	8	X	36	43	21	25
Kraker	31	20	36	36	X	27	30	14
Kola	49	7	58	43	27	X	33	31
Yoğurt	22	26	15	21	30	33	X	19
Çıkış	X	24	21	25	14	31	19	X

Tablo 2. İkinci Mağazada Sık Tüketilen Ürünler Arasındaki Mesafe (yetişkin insan adımı)

	Giriş	Su	Soğan	Ekmek	Kraker	Kola	Yoğurt	Çıkış
Giriş	X	22	9	23	22	19	38	X
Su	22	X	36	28	18	5	21	24
Soğan	9	36	X	16	26	23	35	22
Ekmek	23	28	16	X	27	24	19	31
Kraker	22	18	26	27	X	12	30	14
Kola	19	5	23	24	12	X	26	18
Yoğurt	38	21	35	19	30	26	X	47
Çıkış	X	24	22	31	14	18	47	X

Mesafe matrislerinden yararlanarak iki mağaza için de bir müşterinin mağaza giriş noktasından alışveriş listesini tamamlayıp çıkana kadar izlediği en kısa rota TSP modeli LINGO.18 yöneylem modelleme yazılımında modellenerek elde edilmiştir. Oluşan rotalara göre, birinci mağazada müşteri sırasıyla soğan, ekmek, yoğurt, kola, su ve kraker ürünlerini alarak 118 adımda mağazadan ayrılırken ikinci mağazada müşteri sırasıyla soğan, ekmek, yoğurt, su, kola ve kraker olarak 96 adımda çıkış yapacaktır. Müşteri alışveriş yolunun alışveriş sepeti büyüklüğüne etkisini gözlemlemek için hafta içi ve hafta sonu ikişer gün gözlem yapılmıştır. Müşterilerin taşıdıkları poşetlerin sayısı ve doluluğuna bakılarak sayma yöntemi ile karşılaştırma

yapılmıştır. Günün farklı saatlerinde yapılan gözlemlerde birinci mağazadan çıkan müşterilerin sepetlerinin daha büyük olduğu görülmüştür. Bu gözlemden yola çıkarak müşterilerin mağaza içinde gezdikleri süreler arttıkça daha fazla ürünle karşılaştıkları ve bu karşılaşma onların dürtüsel satın alma davranışlarını tetiklediği düşünülebilir.

5. Yönetimsel Çıkarımlar ve Kısıtlar

Bu çalışma perakende mağazalarda sık tüketilen ürünlerin birbirlerinden uzak yerleştirilmesi ile müşteri alışveriş yollarını uzatmanın dürtüsel satın alımları artırarak satışları arttıracakını öne sürmektedir. Aynı perakendecinin benzer büyüklük ve konumda yer alan iki mağazasında sık satılan ürünlerin ve ortalama alışveriş sepet büyüklüğünün belirlenmesi sonrası örnek bir alışveriş listesi hazırlanmıştır. Listedeki ürünlerin mağaza içindeki yerleşimleri karşılaştırılarak satın alımları nasıl etkilediği ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuçlara göre sık satın alınan ürünlerin birbirine uzak yerleştirildiği mağazada müşterilerin alışveriş sepetlerini daha fazla doldurdıkları gözlemlenmiş ve alışveriş yolunun uzamasının müşteri satın alımlarını artırabileceği belirlenmiştir. Bu bağlamda, hafta sonları müşterinin mağazada kalmaya razı olabileceği zamanlarda perakendeciler daha az satılan ürünleri mağaza içine geçici olarak yerleştirebilirler. Ayrıca, öncelikle müşterinin kesin bulunacağı bir noktada (örneğin giriş olabilir) ürün yerleştirilip müşterinin o ürünü fark etmesi, daha sonra ise ürün müşteri yolunda tekrar sergilenerek müşterinin o ürünü tekrar görmesi sağlanarak müşterinin satın alma eylemine geçmesi beklenebilir.

Mağaza yöneticileri sık satın alınan ürünleri uzak lokasyonlara yerleştirerek müşterilerin mağaza içinde daha fazla gezinmesini sağlayarak farklı ürünlerle karşılaşma olasılığını arttırabilirler. Müşterin alışveriş yolları üzerinde satışları daha düşük olan veya kampanyalı ürünlerin sergilenmesi müşterilerin bu ürünlere daha kolay erişimini sağlayacaktır. Ayrıca, özellikle veri madenciliği yöntemleri kullanılarak birbiri ile ilişkili ve tamamlayıcı ürünlerin ortaya çıkarılması sonrası bu ürünlerin mağaza içindeki yerleşimi de alışveriş sepetinin büyümesinde etkili olabilmektedir. Bu şekilde mağaza içinde ürünlerin alan tahsis kararlarının oluşturulmasında, mağaza yerleşimin etkisi büyüktür. Müşterilerin birçok kez aynı mağazayı ziyaret etmesi sonucu mağazanın yerleşim planını öğrenmesi kendi alışveriş listesine göre en kısa rotayı oluşturabilmesine olanak vermektedir. Mağaza yöneticisi satış raporlarını dikkate alarak müşterilerinin alışveriş alışkanlıklarından öngörülebilir. Bu bağlamda, perakende mağaza yöneticileri belli aralıklarla mağazanın yerleşimini değiştirip ve yine dönemsel olarak sık satılan ürünleri birbirinden uzak lokasyonlara yerleştirmeye özen göstererek müşterilerin dürtüsel satın alımlarını arttıracak ürün teşhirlerini gerçekleştirebilirler. Örneğin perakendeciler mağazalarında özel günlerle ilişkili ürünlere yer vererek müşterilerinin sepete ürün eklemesini bu yolla sağlayabilirler. Örneğin milli maç günlerinde cips, çerez ve

içecek grubunun konumlandırılmasının tekrar yapılması gibi.

Satın alınan ürünlerin frekanslarının ve sayısal satış verilerinin perakendeci tarafından paylaşılabilmesi çalışmanın ilk kısmını oluşturmuştur. İkinci kısım olarak müşterilerin mağaza içinde satın alımlarını etkileyen soyut ve somut birçok faktör bulunduğundan müşteri alışveriş yolunu uzatmanın dolaylı etkisini ölçmek oldukça zordur. Mağaza içi müşteri takip sistemleri ile müşteri alışveriş yolunun uzatılmasının etkisi gelecek çalışmalarda incelenmelidir. Gelecekte mağaza yerleşim planında yapılacak düzenlemelerde promosyon çalışmalarının (indirim etiketleri vb.) veya reyonlara dikkat çekici görsel unsurların (renklendirme, etiket, vb.) eklenmesinin etkisi de incelenebilir. Müşteri profili dikkate alınarak gelir durumuna göre ürün ve mağaza yerleşimi yapılabilir. Bu çalışma gelir seviyesi yüksek lokasyonlardaki iki mağaza için yapılmıştır. Gelir seviyesi yüksek müşterilerin uzun rotalarda daha fazla ürünle karşılaştığında önceden hazırladıkları alışveriş listesinin dışına çıkma olasılıkları yüksektir. Ancak düşük gelir düzeyindeki müşteriler uzun rotaları olsa dahi bu durumdan daha az etkilenebilirler. Bu sebeple gelecek çalışmaların daha düşük gelir düzeyine sahip bir lokasyonda yapılması aradaki farklılığı görmek amacıyla önerilmektedir. Ayrıca ileriki çalışmalarda mağaza içindeki bölgesel yerleşimin yanı sıra raf yerleşimleri ile ilgili çalışmalar yapılarak konu detaylandırılabilir.

Kaynakça

- Aarts, E. H., Korst, J. H., & Michiels, W. (2014). *Simulated Annealing, Search Methodologies: Introductory Tutorials in Optimization and Decision Support Techniques*. Springer Science & Business Media.
- Bitner M.J. (1992). Service Scapes: The Impact of Physical Surroundings on Customers and Employees. *Journal of Marketing*, 56, 57-71.
- Boros, P., Fehér, O., Lakner, Z., Niroomand, S., & Vizvári, B. (2015). Modeling Supermarket Re-Layout from The Owner's Perspective. *Annals of Operations Research*, 238(1-2), 27-40.
- Botsali, A.R., & Peters, B.A. (2005). A Network Based Layout Design Model for Retail Stores. *Proceedings of the Industrial Engineering Conference*, Atlanta, GA.
- Burke, R. (2005). Retail Shoppability: A Measure of the World's Best Stores Future Retail Now: 40 of the World's Best Stores. Retail Industry Leaders Association, Washington, DC, 206-219.
- Chandon, P., Hutchinson, J., Joung, W., & Scott, H. (2002). *Unseen Is Unsold: Visual Equity with Commercial Eye-Tracking Data*. Fontainebleau: INSEAD.
- Chen, X., Li, Y., & Hu, T. (2015). Solving the Supermarket Shopping Route Planning Problem Based on Genetic Algorithm. *2015 IEEE/ACIS 14th International Conference on Computer and Information Science (ICIS)*, 529-533.
- Corstjens, M., & Doyle, P. (1981). A Model for Optimizing Retail Space Allocations. *Management Science*, 27(7), 822-833.
- Dantzig, G., Fulkerson, R., & Johnson, S. (1954). Solution of A Large-Scale Travelling Salesman Problem. *Operations Research*, 2(3), 393-410.
- Dorismond J.P. (2019). *Data-Driven Models for Promoting Impulse Items in Supermarkets*. PhD Thesis, The State University of New York.
- Eilon, S., Watson-Gandy, C. D. T., & Christofides, N. (1971). *Distribution Management: Mathematical Modelling and Practical Analysis*. London: Griffin.
- Flamand, T., Ghoniem, A., & Maddah, B. (2016). Promoting Impulse Buying by Allocating Retail Shelf Space to Grouped Product Categories. *Journal of Operational Research Society*, 67, 953-969.
- Fiechter, C. N. (1994). A Parallel Tabu Search Algorithm for Large Traveling Salesman Problems. *Discrete Applied Mathematics*, 51(3), 243-267.
- Garip, E., & Ünlü, A. (2011). Mağaza Yerleşim Düzeninin Tüketici Davranışına Etkileri: Bir Teknomarket Örneği. *İTÜ Dergisi*, 10(1).
- Gue, K.R., & Meller, R.D. (2009). Aisle Configurations for Unit-Load Warehouses. *IIE Transactions*, 41(3), 171-182.
- Harrel, G. D., Hutt, M. D., & Anderson, J. C. (1980). Path Analysis of Buyer Behaviour Under Conditions of Crowding. *Journal of Marketing Research*, 17(1), 45-51.
- Hui, S. K., Fader, P. S., & Bradlow, E. T. (2009). The Travelling Salesman Goes Shopping. The Systematic Deviations of Grocery Path from TSP Optimality. *Marketing Science*, 28(3), 566-572.
- Hui, S.K., Inman J.J., Huang Y., & Suher J. (2013). The Effect of in-Store Travel Distance on Unplanned Spending: Applications to Mobile Promotion Strategies. *Journal of Marketing*, 77(2), 1-16.
- Irion, J., Lu J.-C., Al-Khayyal F., & Tsao Y.-C. (2012). A Piecewise Linearization Framework for Retail Shelf Space Management Models. *European Journal of Operational Research*, 222, 122-136.
- Jianzhong, W., & Tang, H. (2011). A Fast Algorithm for Solving TSP problem. *Journal of Microelectronics & Computer*, 28(1), 7-10.
- Kaewyotha, J., & Songpan, W. (2018). A Study on the Optimization Algorithm for Solving The Supermarket Shopping Path Problem. *3rd International Conference on Computer and Communication Systems (ICCCS)*.
- Klabjan, D., & Pei, J. (2010). In-Store One-To-One Marketing. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 18(1), 64-73.
- Knox, J. (1994). Tabu Search Performance on the Symmetric Traveling Salesman Problem. *Computers & Operations Research*, 21(8), 867-876.

- Kollat D.T., & Willett R.P. (1967). Customer Impulse Purchasing Behavior. *Journal of Marketing Research*, 21–31.
- Kundu, A., & Dan, P. (2012). Metaheuristic in Facility Layout Problems: Current Trend and Future Direction. *International Journal of Industrial and Systems Engineering*, 10 (2), 238-253
- Larson, J.S., Bradlow, E.T., & Fader, P.S. (2005). An Exploratory Look at Supermarket Shopping Paths. *International Journal of Research in Marketing*, 22(4), 395–414.
- Lenstra, J.K., & RinnooyKan, A.H.G. (1975). Some Simple Applications of the Travelling Salesman Problem. *Operations Research Quarterly*, 26, 717–733.
- Levy, M., & Weitz, B. A. (1998). *Retail Management*. 3rd edition, McGraw-Hill.
- Lewison, D. (1994). Retailing, Upper saddle river. *Prentice Hall*, 277-278.
- Lu Y., & Seo H.-B. (2015). Developing Visibility Analysis for a Retail Store: A Pilot Study in a Bookstore Environment and Planning B. *Planning and Design*, 42, 95-109.
- Malek, M., Guruswamy, M., Pandya, M., & Owens, H. (1989). Serial and Parallel Simulated Annealing and Tabu Search Algorithms for the Traveling Salesman Problem. *Annals of Operations Research*, 21(1), 59e84.
- Mawdesley, M.S., Al-Jibouri, S.H., & Yang, H. (2002). Genetic Algo Rithms for Construction Site Layout in Project Planning. *Journal of Construction Engineering and Management*, 128(5), 418–426.
- Miao, Y., & Cheng, X. (2013). Improved Compact Genetic Algorithm for Solving Traveling Salesman Problem. *Microelectronics & Computer*, 30(8), 7-12.
- Meller, R.D., & Gau K.Y. (1996). The Facility Layout Problem: Recent and Emerging Trends and Perspectives. *Journal of Manufacturing Systems*, 15(5), 351-366.
- Mitchell, P. (2008). *Discovery-Based Retail*. Bascom Hill Publishing Group, Minneapolis, MN.
- Mowrey, C. H., Parikh, P. J., & Gue, K. R. (2018). A Model to Optimize Rack Layout in A Retail Store. *European Journal of Operational Research*, 271(3), 1100–1112.
- Mowrey, C. H., Parikh, P. J., & Gue, K. R. (2017). The Impact of Rack Layout on Visual Experience in A Retail Store. *INFOR: Information Systems and Operational Research*, 1–24.
- Papadimitriou, C. H. (1977). The Euclidean Travelling Salesman Problem is NP-Complete, Theory. *Computer Science*, 4(3), 237–244.
- Park, C. W., Iyer, E. S., & Smith, D. C. (1989). The Effects of Situational Factors on in-Store Grocery Shopping Behaviour. *The Journal of Consumer Research*, 15(4), 422–433.
- Peters, B. A., Klutke, G.A., & Botsali, A. R. (2004). Research Issues in Retail Facility Layout Design. *Progress in Material Handling Research*, 399–414.
- Shankar, V., Inman, J.J., Mantrala, M., Kelley, E., & Rizley, R. (2011). Innovations in Shopper Marketing: Current Insights and Future Research Issues. *Journal of Retailing*, 87(1), 29-42.
- Singh, S.P., & Sharma, R.K. (2006). A Review of Different Approaches to the Facility Layout Problems. *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 30(5/6), 425-433.
- Sorensen, H. (2003). The Science of Shopping. *Marketing Research*, 15(3), 30–35.
- Sunderesh, S., & Heragu Kusiak, A. (1991). Efficient Models for the Facility Layout Problem. *European Journal of Operational Research*, 53(1), 1–13.
- Tompkins, J.A. (2003). *Facilities Planning*. 3rd edition, John Wiley & Sons, Inc.
- Turley, L.W., & Milliman, R.E. (2000). Atmospheric Effects on Shopping Behavior: A Review of the Experimental Evidence. *Journal of Business Research*, 49(2), 193-211.
- Yapicioglu, H., & Smith, A.E. (2012). Retail Space Design Considering Revenue and Adjacencies Using A Racetrack Aisle Network. *IIE Transactions*, 44(6), 446-458.
- Yingying, Y., Chen, Y., & Li, T. (2014). Improved Genetic Algorithm for Solving Traveling Salesman Problem. *Control and Decision*, 29(8), 1483-1488.
- Zhongwei, L. (2008). *Improved Evolutionary Algorithm and its Application in Traveling Salesman Problem*. Chongqing University.

Araştırma Makalesi • Research Article

1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Aydın'da düzenlenen III. Uluslararası EUREFE Kongresi için Özel Sayı
[Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, November 1-3, 2019, Aydın, Turkey]

Filistin Devleti'nin Devletlik Statüsüne Dair Bir Değerlendirme

An Evaluation on The Statehood Status of Palestine State

Orçun Mutlu ^{a,*}

^a Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Programı, Aydın/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5735-792X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Kasım 2019
Düzeltilme tarihi: 19 Aralık 2019
Kabul tarihi: 25 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Filistin
Devlet Olma Durumu
Montevideo Sözleşmesi
Tanıma
Uluslararası Hukuk

ARTICLE INFO

Article history:

Received November 24, 2019
Received in revised form December 19, 2019
Accepted December 25, 2019

Keywords:

Palestine
Statehood
Montevideo Convention
Recognition
International Law

ÖZ

Uluslararası ilişkilerin en temel birimlerinden biri olan devlet, en eski tarihlerden günümüze dek üzerine tartışılan bir konu olmuş, ancak devletin ne olduğu üzerine dahi ortak bir tanım geliştirilememiştir. Dolayısıyla devlet olmanın kaideleri noktasında da bir uzlaşma sağlanamamıştır. Yine de devlet olma durumuyla ilgili önem teşkil eden birtakım kriterler, uluslararası hukuk bağlamında oluşmuştur. Bu çalışma, Filistin'in uluslararası hukuk kapsamında devlet olma durumunu sorgulamaktadır. Bu bağlamda özellikle Montevideo Sözleşmesi kriterleri ekseninde duruma yaklaşılmış, ardından etkin egemenlik ve bağımsızlık parametreleri açısından Filistin'in devlet olma durumu açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak uluslararası örgütler ve tanıma işleminin etkisi kapsamında, Filistin'in dış egemenliği irdelenmiştir. Sonuç olarak; Filistin'in uluslararası hukukta bir devlet olduğu yargısına varılmış ancak Oslo süreci anlaşmalarıyla iç egemenlik ekseninde önemli eksiklerinin olduğu tespiti yapılmıştır.

ABSTRACT

The state, which is one of the primary units of international relations, has been an issue that has been discussed from the oldest dates to the present. But even a common definition of what the state is has not been developed. Therefore, no consensus could be reached on the basis of statehood. Nevertheless, a number of important criteria for statehood have been established in the context of international law. This study examines the statehood of Palestine under the international law. In this context, especially within scope of the Montevideo Convention criteria, the state of Palestine is tried to be explained in terms of effective sovereignty and independence parameters. Finally, under the influence of international organizations and recognition process, the foreign domination of Palestine has been examined. As a result, it is understood that Palestine is a state in international law, but there are significant deficiencies in the internal sovereignty axis through Oslo process agreements.

1. Giriş

ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul etmesi ve Golan Tepeleri'ni İsrail ülkesi olarak tanıma kararı alacağı söylemi, genelde Arap-İsrail problemi, özelde İsrail-Filistin sorunu ekseninde bölge istikrarını

etkileyen önemli konular olmuştur. Taraflar arasında Oslo Süreci'nde barış girişiminde bulunulsa da bu konuda başarısız olunması, Filistin topraklarının işgal altında olması, Kudüs'ün durumu ve Filistinli göçmenlerle ilgili pürüzlerin çözülmemesi gibi sebepler, sorunun bazen

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: orcun.mutlu95@outlook.com

uluslararası gündemde alt sıralarda da olsa devam etmesine sebep olmaktadır. Özellikle Trump'ın danışmanı Jared Kushner'ın Yüzyıllık Barış Anlaşması (Euronews, 2019a) adı altında sunduğu plan, sorunun çözüme ulaştırılmasıyla hala ilgilenildiğini göstermektedir. 30 Mart 2019'da Toprak Günü (International Middle East Media Center [IMEMC], 2019) münasebetiyle meydana gelen şiddet olayları ise Filistin sorununda iki taraflı barışçıl bir çözümün gerekliliğini tekrar ortaya çıkarmıştır. Sorunun çözüme ulaştırılmamasının bir diğer boyutunu ise Filistin Devleti'nin varlığına yönelik sorgulamalar oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Filistin'in uluslararası hukuka göre devlet olma durumu irdelenmeye çalışılmıştır. Yabancı literatürde konuyla ilgili önemli çalışmaların olmasına rağmen, Türkçe literatürde konunun devlet olma durumu çerçevesinde kapsamlı şekilde ele alınmamış olması, konu seçiminde etkili olmuştur. Çalışma, Filistin'in uluslararası hukuk kapsamında bir devlet olduğunu ileri sürmektedir ve bu bağlamında şu sorulara cevap aramaktadır: Filistin, 1933 Montevideo Sözleşmesi kriterlerini karşılamakta mıdır? Filistin, kriterleri karşılamasına rağmen iç ve dış egemenliğe haiz bir devlet midir? İç egemenlik bağlamında Filistin'e engel teşkil eden durumlar nelerdir? Dış egemenlik kapsamında Filistin'in, uluslararası örgütlerdeki yeri nedir? Tanıma işleminin, Filistin'in dış egemenliğine etkisi hangi yönde olmaktadır? Buradan hareketle çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Montevideo Sözleşmesi ve tanıma işlemi merkezinde zemin sağlanmaya çalışılmış, ikinci bölümde ise Filistin örnek olayı verilen altyapı üzerinden incelenmiştir. Montevideo kriterlerine ek olarak Filistin, etkin egemenlik ve bağımsızlık nosyonları ekseninde değerlendirilmiş, uluslararası örgütlere üyelik ve tanıma bağlamında Filistin'in dış egemenliği irdelenmiştir.

2. Uluslararası Hukuka Göre Devlet Olma Durumu

Uluslararası ilişkilerin temel birimlerinden biri olan devlet, geçmişten günümüze dek çeşitli tartışmaların ve düşünsel aktivitelerin konusunu oluşturmuştur. Modern anlamda en başarılı örgütlenme biçimi olarak kabul edilen devlet (Tosun, 2007: 14), farklı şekillerde tanımlanmasıyla üzerinde mutabık olunmayan da bir kavramdır. Ahmet Taner Kışlalı (1997: 96), devleti: "*İç ve dışa karşı toplum adına yekpare hareket eden, hedefleri doğrultusunda gücü araç olarak kullanabilen belli bir ülkesi ve insan unsuru ile temsili karşılığı bulunan 'kurumlar kurumu'*" olarak tanımlamaktadır. Max Weber ise "Belli sınırlar içerisinde fiziksel şiddet araçlarının meşru tekeli elinde bulunduran insan topluluğu" (Simpson, 2008: 53-54) şeklinde tanımlamaktadır. Tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda, modern anlamda bir devletin 'devlet' sayılabilmesi için belli kaideler ön plana çıkmaktadır. Bunlar; sayısına bakılmaksızın bir insan topluluğu, üzerinde sürekli yaşama uygun bir ülke ve son olarak herhangi bir otoriteye bağlı olmaksızın toprakları üzerinde egemen, mutlak siyasal bir yönetimdir (Reçber, 2016: 260; Pazarcı, 2018: 130). Nitekim sayılan beşerî, fiziki, hukuki ve siyasi

özellikler, 1933 yılında imzalanan Montevideo Sözleşmesi ile bir devletin sahip olması gereken nitelikler olarak belirlenmiştir. Bu yönüyle bir uluslararası hukuk kaynağı olarak Montevideo Sözleşmesi, devlet olabilme parametreleri sağlaması bakımından öne çıkmaktadır.

2.1. Montevideo Sözleşmesi

1933 yılında Uganda'nın Montevideo kentinde imzalanan Montevideo Sözleşmesi, uluslararası bir kişilik olarak devlet olma durumunu ilk maddede 4 temel kıstasla tanımlamaktadır. Bunlar: a) kalıcı bir insan nüfusu b) belirli bir toprak parçası c) hükümet d) diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi şeklinde belirtilmiştir (International Law Students Association [ILSA], 1933).

Montevideo'ya göre, devleti oluşturan kriterlerden ilki, beşerî unsur olan insan topluluğudur. Belirli bir toprak parçası üzerinde sayısına bakılmaksızın sürekli bir insan topluluğunun ikametini, bir devlet için *sine quo non*¹ şartlardan biridir. Bu insan topluluğu vatandaşlık ilişkisi ile devlete bağlı gerçek şahıslardan oluşmaktadır (Reçber, 2016: 263). Bu bağ, self determinasyon ilkesi ile ilişkili olmakta ve bu insan topluluğuna devlet ülkesi üzerindeki ve altındaki doğal kaynakların egemenliğini sağlamaktadır (Pazarcı, 2018: 31).

Sözleşmede ikinci kaide olarak kabul edilen ülke, devleti oluşturan fiziki unsurlardan biridir. Üç boyutlu bir sahayı ifade eden ülke; kara, deniz ve hava sahasından oluşmaktadır ancak bir devletin coğrafi bütünlüğü tek parçadan ibaret olmak zorunda değildir. Bu duruma örnek olarak ABD'nin, Alaska eyaleti gösterilebilir. ABD ile bir sınırı bulunmayan bu eyalet, ABD ülkesinin bir parçasıdır ve ülkesel bütünlüğünün uzantısı durumundadır (Pazarcı, 2018: 134). Ek olarak belirtilmelidir ki uluslararası hukukta, bir devlet ülkesinin; bölünme, parçalanma gibi fiillerin konusu yapılamayacağı ve her devletin diğer devletlerin toprak bütünlüğüne saygı duymaları gerektiği ilkeleri kabul edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 1945). Bu ilke ise Filistin örnek olayı için ayrıca önem taşımaktadır.

İnsan ve ülke unsurlarının yanı sıra ülkenin ve insan topluluklarının üzerinde kontrol sahibi olan siyasal yönetimin varlığı, devleti kuran üçüncü şartı oluşturmaktadır (Oppenheim, 1996: 201). Bu bağlamda bağımsız şekilde siyasal yönetimi icra edebilmek, hukuki ve siyasi olarak örgütlenmiş bir kamu gücünü gerektirmektedir. Zira belli bir topluluğun, sınırları belli bir ülke üzerinde bir araya gelmesi üzerine ortaya birtakım gereksinimler çıkacak ve bu gereksinimlere siyasal ve hukuksal bir organizasyonun cevap vermesi gerekecektir. Bu otoritenin aynı zamanda temsiliyeti sağlaması ve kendi kendini yönetebilme kabiliyetine sahip olması beklenmektedir (Pazarcı, 2018: 136). Burada otoriteden kasıt; yasama, yürütme ve yargı sorumluluklarını ifa edebilmeye kabil olan ve kurumlardan oluşan bir kamu örgütlenmesidir. Francis Oppenheim (1996:221), bu unsurlar üzerinde etkin kontrole sahip olmayan ve başka bir otoriteden bağımsız şekilde

kendini yönetemeyen toplumların, devlet sayılmayacağını öne sürmektedir. Oppenheim'ın bu iddiası, Filistin'i egemenlik merkezinde ve Oslo Süreci anlaşmaları çerçevesinde değerlendirmeye yöneltmiştir.

İnsan topluluğu, ülke ve siyasal otorite, bir devletin mütemmim cüzlerini oluşturması bakımından önemli olmasına karşın bu üç unsur dışında egemenlik, -yani emretme ve üstün iktidarı ifade etmesi- bir devleti diğer topluluklardan ayırt eden asıl noktayı oluşturmaktadır (Çağırın, 2007: 384). Dolayısıyla Montevideo sözleşmesi içerisinde dördüncü kriter olarak yer alan “başka devletlerle ilişki kurabilme kapasitesi”, egemenlik başlığı altında değerlendirilecektir zira bir devletin egemenliği hem ülkesi içerisinde hem de ülkesi dışında belli hakları ve sorumlulukları beraberinde getirmektedir.

2.2. Egemenlik

Egemenlik nosyonu açısından en önemli düşünürlerin başında gelen Jean Bodin, egemenliği siyasi bir toplulukta nihai ve mutlak bir otoritenin bulunması hali şeklinde tanımlanmaktadır (Simpson, 2008: 81). Bu haliyle Bodin, iç egemenliği tanımlamaktadır ancak egemenlik, bir devletin hem ülke içindeki üstün otoriteye sahip güç anlamına gelmekte hem de eşitlik prensibi çerçevesinde devletin dışarıya karşı sürdürdüğü bir iddia olmaktadır (Tosun, 2007: 23). Buradan hareketle egemenliğin görünümünü yansıtan belli yetkiler, iç hukukta egemenlik ve uluslararası hukukta egemenlik olarak ikiye ayrılmaktadır (Eroğlu, 1979: 192). Bir başka deyişle bunlar; iç egemenlik ile dış egemenliği teşkil etmekte ve kavramı katmanlaştırmaktadır.

Devletin ülkesel yetkisi olan münhasır egemenlik, toprakları üzerindeki otoriteyi ifade etmektedir. Bu münhasırlık, bir devletin ülke sınırları içerisindeki yasama, yürütme ve yargı işlemlerini kapsamaktadır (Pazarıcı, 2018: 142). Otoritenin uyruklarınca tanınması iç egemenlik nosyonunun temelini oluşturmakla birlikte, karşılıklı yükümlülüklerin akdini sağlar. Bu akit, devletin, kamu hizmeti sağlama ve güvenliği temin etme gibi görevler üstelenerek, uyruklarının meşruiyetine sahip olmasını sağlamaktadır (Simpson, 2008: 51).

Cezai yargı yetkisi ve meşru şiddet kullanma araçlarının tekeli ise bir devletin iç egemenliğini yansıtan iki önemli özelliği oluşturmaktadır. Bir devlet, cezai yetkilerini yasalar çerçevesinde ifa ederken, zor araçlarını devreye sokarak yerine getirmektedir. Ayrıca bir devlet, cezai yargı yetkisini yerine getirmek için gerekli zor kullanımını (Pazarıcı, 2018: 139) ya da kamu hizmetlerini yürütme ehliyetini, egemenlikle bağlantılı olarak uyrukluk bağından almaktadır (157). Bu nedenle egemenlik, yabancı bir otoriteyle müşterek olarak kullanılamaz (Eroğlu, 1979: 107). Açıklamaya çalışılan nitelikler, bir devletin unsurları üzerindeki etkililik derecesini göstermesi bakımından da ayrı bir yer tutmaktadır.

Montevideo sözleşmesinin dördüncü kriteri olan “başka devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi”, dış egemenliği

işaret etmektedir. Bir devletin dış egemenliğini oluşturan ilk unsur tanınma olmaktadır. İkinci unsur ise uluslararası hukukta egemen eşitlik prensibidir. Archie Simpson'a (2008: 51) göre; bir devletin uluslararası politikada var olma iddiasına destek sağlayan unsur tanınmadır. Bu açıdan bir devletin, egemen devletler kulübüne giriş kartı, dış egemenliğinin meşruiyet derecesini göstermektedir. Ancak tanınmanın ne tür bir işlem olduğu konusunda literatürde iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlar, literatürde açıklayıcı ve kurucu teori olarak adlandırılmaktadır.

Kurucu görüşe göre; uluslararası sistemde hali hazırda var olan devletlerin, yeni bir devleti tanınması, onu meşru bir varlık haline getirerek uluslararası devletler ailesinin bir parçası olmasını sağlamaktadır (Pitta, 2018: 9). Böylece bir devlet, tanınma yoluyla meşruiyet elde edecek ve var olabilecektir. Bu durum devleti uluslararası hukukun süjesi haline getirmesi bakımından kurucu bir işlem olarak görülmektedir (Oppenheim, 1996: 397). Tanınma, anlaşmalarla taraf olabileme ve hükümetlerarası örgütlere üye olabileme gibi yeteneklere sahip olabileme açısından önem arz etmektedir. Zira Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (UPF) gibi hükümetlerarası organizasyonlara tam üyelik, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) ile Roma Statüsüne taraf olabileme, Dünya Bankası (DB) ya da UPF'den doğrudan yabancı yatırım almak ve bir başka devletle anlaşma yapabilme fiillerini gerçekleştirmek, tanınmış bir devlet olmayı gerektirmektedir (Coggins, 2006: 46-47).

Kurucu görüşün aksine Açıklayıcı teori, yeni bir devletin halihazırda uluslararası sistem içerisinde bulunan devletler tarafından tanınması işleminin, zaten var olan bir durumun teyidi yahut tespiti gerçekleştirdiğini savunmaktadır (Reçber, 2016: 361). Burada belirtilmelidir ki genel doktrin, tanıma işleminin esasında açıklayıcı bir işlem olduğunu benimsemektedir (Pazarıcı, 2018: 321). Eğer bir devlet gerçekten varsa, hukuken de varlık göstermektedir. Dolayısıyla tanıma işlemi, devlet olma kriterleri arasında ipso facto bir unsur olarak değerlendirilmemektedir. Bir devletin deklare ettiği andan itibaren var olduğunu ileri süren Açıklayıcı teori, bir devletin uluslararası kişiliğinin tanıma ile gerçekleştiği fikrini reddetmektedir. Çünkü uluslararası hukuk, uluslararası kişiliğin gerçek bir durum olduğunu öne sürmektedir (Pitta, 2018: 5). Kısaca bir devlet uluslararası hukuka uygun biçimde değinilen Montevideo kriterlerini taşıyorsa, tanıma ancak var olan bir durumun kabulü niteliğindedir. Gerçekten de Montevideo Sözleşmesi'nin 6. maddesinde belirtildiği üzere, tanıma işlemi, politik bir eylem olarak kabul edilmekte ve devlet olmanın mütemmim cüzü olarak görülmemektedir.

3. Filistin Örneği Çerçevesinde Devlet Olma Durumu

Bu başlık altında, yukarıda değinilen parametreler ekseninde Filistin örnek olayı incelenecektir. Bu amaçla önce Filistin sorununun tarihsel arka planına kısaca değinilecek; daha sonra bahsedildiği üzere Montevideo

kriterleri olarak sayılan; a) kalıcı nüfus b) ülke c) siyasal bir otorite d) diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi çerçevesinde bir değerlendirme yapılacaktır.

3.1. Filistin Sorununun Kısa Tarihi

Filistin toprakları, 1. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Britanya mandası altına girmiştir. Savaş sonrası bölgeye Yahudi göçünün başlaması ve ardından 2. Dünya Savaşı'yla bu göçün doruk noktasına ulaşması,² Filistin halkı ile Yahudiler arasında çatışmalara sebep olmuştur. Britanya, bölgedeki durumla baş edememesi üzerine konuyu BM'ye (Birleşmiş Milletler) götürmüş ve ardından sorunun çözümü için BM altında Filistin Özel Komitesi kurulmuştur. Bölgede incelemeler yapan Komite, BM Genel Kurulu'na iki çözüm önerisinde bulunmuştur. Azınlık planı olarak bilinen ilk öneri, Arap ve Yahudilerden oluşan federal bir devlet kurulmasını, çoğunluk planı ise iki devletli bir çözümü öngörmüştür.

BM Genel Kurulu'nda çoğunlukla kabul edilen iki devletli çözüm 181 sayılı karar ile onaylanmıştır.³ Çoğunluk planı, Araplar ve Filistinliler tarafından reddedilmiş ancak İsrail bu kararı referans olarak göstererek 14 Mayıs 1948 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine Arap devletleri ortak bir ordu oluşturarak İsrail'e karşı harekete geçse de bugün Filistinliler tarafından Nakba yani "felaket günü" olarak anılan yenilgiye uğramışlardır. Savaş sonucunda İsrail, topraklarını genişletmiş ve birçok Filistinli, göçmen durumuna düşmüştür. 1967 yılına gelindiğinde ise İsrail önleyici bir savaş ile Arap devletlerini yenilgiye uğratmış ve topraklarını Batı Şeria ile Gazze'ye doğru genişletmiş, Kudüs'ün doğusunu işgal etmiştir. Bu arada çıkarılan 242 sayılı karar ile ateşkes sağlanmış ve İsrail'in bu savaşla işgal ettiği topraklardan çıkması istenmiştir. 1973 yılında gerçekleşen son Arap-İsrail Savaşı'nda ise Arap devletleri tekrar yenilgiye uğramış (Cleveland, 2008: 374-381), BM Güvenlik Konseyi bu esnada 338 sayılı kararı alarak aynı zamanda 242 sayılı kararı da teyit etmiştir. 1987 yılında başlayan 1. İntifada'nın dinamizmiyle 1988 yılında Filistin Ulusal Konseyi (FUK) bağımsızlık ilanında bulunmuş ve ardından Madrid Konferansı ile arka kanallardan, Oslo Görüşmeleriyle ise resmi olarak başlayan ancak 2000 yılında 2. İntifada ile sona eren barış görüşmeleri gerçekleşmiştir -çalışmada bu sürece Oslo Barış Süreci denmektedir. Bu süreçte imzalanan Oslo Bildirgesi İlkelerinde (OİB), beş yıl içerisinde bağımsız Filistin devletinin kurulması öngörülmüştür (Economic Cooperation Foundation [ECF], 1993). Fakat barış sürecinin başarısızlığa uğraması, karşılıklı gerçekleşen şiddet olaylarının devam etmesi, yerleşim yerleri ile Filistinli göçmenler sorunu, Kudüs'ün statüsü gibi konularda anlaşılabilmesi ayrıca yeni bir planın da ortaya konamamasıyla birlikte, Filistin ülkesinin hala İsrail işgali altında olması gibi nedenler Filistin'i, ontolojik olarak bir devlet olup olmadığı tartışmalarının öznesi haline getirmiştir.

3.2. Montevideo Kriterleri Bağlamında Filistin'in Statüsü

Montevideo kriterleri bakımından Filistin'in statüsü değerlendirildiğinde, FKÖ tarafından 1964 Ulusal şartı ile ilk defa, resmi olarak, Filistinlilerin kim olduğu tanımlanması, insan unsuru kaidesi açısından önem teşkil etmektedir. Şartın 5. maddesine göre Filistinliler, "1947 yılına dek bu topraklardan çıkmış ya da kalmış olmasına bakılmaksızın ikamet eden yahut etmiş bulunan Arap uyruklu insanlar ve Filistinli bir babadan doğan, Filistin içerisinde veya dışarıda olan herkes" (Mideastweb,1964) olarak tanımlanmıştır. 1967 savaşı sonrasında FKÖ'nün Arafat önderliğinde tekrar örgütlenmesi ile 1968 yılında Filistin Ulusal Konseyi, şartı ılımlaştırmış ve Filistin halkı içerisine "Siyonist işgal" öncesi Filistin topraklarında ikamet eden Yahudiler de dahil edilmiştir (Mideast Web, 1968). Ayrıca Filistin halkının; ortak bir geçmişi, kültürü, ulus olma bilincini, geleneksel pratikleri ve ortak kolektif anıları paylaşmaları, bu topluluğa bir millet kimliği vermesi açısından önem arz etmektedir (Panganiban, 2015: 62). Bu kimliğin içerisinde Filistin halkının diasporik parçasını oluşturan mülteci Filistinliler de yer almaktadır. Zira yerinden edilmişlik duygusu ve mültecilik statüsü çevresinde birleşen bu topluluk, Filistinli olma kimliğini hala canlı tutmaktadır (Khalidi, 2007: 171). Böylece Filistinlilerin bu koşullar çerçevesinde bir milleti oluşturduğu söylenebilmektedir. Nitekim tarihsel olarak geçmişten günümüze dek bu topraklarda Filistin halkının yaşamış olması, onları bu yörenin otokton halkı yapmakta ve millet olma bilincini perçinlemektedir. (Boyle, 1999: 301-306).

Bugün Filistin halkını oluşturan 1.836.713 kişi Gazze Şeridi'nde, 2.798.494 kişi ise Batı Şeria'da bulunmaktadır. Bu rakama ek olarak Gazze Şeridi, Batı Şeria, Suriye, Ürdün ve Lübnan'da 5.442,947 kişi BM'ye kayıtlı Filistinli mülteci statüsünde bulunmaktadır (Worldometers, 2019). Bununla beraber ABD dahil birçok devlet ve uluslararası kuruluş, Filistin halkını tanımakta ve bölgeyle ilgili konularda Filistinliler hitabını kullanmaktadır (Nevo ve Megiddo, 2009: 107). Filistinlilerin self determinasyon hakkını uzun süredir reddeden İsrail devleti ise 1993 yılı Oslo İlkeler Bildirgesi'yle (OİB) Filistinlileri, politik haklara sahip bir halk olarak resmen tanımıştır (Shlaim, 2016: 273). Bu argümanlar merkezinde Filistin, devlet olma kriterlerinin ilki olan insan topluluğu şartını karşılamakta ve bu insan topluluğu yani Filistinliler, büyük oranda uluslararası toplum tarafından kabul görmektedir.

Ülkesel açıdan bakıldığında, 1 Ekim 1948 yılında FUK, tüm Filistin topraklarında Kudüs'ün başkent olarak belirlendiği bağımsız Filistin devletini ilan etmiştir (Bölme ve Ulutaş, 2011: 5). Böylece FUK, Britanya mandası altındaki tüm Filistin topraklarını ülkesi olarak belirlemiştir. Ancak 1948 savaşının İsrail tarafından kazanılmasıyla kaybedilen topraklar, ilan edilen sınırlara tekabül etmemiştir. Yine de sırasıyla 1967 ve 1973 savaşları sonrasında alınan 242 (United Nation General Assembly [UNGA], 1967), ve 338

(United Nation Security Council [UNSC],1973), sayılı kararlar “Yeşil Hat” olarak bilinen sınırları Filistin’in meşru ülkesi olarak kabul etmiştir. Kararların BM Güvenlik Kurulu ve BM Güvenlik Konseyi tarafından alınması, Filistin ülkesinin uluslararası toplum tarafından tanındığının göstergesidir. Belirlenen Yeşil Hat; Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze şeridini kapsamaktadır (Panganiban, 2015: 63). Bununla birlikte FUK, 1988 tarihli bağımsızlık deklarasyonu ile 242 ve 338 sayılı kararları referans göstererek Yeşil Hattı, Filistin ülkesi olarak ilan etmiştir. Güncel olarak, 2011 ve 2013 yıllarında ABD başkanı Barack Obama tarafından, Filistin topraklarının 1967 öncesi sınırlar olduğu belirtilmiş ve burada Filistinlilerin kendi kendilerini yönetebilme haklarının olduğu dile getirilmiştir (White House Press [WHP], 2013). 2017 yılında ise Donald J. Trump ve Mahmud Abbas arasında gerçekleşen toplantıda, 1967 sınırlarının Filistin toprağı olduğu yine teyit edilmiştir (WHP, 2019).

Topraksal açıdan üzerinde tartışılan asıl konu; Filistin topraklarının parçalanmış, işgal edilmiş ve ülkesel bütünlükten yoksun olmasından dolayı devletliğinin sorgulanmasıdır ancak James Crawford’a (2017: 309) göre, ortaya atılan iddialar, devlet olmaya mâni bir durum yaratmamaktadır. Zira güncel bir örnek olarak Suriye’nin, bugün toprakları üzerinde etkin bir kontrol sağlayamaması, Suriye’nin bir devlet olmadığını göstermemektedir (Cohen, 2019). Yine John Quigley de (2012: 435); bir devletin işgal altında bulunmasının o devletin, devlet olma durumunu sorgulatabilecek bir neden olarak görülemeyeceğini öne sürmektedir. Örneğin iki dünya savaşında da işgal altında olan birçok ülke, devlet olma statülerini kaybetmemişler hatta ülkeleri dışında devletlerini temsil edebilmişlerdir. Kaldı ki Filistin ülkesi üzerinde ne geçmişte Mısır ve Ürdün ne de İsrail, herhangi bir egemenlik iddiasında bulunmamıştır (Nevo ve Megiddo, 2009:112). Sonuçta ülkesel anlaşmazlıklar var olagelse de bu tür problemler bir devletin varlığına doğrudan etki etmemektedir (Pitta, 2018: 16). Kısaca Filistin ülkesi işgal altında da olsa, uluslararası toplum tarafından tanınan, deklare edilmiş ve belirli meşru sınırlarının bulunması nedeniyle, Filistin Montevideo Sözleşmesi’nin ikinci kaidesini karşılamaktadır.

İnsan ve ülke unsurlarının yanı sıra belirli bir toprak üzerinde kendi kendini yönetmeye muktedir örgütlü siyasal bir organizasyonun varlığı, devlet olma esaslarından bir diğerini teşkil etmesiyle Filistin için en tartışmalı kriter olmaktadır. Filistinliler, ilk defa 1948 savaşı sırasında Arap devletlerinin de desteği ile Gazze’de mukim bulunacak Geçici Filistin Yönetimi’ni (Bölme ve Ulutaş, 2011: 5) ve FUK’u oluşturabilmişlerdir (Palestine National Council [PNC], 2019). 1964 yılına gelindiğinde ise Filistinlilerin temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuş ve böylece Filistinliler örgütlü siyasal bir yapıya kavuşmuşlardır. Ancak FKÖ, 1967 savaşı sonrasında Yaser Arafat liderliğiyle etkili olacak ve Filistinlilerin gerçek temsilcisi haline gelecektir (Pappe, 2018: 227-233).

Filistin’in devlet ilanından 5 yıl sonra OİB imzalanmış ve Bildirgenin 1. maddesinde Filistinlilerin, Gazze Şeridi ve Batı Şeria’da kendi yönetimlerini kurabilecekleri İsrail tarafından kabul edilmiştir (Economic Cooperation Foundation [ECF], 1993). Böylece 1994 yılında Filistin ülkesi üzerinde, Filistin Ulusal Otoritesi (FO) kurulmuş ve FO, Filistin’in idaresini üstlenmiştir. Barış süreci boyunca FKÖ-İsrail arasında kararlaştırılan yetkiler, bugün Filistin yönetimini oluşturan FO’ya transfer edilmiş ve FO, barış sürecinde İsrail’in çekildiği topraklar üzerindeki yetkiyi devralmıştır. 2006 yılında İsrail’in Gazze’den çekilmesi ile FO, kontrol alanını Gazze’ye dek genişletmiştir (Pitta, 2018: 18).

FO başkanlığı için ilk kez 1996 yılında bir seçim gerçekleştirilmiş ve Yaser Arafat önce Filistinlilerin lideri, seçim sonrasında ise başkanı olmuştur (Pappe, 2018: 342). Seçim sonrası 88 üyeden oluşan Filistin Yasama Konseyi ve Filistin yönetim komitesi oluşturularak bir hükümet için gerekli kurumsallaşmayı sağlama konusuna adımlar atılmıştır (European Council on Foreign Relations [ECFR], 2019). Böylece Filistin toprakları üzerinde örgütlü, demokratik yollarla iktidarın belirlendiği ve toprakları üzerinde kontrol sahibi bir hükümet sistemi kurulmuştur. Bu hükümet, İsrail dahil uluslararası alanda da yaygınca tanınmaktadır. Bu durumda Filistin, Montevideo sözleşmesinin üçüncü kriteri olan bir hükümetin varlığı şartını da karşılamaktadır.

3.3. İç Egemenlik Bakımından Filistin’in Bağımsızlığı ve Etkililiği

Filistin üzerinde, Montevideo kriterlerinin üçünün karşılamasına rağmen iç egemenlik boyutuyla bağlantılı olarak, bağımsızlığı ve toprakları üzerinde etkili bir yönetim olmadığı ekseni tartışmalar bulunmaktadır. Dolayısıyla tartışmaların esasını oluşturan konuların, ülkesel ve siyasal yönetimin etkililiğinde yattığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Crawford (2017:309), devlet olma durumunun esasen iki unsur üzerinde yükseldiğini belirtmektedir: Bunlardan ilki, bir ülke üzerinde etkin ve kendi kendini yönetebilen örgütlü bir toplumken, diğeri ise bir başka devletin yaptırım gücünden bağımsız olabilmesidir. Bu açıdan bakıldığında Filistin toprakları, 1967 yılından beri Doğu Kudüs dahil olmak üzere işgal altındadır. İsrail, bu topraklar üzerinde egemenlik iddiasında bulunmasa da bölgeyi fiili olarak hakimiyet altına almıştır. Böylece Crawford’un belirttiği iki argüman, Filistin için devlet olma durumunda önemli eksikleri oluşturmaktadır ki bu eksikler, aşağıda aktarılacağı üzere anlaşmalarla daha sorunlu bir hale gelmektedir.

1993’den 2000 yılına dek süren barış sürecinde, yapılan anlaşmalar, Filistin yönetiminin toprakları üzerinde etkin bir yönetim kuramadığı iddialarına mesnet sağlamaktadır. Bu doğrultuda iç egemenliğin parametrelerinden olan cezai yargı yetkisi, kamu düzeninin sağlanması, ekonomik bağımsızlık ve kamu güvenliğini sağlama gibi kabiliyetler, Filistin’in durumu açısından problemlerli noktaları

oluşturmaktadır. OİB'in 7. maddesi (ECF, 1993) ve Kahire Anlaşması'nın (KA)⁴ 7. maddesinin 2. bendi, Filistin bağımsız yargı organının İsrail tarafından tanındığını belirtse de bu yetkileri münhasıran kullanılmasını engelleyen şartlar içermektedir. KA'nın 5.maddesinde Filistin yargı yetkisi, Batı Şeria ve Gazze olarak belirlenmiş ancak Kudüs, Yahudi yerleşimleri, askeri lokasyonlar ve İsraililer bu yarıdan bağımsız tutulmuştur. Kamu düzeninin sağlanması konusunda FO, kolluk güçleri oluşturma yetkisine sahip olsa da yine KA'nın 1. ek 3. maddesi ile bu güç; personel limitinden silah tipine dek belirlenen şartlarla sınırlandırılmış, İsraili askerler ve araçlar FO'nun yetki alanı dışında bırakılmıştır.

İsrail, OİB'in 2. eki 3. ve 8. Maddeleri ile Kahire Anlaşması'nın 8. Maddesinin verdiği yetki doğrultusunda, dış tehditlere karşı Filistin ülkesinin kara, hava ve deniz sınırlarının savunmasını üstlenmekte ayrıca Yahudi yerleşimlerinin güvenliğini sağlamayı sürdürmektedir. Sınır kontrolünün yanı sıra OİB'in 4. Maddesi uyarınca Gazze şeridi ve Batı Şeria arasındaki geçişleri sağlayan İsrail, böylece Batı Şeria ve Gazze arasındaki etkileşimin kontrolünü sağlayarak, Filistin üzerindeki nüfuzunu meşru yollarla arttırmaktadır. Taba anlaşması ise İsrail'e Batı Şeria içerisindeki insan mobilizasyonu kontrol edebilme hakkını sağlamaktadır. Nitekim Batı Şeria Anlaşması'yla bölge, üç bölüme bölünse de İsrail kontrolü altındaki kısımlar, FO yönetimi altındaki alanı çevrelediğinden Filistinlilerin bir birimden başka bir birime serbestçe geçişine izin vermemektedir.

Bir devletin bağımsızlığı noktasında önem teşkil eden ekonomik alan, anlaşmalar neticesinde Filistin'in dezavantajlı kaldığı bir diğer mesele olmuştur. Örneğin 1994 Paris Protokolü uyarınca Filistin'in Arap devletleriyle olan ticari münasebetleri sınırlandırılmış, dış sınır kontrolünün İsrail'de olmasıyla Filistin ticareti, İsrail üstünden gerçekleştirilir olmuştur. Protokol, doğrudan vergilerin İsrail tarafından toplanarak Filistin yönetimine aktarılmasını ön görmektedir. Bu durum 1995-2000 arası İsrail'in aktardığı vergilerin FO'nun mali gelirinin %60'ını oluşturması bakımından önemlidir (Özkoç: 2000: 191). Nitekim 17 Şubat 2019 tarihinde İsrail, Filistin adına topladığı 139 milyon dolarlık vergi gelirini, FO'nun tutuklu olan ve hayatını kaybeden Filistinliler için harcayabileceği sebebiyle yönetime aktarılmamıştır (Euronews, 2019b). Bu dezavantajın İsrail tarafından Filistin'e karşı açıkça kullanılması, durumun ne kadar hassas olduğunu ortaya koymaktadır.

Anlaşmalar göz önünde bulundurulduğunda Filistin'in İsrailileri yargılama yetkisinin bulunmaması gibi şartlar bağımsız bir Filistin'in aleyhine olmakla beraber ülkede iki ayrı hukuk düzenin doğmasına yol açmakta (Özkoç: 2000: 182) ayrıca Filistin, egemen-bağımsız bir devletin muktedir olduğu sınırlarını kontrol edebilme ve savunabilme yeteneğinden mahrum kalmaktadır. Taba Anlaşması ile öngörülen koşullar ise Filistin'in Batı Şeria toprakları içindeki hareketliliği dahi kısıtlamakta ve Filistinlileri, İsrail

devletinin icazetine bağlı hale getirmektedir. İç güvenliğin sağlanması konusunda da Filistin yine bağımsız değildir. Zira anlaşmalar, Filistin topraklarını ve üzerindeki insan unsurunu kontrol etme, yargılama ya da kendi yasal düzenine göre yönetme hakkına ket vurmaktadır. Özellikle bir devletin temel gelir kaynağı olan verginin de İsrail aracılığıyla toplanması göstermektedir ki Filistin toprakları üzerindeki egemenlik yetkileri, İsrail ile müşterek kullanılmaktadır. Bu durum Filistin'in ülkesi üzerindeki etkililiğini aşındıran bir unsur olmaktadır. Tal Becker'e (Jerusalem Center for Public Affairs, Tarihsiz) göre; Filistin'in toprakları üzerinde etkin olamaması, onu bir devletten ziyade bir otonomi yapmaktadır. Benzer biçimde Crawford (2017: 307-313) da ne FKÖ'nün ne de FUK'un, varsayılan topraklar üzerinde yönetme gücünün olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca etkililik konusunda FO'nun yönetsel olarak kendi içerisinde bölünmüşlüğü de bir başka tartışma konusunu oluşturmaktadır.

2006 yılında gerçekleşen Filistin parlamento seçimleri sonucunda Hamas'ın çoğunluğu elde etmesi sorgulanan Filistin otoritesini bölmüş, yönetme yeteneğinde bir kara delik meydana getirmiştir. Özellikle El Fetih'in Batı Şeria'da, Hamas'ın Gazze'de etkin olmasıyla bu bölgeler, Fetihistan ve Hamasistan olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Hatta Hamas'ın Gazze'de FO'nun aldığı bazı kararları fiilen uygulamayacağını açıklaması bu durumu kanıtlar niteliktedir (Dünya Bülteni, 2007). Nitekim 2007 yılında Gazze lideri İsmail Haniye, Tunus, Türkiye ve bazı Körfez ülkeleri tarafından Hamas lideri olarak değil Başbakanı olarak karşılanmıştır. El-Fetih ve Hamas'ın farklı politik programlara sahip olmasıyla FO içerisinde çıkan bu çatışma, ülke üzerinde bütünlüklü bir kontrolü de engellemektedir (Nevo ve Megiddo, 2009: 108). Dolayısıyla Filistin'in iç egemenliğinin sağlam temeller üzerinde yükselmesi iki devlet içi aktöre bağlı olmaktadır (Pitta, 2015: 68). Bu açıdan iki aktör 23 Nisan 2014 tarihinde bir mutabakat anlaşması imzalamışlardır. Fakat bu çift başlı yönetim günümüzde dahi hala sürmektedir (Panganiban, 2015: 68).

DB verilerine göre, FO etkin bir yönetim değildir (World Bank [WB], 2017). Bu durum DB'nin 2017 raporunda, FO'nun ülkesi üzerinde zayıf kontrole sahip olması ve Hamas'ın de facto bölünmüşlük yaratmasıyla açıklanmaktadır. Özellikle kamu hizmetlerinin bir kısmını FO'nun üstlenmesi ve geri kalanın ise Hamas tarafının gerçekleştirilmesi bölünmüşlüğü daha da derinleştirmektedir (WB, 2007). Filistin'in devlet olma durumu her ne kadar toprakları üzerindeki etkinliği ve bağımsızlığı açısından sorgulansa da Montevideo kriterleri arasında bir devletin etkililiği hususuyla ilgili bir madde bulunmamaktadır. Jure Vidmar'a göre de etkili bir hükümet, Montevideo kriterlerinin karşılanması noktasında gerekli olmamaktadır. Zira ülke üzerinde etkin kontrol, anında ortaya çıkan bir olgudan ziyade zamanla kazanılan bir yetenek olmaktadır. Örneğin Hırvatistan ve Bosna Hersek hükümetleri bağımsızlıklarının hemen sonrasında kendi toprakları üzerinde etkili bir kontrole sahip olmamışlar,

zamanla ekili birer devlet haline gelmişlerdir. (Vidmar, 2013'den aktaran: Panganiban, 2015: 68-69).

3.4. Dış Egemenlik Bağlamında Tanınma ve Filistin

Montevideo kriterlerinin dördüncüsü ve son kriteri olan "başka devletlerle ilişki kurabilme kapasitesi", bu yönüyle Filistin'in dış egemenliğini oluşturan bir unsur olmaktadır. Filistin 1988 yılından bu yana 137 devlet tarafından karşılıklı olarak tanınmaktadır (State of Palestine Mission to the United Nations, 2019). Bugün itibarıyla Filistin içerisinde 13 devlet temsilciliği bulunurken, Filistin'in dünya çapında 90 temsilciliği bulunmaktadır (Embassy-Worldwide, 2019). Batı Avrupa ülkeleri ve Güvenlik Konseyi Daimî üyesi olan ABD, Britanya ve Fransa Filistin'i devlet olarak tanımasalar da FKÖ'yü uluslararası hukukun bir öznesi olarak görmektedir (Panganiban, 2015: 23).

Filistin açısından tanıma işleminin üç önemli dayanak noktası bulunmaktadır: Tanınma yoluyla yönetsel yapının daha görünür hale getirilebilmek, İsrail kamuoyunu, Filistin devleti ile bir arada barışçıl şekilde yaşayabileceklerini ikna edebilmek ve son olarak İsrail'in eylemlerine karşı içsel ve dışsal baskı oluşturabilmektir. Özellikle Mahmut Abbas'ın Yaser Arafat'ın ölümü sonucunda başa geçmesi, uluslararası alanda tanınmayı, Filistin'in temel stratejisi haline getirmiştir. Bir diğer deyişle Abbas yönetimi, Filistin'in devlet olma durumunun uluslararasılaştırılmasını hedeflenmiştir. Strateji, BM'nin dört ana kuruluşu olan Güvenlik Konseyi, Genel Kurul, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) organlarında, Filistin'in tanınması üzerine dayandırılmıştır (Yoffie, 2004: 500). FKÖ açısından uluslararası kurumlarda tanınmak ve temsil edilebilmek, uluslararası alanda görünürlüğünü ve meşruiyetini artırarak, iç ve dış egemenliğini sağlama açısından önem taşımaktadır. İlk defa Arap Birliği ve buna müteakiben İslam Konferansı Örgütü tarafından FKÖ, Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olarak kabul edilmiştir (Pappe, 2007: 308). Ardından BM Genel Kurulu, 3210 (1974) ve BM Güvenlik Konseyi 3236 (1974) sayılı kararlarla, Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olarak FKÖ'yü kabul etmiştir. 1974 yılında alınan 3237 (UNSC, 1974) sayılı karar ise FKÖ'ye, gözlemci statüsü ile BM'de temsil hakkı sağlamıştır. Böylece FKÖ'nün, 1973 savaşı sonrasında uluslararası kurumlar tarafından tanınmaya başlanması, örgüte önemli bir meşruiyet sağlamıştır.

Özelde tanınma konusu İsrail ve FKÖ arasında sağlansa da İsrail, Filistin'i bir devlet olarak tanınamamaktadır. FKÖ ve İsrail arasında OİB vesilesiyle gerçekleşen mektup teatileri, tarafların birbirlerini tanımalarını sağlansa da mektup teatisinde Arafat'ın hitabı doğrudan İzak Rabin'e olurken; Rabin, Norveç bakanına hitaben mektubu yazmış ve böylece İsrail, FKÖ'yü, Filistinlileri masada temsil etme niteliğindeki bir örgüt olarak kabul etmiştir (Özkoç, 2000: 179). Dolayısıyla tanıma işlemleri bir bakıma müteakıl olarak gerçekleşmemiştir (Shlaim, 2016: 303). Ancak

Francis Boyle (1999: 312), İsrail'in Filistin'i hali hazırda devlet olarak tanıdığını ileri sürmektedir. Zira 181 sayılı kararı referans göstererek bağımsızlığını ilan eden İsrail, taksim planını kabul ederek zımnen Filistin devletinin de varlığını kabul etmiş olmaktadır. Burada belirtilmelidir ki Arap devletleri ve Filistin'in, alınan kararları kabul etmeyerek İsrail'e savaş açması, Crawford'a (2017: 436) göre, öne sürülen iddiayı havada bırakmaktadır.

Diğer yandan barış sürecinde İsrail'in FKÖ'yü tanınması, zımnen İsrail'in Filistin'i bir devlet olarak tanınması olarak yorumlanabilmektedir. Barış görüşmelerinin bir örgüt ve devlet arasında pazarlık yapar gibi değil bir devlet ile müzakere eder şeklinde gerçekleşmesi bu iddiaya temel sağlamaktadır. Zira İsrail, topraksal konularda FKÖ ile anlaşma yapmış, yetki devirleri gerçekleştirmiş ve kısıtlı da olsa FKÖ'nün yargı yetkisi ile egemenliğini tanıyarak bir "entiteye" devlet gibi davranmıştır (Quigley, 2012: 436) ki bu durum dönemin muhalefet lideri Binyamin Netanyahu tarafından Knesset'te dile getirilmiş ve Yitzak Rabin, Filistin'i bir devlet olarak zımnen tanıdığı için sert şekilde eleştirmiştir (Quigley, 2011: 749-764).

Tartışma, BM ve alt kuruluşları nezdinde incelendiğinde, Filistin'in bir devlet olarak uluslararası toplumda yaygın bir meşruiyete sahip olduğu gözlenmektedir. Bugüne kadar alınan birçok BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi kararında, Filistinlilerin self determinasyon ve devlet kurma haklarının tanınması; uluslararası kurumların ve toplumun Filistin'e bir devlet olarak davrandığını ortaya koymaktadır (Quigley, 2010: 4). Nitekim BM'nin, 1988 yılında deklare edilen Filistin bağımsızlık ilanını 43/177⁵ sayılı kararla kayıt altına alması, hali hazırda BM'nin Filistin'i devlet olarak kabul ettiğini göstermektedir. Deklarasyon sonrasında BM Genel Kurulu, BM sisteminde FKÖ yerine, Filistin ibaresinin kullanılması kararını almıştır. 52/50 (UNGA, 1997) sayılı kararla 1998 yılında Filistin'e gözlemci statüsü verilmiş, Genel kurul ve BM çalışmalarına katılma hakkı ile uluslararası konferanslarda temsil ayrıcalığı tanınmıştır (Bölme ve Ulutaş: 2011: 9). Filistin'in 2011 yılında BM alt kuruluşu olan UNESCO'ya (Eljazeera, 2011) ve 2017'de Interpol'e (Deutsche Welle [DW], 2017) üye olması, Filistin bayrağının BM'de yükselmesi (British Broadcasting Corporation [BBC], 2015), 2019 yılı için Filistin'e tam üye gibi hareket etme hakkının tanınması (Euronews, 2019a), Filistin'in G-77 dönem başkanlığını üstlenmesi (UN News, 2019) gibi olgular iddia edildiği gibi uluslararası kurumların ve toplumun Filistin'e devlet olarak davrandığını göstermektedir. Buna karşın Crawford (2017: 313), *nasciturus pro iam nato habetur*⁶ ilkesini göstererek, Filistin'e devlet olarak davranılsa da hala böyle bir devletin tam anlamı ile doğmadığını iddia etmektedir.

2012 yılına gelindiğinde Filistin'in BM'ye tam üyelik başvurusunda bulunması süreci doruk noktasına taşımıştır, fakat ABD'nin vetosu ile bu başvuru kabul edilmemiş ve reddin ardından 29 Kasım 2012 tarihinde Filistin'in statüsünü etkileyecek olan karar, BMGK tarafından

alınmıştır. Filistin'in 1974'den beri üye olmayan gözlemci statüsü, 67/19 sayılı karar ile 2012 yılında üye olmayan gözlemci devlet olarak değiştirilmiştir. Bu karar, Mahmut Abbas tarafından Filistin devletinin uluslararası alandaki doğum belgesi olarak yorumlanmakla (Vidmar, 2013: 19-41) birlikte Filistin, Genel Kurul oylamalarına katılabilmek hakkı elde etmesiyle önemli bir hak ve prestij kazanmıştır (Euronews, 2019a). Ancak Belçika, Norveç, Danimarka gibi devletler, alınan kararın Filistin'in devlet olarak tanınmasından ayrı olduğu, kararın Filistin'in devletlik durumunu etkilemediğini beyan etmişlerdir.⁷ Yine de alınan kararlar Filistin'in BM'de devlet statüsü ile temsil edilmesi, Filistin'in zımnen devlet olduğunun kabulü olarak yorumlanmaktadır (Akan, 2017). Bu açıdan 2012 yılına müteakiben gerçekleşen Roma Statüsü'nün kabulü ve UCM'ye taraf olması, Filistin'in devlet olma durumunu perçinleyen bir gelişme olmuştur. Roma Statüsü tüzüğü'nün 12/1 maddesi, tüzüğe taraf olan bir devletin ancak mahkemenin yargı yetkisini tanıyabileceğinin belirtilmesi, lafzen Roma Statüsü'ne sadece devletlerin taraf olabileceği ve başvuru yapabilecekleri yorumunu ortaya çıkarmaktadır (Zengin, 2018: 40). Filistin'in devletlerin taraf olabileceği Roma statüsüne kabulü, bir anlamda Filistin'in bir uluslararası hukuk kişiliği olduğu ve bir devlet olarak kabul gördüğünün nişanesi olarak yorumlanabilmektedir (Pitta, 2018: 36).

Gelişmeler, Filistin'in dış egemenliği güçlendirmesinin yanı sıra Filistin için belli hak ve yetkileri de sağlamaktadır. Artık Filistin UCM'ye İsrail aleyhinde soruşturma⁸ açılması için başvuruda bulunabilecektir.⁹ Yalnızca sınırları belirli bir ülke üzerinde egemen olabilen devletlerin UCM yargı yetkisini kabul edebilmesi, Filistin'in hem içeride hem dışarıda egemen bir devlet olduğunun da bir kanıtı olarak gösterilmektedir (Pitta, 2018: 431). Böylece uluslararası kuruluşlar ve devletlerce büyük ölçüde tanınma sağlaması, UCM'ye taraf olması gibi çeşitlendirilebilecek dayanaklar doğrultusunda Filistin'in, Montevideo'nun 4. kriterini taşıdığı ve dış egemenliğe sahip olduğu ifade edilebilmektedir.

4. Filistin'in Devletlik Statüsüne İlişkin Genel Değerlendirme

Filistin; insan unsuru, sınırları belli bir ülke, siyasal yönetim ve başka devletlerle ilişkide bulunabilme kapasitesi bakımından Montevideo kriterleri olarak bilinen unsurları karşılama hasebiyle bir devlet sayılabilmektedir. Ayrıca Filistin hem kurucu hem açıklayıcı görüş nezdinde ileri sürülen şartları karşılamaktadır. Bu doğrultuda Filistin, 1988 yılında bağımsızlığını deklare etmiş ve bu deklarasyon, BM tarafından kayıt altına alınmıştır. Böylece açıklayıcı görüş penceresinden Filistin, deklarasyon yoluyla halihazırda uluslararası hukuk kişiliği haline gelmiştir. Kurucu teori açısından bakıldığında Filistin, hem uluslararası alanda 137 devlet tarafından karşılıklı olarak tanınmakta hem de BM gibi birçok uluslararası kurumda temsil edilmektedir. Ek olarak Filistin birçok yerde temsilcilik bulundurmakta ve sadece devletlerin taraf olabileceği anlaşmalara imza

atabilmektedir. Böylece Filistin, sistemde hali hazırda var olan devletler tarafından da kabul görmesiyle uluslararası hukukta geniş bir meşruiyet sağlayarak kurucu teorisinin argümanlarını karşılamaktadır.

Diğer yandan kurucu teorisinin varsaydığı gibi tanınma, bir devlet için olmazsa olmaz bir nitelik olarak kabul edilmektedir. Bugün KKTC'nin sadece Türkiye tarafından tanınması, bu devletin Montevideo'nun beşeri, fiziki ve siyasal kriterlerini taşısa da uluslararası toplumda kabul görmemesi, izole olması gibi nedenlerle diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesinden yoksun kalmasına yol açmaktadır. Aksine Filistin, görüldüğü üzere büyük ölçüde meşruiyete sahip olarak, dış egemenliğini sağlayabilmiştir. Devlet olma durumunu daha da sağlamlaştırabilmek için uluslararasılaştırma stratejisi benimsemesi, kurucu görüşün varsaydığı gibi bir devlet için tanınmanın önemli bir gerek olduğu argümanını desteklemektedir. Ancak, her ne kadar Filistin'in belirtilen kriterler ışığında devlet olduğu iddia edilebilse de tam olarak westphalian yeteneklere sahip bir devlet olduğu söylenemez. Zira barış süreci anlaşmalarıyla Filistin'in egemenlik yetkileri ciddi ölçüde sınırlandırılmış, ekonomik, askeri ve siyasi açıdan bağımsızlığı sınırlı kalmıştır. Ancak bu durum Filistin'in bir devlet olmadığı sonucunu ortaya koymamaktadır. Bu nedenle Filistin'in bu eksikleri bir geçiş aşaması olarak değerlendirilmelidir.

5. Sonuç

Montevideo sözleşmesi, devlet olma durumu kapsamında uluslararası hukukun Rosetta taşı olarak değerlendirilmektedir. Sözleşme, dört temel parametre sağlayarak bir devletin taşınması gereken özellikleri belirtmekle önemli bir yere sahiptir. Bunlar sözleşmede; insan topluluğu, ülke, hükümet ve diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi olarak ortaya konmuştur. Özellikle diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi, dış egemenliğin sağlanması noktasında uluslararası hukukta bir başka büyük tartışma konusunu oluşturan tanınma işlemini kapsama almaktadır. Bu açıdan açıklayıcı ve kurucu teori, işlemin niteliği kapsamında birbirinden ayrılmakta ve bir devletin, devlet sayılabilmesi açısından bu işleme farklı yorumlar getirmektedir. İddia edildiği gibi Filistin'in dört temel kriteri karşılması, Filistin'i bir devlet yapmakta ve her iki görüş açısından da devlet olma durumunu savunulabilir kılmaktadır. Hükümetlerarası örgütlerde üyeliğinin bulunması, önemli uluslararası anlaşmalara taraf olması ve birçok devlet tarafından uluslararası kişilik olarak kabul görmesi, Filistin'in devlet olma durumunu sağlamlaştırmakla birlikte kurucu görüş açısından da Filistin'in devlet olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Zira BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi kararları nezdinde de Filistin'in devlet ilanı, uluslararası hukuk kapsamında meşru bir haktır. Bu eksende Filistin, BM'de tam üye olarak olmasa da devlet ibaresiyle birçok alt kuruluşta ve Genel Kurul'da temsil edilmekte, sadece devletlerin taraf olabileceği Roma Statüsü'ne taraflığı bulunmakta, UCM'nin yargı yetkisini kabul etmekte ve birçok

uluslararası kuruluşta temsiliyetinin bulunmasıyla dış egemenliğe sahip bir devlet olmaktadır.

Açıklayıcı görüş açısından değerlendirildiğinde, 1988 yılında bağımsızlığını deklare etmiş olması ve devlet olmanın temel kriterlerini karşılması hasebiyle Filistin'in bir devlet olarak uluslararası kişiliğe sahip olduğu söylenebilmektedir. Ancak bir devletin varlığının sorgulanmasına yol açmasa da iç egemenlik noktasında etkililik unsuru, literatürde önemli tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Altı çizilmelidir ki Filistin, bu yönden önemli eksiklere sahip bir devlettir. Oslo Süreci anlaşmalarıyla etkin bir devlet olmasını sağlayacak birçok yetkiden ve haktan mahrum kalan Filistin'in, egemenlik haklarını İsrail ile müşterek kullanması ve FO içerisinde Hamas'ın etkinliğinin artmasıyla ortaya çıkan iki başlı yönetim, bu doğrultuda önemli eksiklikler olarak belirlenmiştir. Bunlar ekonomik, siyasi ve askeri bağımsızlık açısından değerlendirildiğinde, Filistin Devleti'nin bu niteliklerden uzak olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Filistin, kendi sınırlarını kontrol edebilen, cezai yargı yetkisini münhasıran uygulayan, iç güvenliği tek başına sağlayan, ekonomik olarak kendine yetebilen bir devlet değildir. Yine de uluslararası hukuk, devletin bu tür özellikleriyle ilgilenmemektedir. Nitekim bir devlet, örnek verildiği gibi bu tür yetenekleri zamanla sağlayarak mevcut koşulları ortadan kaldıracaktır. Sonuç olarak Filistin'in bu durumu, bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Nihai olarak bakıldığında Filistin'in, tüm eksiklerine rağmen uluslararası hukuk kapsamında bir devlet olduğu söylenebilmektedir.

Notlar

- ¹ Kavram, uluslararası hukukta sık kullanılan ve latince "olmazsa olmaz" anlamına gelen bir deyiştir (Audi, 1996: 172).
- ² Göçün 2. Dünya Savaşı'nda artmasının sebebi, Nazi Almanyası'nın Yahudilere karşı başlattığı sistematik soykırım hareketidir.
- ³ BM Filistin Paylaşım Planı için bkz: (MFA, 05.04.2019).
- ⁴ Orjinali Gazze-Jericho olarak geçen anlaşma, aynı zamanda Kahire Anlaşması olarak da adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, Kahire Anlaşması ibaresi kullanılacaktır (Ministry of Foreign Affairs [MFA], 1994).
- ⁵ Genel Kurul kararı 104 lehte oya karşılık 2 aleyhte ve 44 çekimsiz oyla alınmıştır. Bu durum göstermektedir ki Filistin, uluslararası toplumun büyük çoğunluğu tarafından devlet olarak görülmektedir.
- ⁶ Cenin; yaşayan kişi gibi işlem görür kuralı, cenin, doğumu anında sağ doğmak koşuluyla mirasa hak kazanır.
- ⁷ Belirtilen ülkelerinin açıklamaları için bkz: (UN Press, 2012.).
- ⁸ Filistin, İsrail aleyhine birçok kez soruşturma açılması talebinde bulunmuştur, bkz: (Sputniknews, 2018).
- ⁹ Filistin'in UCM ve roma statüsü ile elde ettiği kazanımlar için bkz: (Zenginkuzucu, 2018). Ek olarak belirtilmelidir ki İsrail devletinin Roma Statüsü'ne taraf olmaması, UCM'nin yargı yetkisinin dışında kaldığını göstermemektedir. Aksine Filistin ülkesi üzerinde ağır suçlar nedeniyle, İsraili asker ve sivillerin yargılanabilir (Zenginkuzucu, 2018: 41-42). Ayrıca Batı Şeria yerleşimleri de soruşturmanın konusu olabilecektir. Bu anlamda

savaş suçları kategorileri altında İsraili yetkiler yargılanabilirken, Hamas üyeleri de aynı kategorilerde yargılanabileceğinden PA'nın bunun bilincinde olarak statüyü değerlendirdiği yorumunda bulunulabilir.

Kaynakça

- Akande, D. (2012). Palestine as a UN Observer State: Does This Make Palestine a State?. (Accessed on 30.03.2019), <https://www.ejiltalk.org/palestine-as-a-un-observer-state-does-this-make-palestine-a-state/>
- Audi, R. (1996). The Cambridge Dictionary of Philosophy, *Cambridge University Press*, 33, 3033-3059.
- Batır, K., & Aras, İ. (2011). Self-Determinasyon Hakkı ve Filistin Devleti Bağlamında Filistin Sorunu. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 1, 146-164.
- BBC, (2015). Palestinian Flag Raised at UN in New York. (Accessed on 27.03.2019), <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-34406035/palestinian-flag-raised-at-un-in-new-york>
- Becker, T. (Tarihsiz). International Recognition of a Unilaterally Declared Palestinian State: Legal and Policy Dilemmas. (Accessed on 28.03.2019), <http://www.jcpa.org/art/becker1.htm>
- Bölme, S. M., & Ulutaş U. (2011). Birleşmiş Milletler'de Filistin Oylaması: Devlete Doğrumu?. *Seta Analiz*, 44: 1-24.
- Boyle, F. A. (1999). Forum: The Algiers Declaration on Palestine The Creation of the State of Palestine. *European Journal of International Law*, 22(4), 301-306.
- Clapham, C. (1998). Degrees of Statehood Degrees of Statehood. *Review Literature and Arts of The Americas*. 24(2), 143-157.
- Coggins, B. L. (2006). *Secession, Recognition and the International Politics of Statehood*. PhD Thesis, Ohio: Ohio State Üniversitesi.
- Cohen, T. (2019). To Be, Or Not To Be A State: That Is The Syrian Question. (Accessed on 29.03.2019), <https://lawspring.org/to-be-or-not-to-be-a-state-french-military-intervention-against-isis-in-syria-426c9cc5d441>
- Crawford, J. (2017). The Creation of the State of Palestine: Too Much Too Soon?. *European Journal of International Law*, 1(1), 307-313.
- Dünya Bülteni (2007). Hamasistan-Fetihistan?. (Accessed on 28.03.2019), <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/hamasistan-fetihistan-h16694.html>
- DW (2017). Filistin Interpol'e üye oldu. (Erişim: 05.04.2019), <https://www.dw.com/tr/filistin-interpole-%C3%BCye-oldu/a-40716192>
- ECF (1993). Declaration of Principles (Oslo I, 1993). (Accessed on 22.03.2019), <https://ecf.org.il/issues/issue/184>

- ECFR (Tarihsiz). Mapping Palestinian Politics (Accessed on 22.03.2019), https://www.ecfr.eu/mapping_palestinian_politics/detail/palestine_legislative_council
- Eljazeera (2011). Filistin UNESCO Üyesi. (Accessed on 04.04.2019), <http://www.aljazeera.com.tr/haber/filistin-unesco-uyesi>
- Embassy-Worldwide (2019). List of Diplomatic Missions in Palestine & Palestinian Diplomatic Missions Abroad. (Accessed on 02.04.2019), <https://www.embassy-worldwide.com/country/palestine/>
- Eroğlu, H. (1979). Devletler Umumi Hukuku El Kitabı. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.
- Euronews (2018). Filistin'e BM'de 2019 yılında tam üye gibi hareket etme hakkı tanındı. (Erişim: 27.03.2019), <https://tr.euronews.com/2018/10/17/filistin-e-bm-de-2019-yilinda-tam-uye-gibi-hareket-etme-hakki-tanindi>
- Euronews (2019a). İsrail- Filistin barışı için ABD'nin hazırladığı 'yüzyılım anlaşması'nın ilanı ertelendi. (Accessed on 04.04.2019), <https://tr.euronews.com/2019/01/06/israil-filistin-barisi-icin-abd-nin-hazirladigi-yuzyilin-anlasmasinin-ilani-ertelendi>
- Euronews (2019b). Filistin: İsrail'in kesinti yapacağı vergi ödeneklerini kabul etmeyeceğiz. (Accessed on 23.05.2019), <https://tr.euronews.com/2019/02/20/filistin-israil-in-kesinti-yapacagi-vergi-odeneklerini-kabul-etmeyecegiz>
- ILSA (1933). Montevideo Sözleşmesi. (Erişim: 11.03.2019) <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>
- IMEMC (2019). Palestinian Succumbs to Wounds Incurred during Land Day Protests. (Accessed on 04. 04.2019), <https://imemc.org/article/palestinian-succumbs-to-wounds-incurred-during-land-day-protests/>
- Khalidi, R. (2007). *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*. Britanya: Oneworld.
- Kışlalı, A. T. (1997). Siyaset Bilimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- MFA (1947). UN Partition Plan- Resolution 181. (Accessed on 05.04.2019), <https://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/maps/pages/1947%20un%20partition%20plan.aspx>
- MFA (1994). Agreement on Gaza Strip and Jericho. (Accessed on 29.03 2019), <https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/agreement%20on%20gaza%20strip%20and%20jericho%20area.aspx>
- Mideastweb (1964). The Palestinian National Charter. (Accessed on 24.03.2019), <http://www.mideastweb.org/plocha.htm>
- Mideastweb (1968). The Palestinian National Charter. (Accessed on 24.03.2019), <http://www.mideastweb.org/plocha.htm>
- Nevo, Z., & Megiddo, T. (2009). Lessons from Kosovo: The Law of Statehood and Palestinian Unilateral Independence. *Journal of International Law and International Relations*, 5(2), 189-115.
- Oppenheim, L.F. (1996). *Oppenheim's International Law*. Sir Robert Jennings & Sir Arthur Watts (Ed.), 9nd Edition. Harlow: Longman.
- Özkoç, Ö. (2000). Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 167-195.
- Panganiban, S. K. (2015). *Palestinian Statehood: A Study of Statehood through the Lens of the Montevideo Convention*. Doktora Tezi. Virginia: Polytechnic Institute and State University.
- Pappe, I. (2007). *Modern Filistin Tarihi*. Pulimer (Çev.). Ankara: Phoenix.
- Pazarıcı, H. (2018). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pitta M. (2018). Statehood and Recognition: The Case of Palestine. *Universitat de Barcelona International Affairs*, 2(4), 1-45.
- PNC (2019). Council Establishment. (Accessed on 29.03.2019), <https://www.palestinepnc.org/en/council-establishment>
- Quigley, J. (2010). *The Statehood of Palestine: International Law in the Middle East Conflict*. London: Cambridge University Press.
- Quigley, J. (2011). Palestine Is a State: A Horse with Black and White Stripes Is a Zebra. *Michigan Journal of International Law*, 32(4), 749-764.
- Quigley, J. (2012). The Palestine Declaration to the International Criminal Court: The Statehood Issue. In: Chantal Meloni & Gianni Tognoni (Ed.), *Is There a Court for Gaza?: A Test Bench for International Justice* (s.431-439). Hague: Springer & T.M.C Asser Press.
- Shlaim, A. (2016). The Rise and Fall of the Oslo Peace Process. In: Louise Fawcett (Ed.), *International Relations of the Middle East* (s. 285-304), Britanya: Oxford University Press.
- Simpson, A. (2008). Nations and States. In: Frank Imber & C. Trevor Salmon (Ed.) *Issues in International Relations*, (s.46-60). New York: Routledge.
- Sputnik News (2018). Filistin'den ABD'nin baskılarına rağmen UCM'ye Yeni Başvuru. (Erişim: 04.04.2019), <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809111035145234-filistin-abd-ucm/>
- State of Palestine Mission to the United Nations (2019). Diplomatic Relations. (Accessed on 02.04.2019), <http://palestineun.org/about-palestine/diplomatic-relations/>

- TBMM (1945). Birleşmiş Milletler Anlaşması. (Erişim: 04.04.2019), <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>
- UN News (2019). 'Historic' moment: Palestine takes reins of UN coalition of developing countries. (Accessed on 03.04.2019), <https://news.un.org/en/story/2019/01/1030522>
- UN Press (2012). General Assembly Votes Overwhelmingly to Accord Palestine 'Non-Member Observer State' Status in United Nations. (27.03.2019), <https://www.un.org/press/en/2012/ga11317.doc.htm>,
- UNGA (1967). A/67/16. (Accessed on 04.06.2019), [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/6716\(supp\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/6716(supp))
- UNGA (1974). A/32/10. (Accessed on 06.05.2019), <https://www.un.org/en/ga/62/plenary/palestine/bkg.shtml>
- UNGA (1988). A/RES/43/177 Question of Palestine. (Accessed on 05.04.2019), <https://undocs.org/en/A/RES/43/177>
- UNGA (1997). 52/50. Division for Palestinian Rights of the Secretariat. (Accessed on 09.05.2019), <https://undocs.org/en/A/RES/52/50>
- UNGA (2012). A/RES/67/19. Status of Palestine in the United Nations. (Accessed on 08.05.2019), <https://undocs.org/A/RES/67/19>
- UNSC (1973). S/RES/1973. (Accessed on 04.06.2019), https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf
- UNSC (1974a) 3236 (XXIX) Question of Palestine. (Accessed on 04.04.2019), <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20A%20RES%203236.pdf>
- UNSC (1974b) 3237 (XXIX) Observer Status for the Palestine Liberation Organization. (Accessed on 04.07.2019), <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20A%20RES%203236.pdf>
- Vidmar, J. (2013). Palestine and the Conceptual Problem of Implicit Statehood, *Chinese Journal of International Law*, 12(1), 19-41.
- WB (2007). International Bank for Reconstruction and Development International Development Association International Finance Corporation Multilateral Investment Guarantee Agency. (Accessed on 02.04.2019), <http://documents.worldbank.org/curated/en/339871512568083583/pdf/AS-1113-West-Bank-Gaza-Final-to-SECPO-11142017.pdf>
- WB (2017). Government Effectiveness. (Accessed on 02.04.2019), https://govdata360.worldbank.org/indicators/h580f9aa5?country=PSE&indicator=388&viz=line_chart&years=1996,2017
- WHP (2013). The White House Press, Remarks by the President on the Middle East and North Africa. (Accessed on 29.03.2019), <https://obamawhitehouse.archives.gov/photos-and-video/video/2013/09/24/president-obamas-bilateral-meeting-president-abbas-palestinian-aut>
- WHP (2017). Remarks by President Trump and President Abbas of the Palestinian Authority in Joint Statements. (Accessed on 29.03.2019), <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-president-abbas-palestinian-authority-joint-statements/>
- WORLDMETERS (2019). State of Palestine Population. (Accessed on 24.03.2019), <http://www.worldometers.info/world-population/state-of-palestine-population/>
- Yoffie, A. G. (2004). The Palestine Problem: The Search for Statehood and the Benefits of International Law, *Yale Journal of International Law*, 36(2), 497-511.
- Zenginkuzucu, D. M. (2018). Filistin Devleti'nin Başvurusu Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Rolünün Analizi. *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi /International Crimes and History Journal*, 19, 17-48.

Araştırma Makalesi • Research Article

1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Aydın'da düzenlenen III. Uluslararası EUREFE Kongresi için Özel Sayı
[Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, November 1-3, 2019, Aydın, Turkey]

Vergilendirmenin Güvenliği Açısından Karşıt İnceleme Kurumu: Mahiyeti, Hüküm ve Sonuçları

Counter Audit Agency in Terms of Security of Taxing: Its Importance, Provisions and Results

Mutlu Yoruldu ^{a,*}

^a Öğr. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula Meslek Yüksekokulu, Maliye Programı, 45170, Manisa /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1010-2938

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 18 Aralık 2019

Kabul tarihi: 26 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Karşıt İnceleme

Vergi

Denetim

ARTICLE INFO

Article history:

Received November 27, 2019

Received in revised form December 18, 2019

Accepted December 26, 2019

Keywords:

Counter Audit

Tax

Audit

ÖZ

Vergi incelemesi, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 134. maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre; vergi incelemesinden maksat, “ödenmesi gereken verginin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır”. Devletin vergi alacağına güvence altına alınabilmesi için vergi denetim tekniklerinden biri olarak kabul edilen ve hukuki hüküm ve sonuç doğuran araçlardan biri de karşıt inceleme kurumudur. Karşıt inceleme, Katma Değer Vergisi (KDV) iadesi işlemleri ve tam tasdik raporları kapsamında yapılmaktadır. KDV iadesi uygulamalarında karşıt incelemenin amacı, “iade ya da mahsup edilecek KDV tutarını doğru olarak belirlemek, tam tasdik kapsamında yapılan karşıt incelemenin amacı ise gelir veya kurumlar vergisi beyannamesinde yer alan matrah ve vergi tutarlarının doğruluğunu teyit etmektir.” Bu çalışmada karşıt incelemenin kavramsal ve kurumsal boyutları ve sınırları çizilerek vergi denetimine ve güvenliğine sağlamış olduğu katkılar, hukuki ve denetim yönüyle mahiyeti ve ortaya çıkardığı hüküm ve sonuçlar açıklanmıştır. Uygulama örnekleri ile çeşitli incelemelerde karşıt incelemenin bir denetim tekniği olarak nasıl uygulandığı açıklanmış ve hukuki sonuçları üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

Tax review has been defined in article 134 of Act Tax Procedure Law, number 213. According to this; “the objective of tax review is to research, determine and ensure the correctness of the tax to be paid”. In order to ensure the state's tax receivable, counter audit agency is one of the tools accepted as a tax audit technique and a tool that produces decisions and results. Counter audit gets realized within the scope of Value Added Tax (VAT) refund transactions and complete approval reports. The counter audit's objective in VAT refund processing is to accurately determine the VAT amount to be refunded or deducted and the objective of counter audit performed within the scope of total approval is to confirm the accuracy of the tax base and tax amounts included in the income or corporate tax declaration. In this study, the conceptual and organizational dimensions and boundaries of counter audit have been identified and the contributions it has provided to tax audit, its importance in terms of law and audit and security and the decisions and results it has put forth have been explained. Using implementation examples, how counter audit has been implemented as an audit technique in various reviews has been explained and its legal ramifications have been elaborated.

1. Giriş

Vergi devletlerin bütçelerinde en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Dönemsel olarak kamu gider ve gelir dengesini oluşturmaya çalışan idareler mevcut vergi gelirlerini korumaya çalışmanın ötesinde vergi gelirlerini arttırmayı hedefleyebilmektedirler. Vergi denetimi, vergi mükelleflerinin vergilendirme işlemlerini

yerine getirirlerken vergi mevzuatına uygun biçimde davranıp davranmadıklarının kanunlarla öngörülen çeşitli yöntemlerle vergi idaresi tarafından kontrol edilmesi olarak ifade edilebilir. Vergi denetimi alacaklı vergi idaresinin vergi mükellefi olan kişilerden vergiyi tam ve doğru biçimde tahsil edebilmesi açısından önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle vergi denetimi, vergilendirmenin güvenliği açısından vergi idaresinin başvurduğu kanuni bir hakkı

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: mutluyoruldu@gmail.com

tanımlamaktadır. Vergi idaresi vergi mükelleflerinden olan vergi alacağını doğru ve tam olarak tahsil etmek istemekte ve mükelleflerin vergilendirmeye ilişkin yaptıkları tüm işlemleri kontrol altında tutmak isteyebilmektedir. Diğer taraftan vergi denetimi sonucunda bir cezai müeyyide ile karşılaşabilme ihtimallerini dikkate alan vergi mükellefleri vergilendirmeye ilişkin iş ve işlemlerinde hata yapmamaya ve hileye başvurmamaya özen gösterebilmektedirler.

Vergi idaresi vergi mükellefleri nezdinde gerçekleştirdiği vergi denetimini vergi kanunlarında öngörülen şekilde ve belirtilen ilke ve esaslara uygun olarak gerçekleştirmektedirler. 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK) açısından vergi denetim yöntemleri; vergi incelemesi, yoklama, aramalı inceleme ve bilgi toplama olarak sayılmış ve usul ve esasları açıklanmıştır. Kanunda belirtilen denetim uygulamaları vergi idaresine bağlı denetim elemanlarınca gerçekleştirilmekte ve varsa vergi kanunlarına aykırı mükellef davranışları tespit edilip ortaya konulmaktadır. Yine 20.06.2015 tarihinde yayımlanan Resmi Gazete ile uygulamaya konulan ve maliyetlerden tasarruf sağlamayı amaçlayan e-yoklama müessesesi de vergi otomasyonu sistemine dâhil edilerek vergi denetimi kapsamında bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Söz konusu vergi denetim yöntemleri dışında belirli vergi mükelleflerini ve ödedikleri vergiyi kontrol etmek ve vergiyi güvence altına alabilmek için 3568 Sayılı “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” kapsamında “Karşıt İnceleme” müessesesi uygulanmaktadır. Yeminli mali müşavirler (YMM) tarafından gerçekleştirilen bu uygulama ile belli şartlarda ödenen verginin doğruluğu araştırılmaktadır. YMM’ler tarafından gerçekleştirilen karşıt inceleme “İhracatta Katma Değer Vergisi (KDV) İadesi” ve yeminli mali müşavirler tarafından yapılan “Tam Tasdik İşlemleri”ne yönelik olarak yapılmaktadır.

2. Vergi Denetimi ve Denetim Yolları

Ekonomide istikrar sağlayıcı temel araçlardan biri vergilerdir (Çamlı, 2019: 121). Türk vergi sistemi de dâhil olmak üzere çağdaş vergi sistemleri “beyan esası” vergilendirmenin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Vergi idaresi ile vergi mükellefleri arasında kurulan güven ilişkisine dayanan beyan esasında; vergi matrahını kişiler kendileri tespit ve tayin etmekte ve ortaya çıkan durumu vergi idaresine bildirmektedirler. Beyan esastan beklenen etkinliğin elde edilebilmesi ise vergi mükelleflerinin vergiyi doğuran olay ile ilgili tam ve doğru beyanda bulunmaları ile mümkün olabilmektedir. Bu yüzden tam ve doğru vergi tarhi, tahakkuku ve tahsili için vergi idaresinin vergi mükelleflerinin beyanlarını araştırmak ve kontrol etmek istemesi de doğal bir sonuç olarak karşılanabilmektedir.

2.1. Vergi Denetimi Kavramı

Vergi denetimi, mükellefin ödemek zorunda olduğu verginin tamlığının ve doğruluğunun, mükellefin defter ve belgelerine dayanılarak araştırılması ve saptanması faaliyetleridir. Aynı zamanda vergi mükellefinin ilişkili olduğu başka işletme veya vergi mükellefleri nezdinde de söz konusu araştırma ve saptamalar yapılabilmektedir (Karyağdı, 2000: 135). Başka bir ifadeyle, vergi denetimi; vergi mükelleflerinin vergilendirmeye ilişkin her türlü ödevlerini ve sorumluluklarını zamanında ve usulüne uygun olarak yerine getirip getirmediğinin tespit ve tayin işlemleri olarak tanımlanabilir.

Vergi denetiminin amacı; vergi mükelleflerinin vergi beyanlarının doğruluğunu araştırmak, eksik ve hatalı işlemleri belirleyerek bir şekilde telafi edilmesine imkân sağlamaktır.

2.2. Vergi Denetim Yolları

Türkiye’de vergi denetim yolları VUK’da düzenlenmektedir. Buna göre vergi denetimini sağlamak amacıyla; yoklama, vergi incelemesi, aramalı inceleme, bilgi toplama ve son dönemlerde vergilendirmede dijital dönüşüm kapsamında mevzuata dâhil edilen e-yoklama kurumu vergi denetimi aracı olarak kullanılabilmektedir. VUK’da açıklanan vergi denetim yollarına aşağıda genel hatlarıyla değinilmektedir.

2.2.1. Yoklama

VUK’un 127. maddesine göre; “*yoklamada maksat, mükellefleri ve mükellefiyetle ilgili maddi olayları, kayıtları ve konuları araştırmak ve tespit etmektir.*” Diğer bir deyişle yoklama ile vergi idaresi, vergi mükellefinin mükellefiyeti ile ilişkili somut iş ve işlemlerinden hareketle araştırma yapmakta ve tespitlerde bulunmaktadır. Vergi mükellefinin ödeme kaydedici cihaz kullanıp kullanmadığının veya fatura, yolcu listesi gibi belgelerinin bulunup bulunmadığının tespitinin yapılması yoklama işlemi ile yapılan tespitlerdendir. Böylelikle mükellefin vergi matrahını doğru ve tam olarak beyan edip etmediği kontrol edilebilmektedir

Yoklama yapmaya yetkili olanlar VUK 128. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; “*vergi dairesi müdürleri, yoklama memurları, yetkili makamlardan tarafından yoklama işi ile görevlendirilenler, vergi inceleme elemanları ve gelir uzmanları yoklama yapabilme yetkisine sahiptirler.*” Belirtilen bu kişiler yaptıkları yoklama işlemlerini tutanak mahiyetinde olan ve iki nüsha olarak düzenlenen yoklama fişi ile tevsik etmek zorundadırlar (Sarılı, 2018: 173).

2.2.2. Vergi İncelemesi

Vergi incelemesi VUK’un 134. maddesinde; “*vergi idaresi adına inceleme yapma yetkisi olanlar tarafından vergi matrahının doğruluğunu araştırmak ve tespit etmek*” olarak tanımlanmıştır. Vergi mükelleflerinin belge, defter ve

kayıtlarının incelenmesi ve varsa matrah ve matrah farklarının bu kaynaklardan tespit edilmesi vergi incelemesi kurumunun görevleri arasında bulunmaktadır.

“Vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlar; vergi müfettişleri, vergi müfettiş yardımcıları, vergi dairesi başkanları (vergi dairesi başkanlığı bulunmayan yerlerde deftardar), vergi dairesi müdürleri ile Gelir İdaresi Başkanlığının merkez ve taşra teşkilatında müdür kadrolarında görev yapanlardır.” (Pehlivan, 2018: 126). Vergi incelemesi beş yıllık tarh zamanasını süresi içerisinde önceden haber verilmeden her zaman yapılabilir.

2.2.3. Aramalı İnceleme

VUK'un 142. maddesine göre; *“ihbar veya yapılan incelemeler dolayısıyla bir mükellefin vergi kaçırdığına delalet eden emareler bulunursa, bu mükellef veya kaçakçılıkla ilgili görülen diğer şahıslar nezdinde ve bunların üzerinde arama”* yapılabilir.

Aramalı inceleme tekniğinin uygulanabilmesi için vergi incelemesi yapma yetkisi olanların ihtiyaç hissetmesi ve gerekçeli bir istem ile bu durumu sulh yargıcına iletmesi ve sulh yargıcının da aramaya karar vermesi gerekmektedir. Vergi kaçırdığı hususunda şüphelenilen kişilere ait defter ve belgelerdeki incelemenin üç ay içinde bitirilmesi ve bir tutanak ile sahip veya sahiplerine iade edilmesi gerekmektedir (Tosuner ve Arkan, 2016: 169).

2.2.4. Bilgi Toplama

VUK'un 148. maddesine göre; *“Kamu idareleri, mükellefler veya mükelleflerle işlemlerde bulunan diğer gerçek ve tüzel kişiler, Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların kendilerinden isteyecekleri bilgileri vermeye mecburdurlar.”* Bilgi toplama faaliyetlerindeki amaç; vergilendirmeye ilgili kişi ve kişilerden sürekli ve düzenli olarak bilgi alarak vergi kayıp ve kaçaklarını en aza indirebilmektir. Bilgi vermek zorunda olanların vergilendirmeye ilgili olarak kendilerinden istenilen bilgileri vermemeleri veyahut eksik veya yanlış vermeleri durumunda VUK'un mükerrer 355. maddesi hükümlerine göre özel usulsüzlük cezası uygulanır (Pehlivan, 2018: 127).

2.2.5. E-Yoklama

VUK'un 132/A maddesi gereğince; *“yoklama sonuçları, yoklama fişi ile aynı mahiyette olan, elektronik ortamda tanzim olunan “yoklama fişi” ile de kayıt altına alınabilmektedir. Bu fiş, nezdinde yoklama yapılan veya yetkilisi tarafından elektronik imza aracılığıyla imzalanmakta ve yoklama işlemi gerçekleştirilmektedir.”*

3. Karşıt İnceleme Kavramı ve Mahiyeti

Yukarıda ifade edilen ve VUK'da yer alan vergi denetim yollarının dışında vergilendirmenin güvenliğini açısından “3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve

Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” kapsamında meslek mensubu olarak belirlenen “Yeminli Mali Müşavirlere” söz konusu kanun ile birtakım görev, yetki ve sorumluluklar yüklenmiştir. Bunlar; denetim, tasdik işlemleri ve karşıt incelemedir. Karşıt inceleme uygulaması; 3568 sayılı meslek kanunu çerçevesinde YMM'lere yüklenen ve esas amacı vergi mükellefleri tarafından ödenen verginin doğruluğunu araştırmak olan bir müessese olarak ifade edilebilir.

3.1. Karşıt İnceleme Kavramı

Karşıt inceleme müessesesi VUK'da bir vergi denetim yöntemi olarak yer almamakta ve açıklanmamaktadır. 3568 sayılı meslek kanuna göre bir denetim tekniği olan karşıt inceleme vergi mükelleflerinin ödedikleri vergiyi doğrulama amacıyla kullanılmaktadır. Karşıt inceleme; başlanılan ve devam eden bir vergi incelemesinde kullanılmak üzere, incelenen mükellef ile ilişkisinden dolayı başkaca mükellefin defter, kayıt ve belgelerinden yararlanılarak yapılan incelemeleri ifade etmektedir (Hesap Uzmanları Derneği, 2015: 47). Diğer bir ifadeyle vergi incelemesine alınmış olan ve kanunlarla saptanan belli sınırlarda ve ölçütlerde mal veya hizmet satış işlemi gerçekleştirmiş olan mükellefin tedarikçisi veya alıcı nezdinde yapılan incelemelerdir. Karşıt inceleme yeminli mali müşavirler tarafından incelemeye alınan vergi mükellefinin ticari ilişkili olduğu kişiler nezdinde ihracatta KDV iade işlemleri ve tam tasdik işlemleri kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Karşıt inceleme kurumu ile ilgili mevzuat düzenlemeleri “20, 27, 29 ve 34 no.lu Serbest Muhasebecilik (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Genel Tebliği” ile yapılmış ve kanuni zemine kavuşturulmuştur (Sarısoy ve Gözcü, 2019: 16). Çapraz araştırma amaçlı olarak 3. Kişiler nezdinde uygulanan bu denetim bu yönüyle bir doğrulama denetimi biçimini almaktadır.

3.2. Karşıt İncelemenin Mahiyeti

Karşıt inceleme tekniğinde esas maksat; mükelleflerin tasdike konu olan işlemlerinde ekonomik olayların gerçek mahiyetini ortaya çıkarabilmektir. Bu amaç KDV iadesi işlemlerinde mükellefle iade edilecek veya vergi matrahından mahsup edilecek vergi miktarının doğruluğunun araştırılmasıdır. Tam tasdik faaliyetleri açısından ise gelir vergilerinin belirlenen matrahlarının doğruluğunun araştırılması şeklinde gerçekleştirilmektedir.

06.12.2000 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 27 Seri No'lu tebliğ ile *“KDV iadesi tasdik işlemlerinde indirilecek KDV'nin %80 veya daha fazlasına tekabül eden mal ve hizmet alımları ile ilgili karşıt incelemelerin yapılması zorunludur”* denilerek karşıt incelemenin kapsamı daha da belirginleştirilmiştir. Bunun yanı sıra 2019 yılı için KDV hariç tutarı 36.000 TL'yi aşmayan belgeler için karşıt inceleme yapma zorunluluğu

bulunmamaktadır. Ancak, bir aylık periyotta bir mükelleften temin edilen mal ve hizmet alımlarının toplamının 106.000 TL'den fazla olması durumunda belirlenen ilişkili 3. kişi nezdinde karşıt inceleme yöntemine başvurulacaktır.

Hakkında bilgi temin edilmeye çalışılan mükellefin malları tedarik ettiği alt işletmelere ait; *“malın veya hammaddenin satın alındığı kişinin adı-soyadı veya unvanı, bağlı olduğu vergi dairesi ve vergi kimlik numarası, malın KDV dâhil toplam bedeli, düzenlenen belgenin tarih ve numarası bilgilerinin elde edilmesi gerekmektedir.”* Fakat hakkında bilgi toplanılan mükellefin çok sayıda kişi ve iş ile bağlantılı olması durumunda mal veya hammadde alımlarına ait her bir takvim yılı veya hesap dönemine ilişkin olarak en yüksek tutarlı 5 fatura bilgilerinin temin edilmesi ihtiyacı karşılayabilmektedir.

Sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenlenmesi veya kullanılması şüphesinin varlığı halinde yeminli mali müşavirler karşıt incelemesinin sınırını ve kapsamını ekonomik olayın gerçek mahiyetini ortaya çıkarabilmek için genişletmek durumundadırlar.

VUK'un 256'ncı maddesi hükmü gereğince yeminli mali müşavirlerin tasdik ettikleri hesap ve işlemlere doğrudan ya da silsile yoluyla taraf olanlar 27 No'lu tebliğ ile belirlenen usul çerçevesinde yeminli mali müşavirlere defter ve belgelerini ibraz etmekle mükelleftirler. Bu zorunluluk yeminli mali müşavirler tarafından tasdik edilen hesap ve işlemler ile ilgili defter ve belgelerle sınırlandırılmıştır. Yeminli mali müşavirlerin tasdik ettikleri hesap ve işlemler dışındaki konularla ilgili olarak defter ve belge ibrazını isteme yetkileri, böyle bir talebe muhatap olan mükelleflerin ise bu talebi karşılama zorunlulukları yoktur.

4. Hüküm ve Sonuçları

Karşıt incelemeye başlanıldığında nezdinde karşıt incelemeye başlanılan mükellefle ilgili yine idari düzenlemeler nedeniyle çalışılan Grup Başkanlığına da yazı ile bilgi verme zorunluluğu vardır. Defter ve belgelerin ibraz edilme süresi yine bilgi isteme / karşıt inceleme konulu yazının alındığı tarihten itibaren 15 gündür. Bu sürenin içerisinde defter ve belgelerin inceleme elemanına ibrazı gerekmektedir. E-defter ve e-Fatura kullanılması durumunda e-Defter beratlarının karşıt inceleme tutanağının ekine konulması gerekir. Karşıt incelemeye alınan ilgili defter ve belgeler karşıt incelemeyi yapan yeminli mali müşavire teslim edildikten sonra incelemeyi yapanın inceleme süresi 30 gündür. İdari süre olan 30 günlük sürede incelemenin tamamlanmaması durumunda idareye bilgi verilerek ek süre talep edilebilir.

Defter ve belgelerini belirtilen esaslar kapsamında yeminli mali müşavirlere ibraz etmekten kaçınanlarla ilgili VUK'un mükerrer 355'inci maddesi hükümleri uygulanacaktır. Vergi denetim yollarından bilgi toplama tekniğinde olduğu gibi vergilendirmeye ilişkin işlemlerle ilgili kendisinden bilgi istenilenin bilgi vermekten kaçınması durumunda VUK mükerrer 355'inci maddesinde belirtilen özel usulsüzlük

cezası kesilecektir. Fakat mükelleflerin defter ve belgelerini ibraz etmemeleri durumunda cezai müeyyide ile karşılaşacaklarının gönderilen tebligatta muhakkak yeminli mali müşavirler tarafından yazılı olarak ifade edilmesi gerekir. Yeminli mali müşavirlerin ceza kesme yetkileri bulunmadığından bu cezanın uygulanabilmesi için defter ve belgeleri isteyen yeminli mali müşavirlerin defter ve belgelerini ibraz etmeyen, eksik veya yanıltıcı beyanda bulunan mükellefleri bu mükelleflerin tabi oldukları vergi dairelerine yazılı biçimde bildirmeleri gerekmektedir.

Özel usulsüzlük cezası kesilmesine rağmen, ödevlerini yerine getirmeyenlere yeniden süre verilerek bu ödevleri yerine getirmeleri tekrar tebliğ edilir. Verilen sürede bu ödevlerin yerine getirilmemesi halinde özel usulsüzlük cezası bir kat fazlası tatbik edilir.

VUK'un 359'uncu maddesinde *“...inceleme sırasında vergi incelemesine yetkili kimselere defter ve belgelerin ibraz edilmemesi”* denildiği için karşıt inceleme işlemleri neticesinde kaçakçılık suçunun hükümlerinin uygulanması ve vergi ziyat cezası ve bu cezanın üç katının uygulanması olanağı bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle karşıt inceleme işlemleri neticesinde özel usulsüzlük cezasının dışında hiçbir vergi cezasının uygulanması mümkün değildir.

Karşıt inceleme kapsamında defter ve belgeleri istenilen kişilerin defter ve belgelerini 15 günlük süre içerisinde karşıt incelemeyi yapan yeminli mali müşavire teslim etmemesi durumunda, karşıt incelemeyi yapan yeminli mali müşavirin defter ve belgelerin ibraz edilmemesini gerekçe göstererek Katma Değer Vergisi (KDV) indirimlerinin iptalini istemesi mümkün bulunmamaktadır. Karşıt inceleme için defter ve belgelerini ibraz etmeyen mükelleflere yapılan idari işlem, VUK'un 30/3.maddesine göre, re'sen takdir nedeni olarak kabul edilmiştir. Bu madde hükmüne göre, mükellefler incelemeye veya takdir komisyonuna sevk edilebilmektedir.

VUK'un mükerrer 355'inci maddesi kapsamında; 2019 yılı için “bilgi vermekten çekinenlere” kesilecek olan özel usulsüzlük cezaları aşağıdaki gibidir:

- (i) *“Birinci sınıf tüccarlar ile serbest meslek erbabı hakkında 1.900 TL”*
- (ii) *“İkinci sınıf tüccarlar, defter tutan çiftçiler ile kazancı basit usulde tespit edilenler hakkında 980 TL”*
- (iii) *“Yukarıdaki bentlerde yazılı bulunanlar dışında kalanlar hakkında 490 TL.”*

5. Sonuç

Karşıt İnceleme; VUK'da vergi denetim tekniği olarak tanımlanan ve açıklanan bir denetim yöntemi olmamakla birlikte vergi denetimine katkı sağlayan ve verginin güvence altına alınmasına yardımcı olan bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Vergi idaresinin vergi mükelleflerinin tamamını her yıl düzenli olarak denetlemesi çeşitli maliyetler açısından mümkün olamamaktadır. Bu kapsamda vergi denetimine katkı sağlayan 3568 sayılı

kanuna tabi meslek mensuplarından faydalanılması vergi kontrol mekanizmasının etkinliğinin artmasına ve vergi denetiminin daha kapsayıcı bir niteliğe kavuşabilmesini sağlayabilmektedir.

Yeminli mali müşavirlere 3568 sayılı kanun ile vergi denetiminde önemli fonksiyonlar yüklenilmiştir. Bunlardan biri tasdik işlemleri diğeri de tam tasdik işlemi ile de ilgili olan karşıt inceleme kurumudur. Bu fonksiyonların yeminli mali müşavirler tarafından mevzuata tam anlamıyla uygun biçimde yürütülmesi ve önceki uygulamalardan destek alınması vergilendirmenin etkinliğini arttırabilen etkiye sahip olabilmektedir.

Karşıt inceleme kurumu vergi incelemesine tabi olan vergi mükellefinden yola çıkılarak mükellefin ilişkili olduğu kişilerin defter ve belgelerinin incelenmesi şeklinde gerçekleştirildiğinden hem ilgili vergi mükellefinin ödediği verginin araştırılmasına hem de iş ilişkisinde olduğu kişilerin de vergilendirme açısından kontrol edilmesine destek olabilmektedir. Çapraz sorgulama niteliğine sahip olan karşıt inceleme ile çeşitli sağlama yöntemleri ile vergilendirmenin gerçek mahiyetinin ortaya çıkması sağlanabilmektedir. Böylelikle VUK'un 3'üncü maddesinde atıf yapılan "ekonomik yaklaşım ilkesinin" bir gereği olarak gerçekleştirilmekte ve vergilendirmede bir ispat tekniği özelliği taşımaktadır.

Karşıt inceleme bir vergi incelemesi olmadığından sonucunda herhangi bir rapor düzenlenmez. Sadece tespit tutanağı düzenlenir. Vergi incelemesinde olduğu gibi herhangi bir rapor düzenlemesi olmadığından bu işlemlere dayanılarak herhangi bir vergi cezası da kesilememektedir. Nitekim Anayasa'nın 73'üncü maddesinin 3'üncü fıkrası gereği "kanunsuz vergi" olmadığından "kanunsuz suç ve ceza" da olamamaktadır. Diğer bir ifadeyle karşıt inceleme ile ilgili vergi kanunlarında herhangi bir düzenleme olmadığı için herhangi bir ceza uygulaması da söz konusu olamayacaktır. Karşıt inceleme amacıyla kendisinden bilgi ve belge istenen kişinin istenilen bilgi, belge ve defterleri ibraz etmemesi, eksik ibraz etmesi ve yanıltıcı beyanda bulunması durumunda VUK'un mükerrer 355'inci maddesi gereğince özel usulsüzlük cezası dışında bir ceza verilememektedir.

Yeminli mali müşavirlere kanunlarla yüklenilen vergilendirmenin güvenliği ile ilgili sorumlulukların tam anlamıyla yerine getirilmesi ve etkin bir vergilendirme sistematığının kurulabilmesi için yeminli mali müşavirlere sorumlulukları ile orantılı yetkilerin de verilmesi önerilmektedir. Örneğin kanunlarla sınırları çizilerek vergi cezası kesebilme, vergi mükellefine idari anlamda mühlet verebilme gibi yetkilerin tanınması, yeminli mali müşavirlerin hareket kabiliyetlerinin artmasına ve vergilendirme ile ilgili fonksiyonlarını daha verimli bir biçimde gerçekleştirmelerine zemin hazırlayabilir.

Kaynakça

- Çamlı, A.Y. (2019). *Otomatik Stabilizatör Kurumu Olarak: Zekât ve Karz-ı Hasen*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hesap Uzmanları Derneği (2015). *Denetim İlke ve Esasları*. Cilt 1. İstanbul: Yapım Tanıtım Yayıncılık.
- Karyağdı, N. (2000). 1945 Yılından Beri Toplam Kalite Yönetiminin Felsefesini Uygulayan Bir Kurum: Hesap Uzmanları Kurulu. *Yaklaşım Dergisi*, 90, 135.
- Mevzual (1961). 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu. Kabul Tarihi: 4/1/1961. (Erişim: 10.09.2019), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf>
- Mevzuat (1961). 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu. Kabul Tarihi: 1.6.1989. (Erişim: 10.09.2019), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3568.pdf>
- Pehlivan, O. (2018). *Vergi Hukuku*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Resmi Gazete (1996). 20 No.lu Serbest Muhasebecilik (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Genel Tebliği. Resmi Gazete Tarihi: 19/02/1996. (Erişim: 10.09.2019), <https://www.gib.gov.tr/node/87325>
- Resmi Gazete (2000). 27 No.lu Serbest Muhasebecilik (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Genel Tebliği. Resmi Gazete Tarihi: 06/12/2000. (Erişim: 10.09.2019), <https://www.gib.gov.tr/node/88556>
- Resmi Gazete (2001). 29 No.lu Serbest Muhasebecilik (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Genel Tebliği. Resmi Gazete Tarihi: 02/03/2001. (Erişim: 10.09.2019), <https://www.gib.gov.tr/node/89054>
- Resmi Gazete (2003). 34 No.lu Serbest Muhasebecilik (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Genel Tebliği. Resmi Gazete Tarihi: 28/05/2003. (Erişim: 10.09.2019), <https://www.gib.gov.tr/node/88506>
- Sarı, M.A. (2018). *Türk Vergi Hukuku*. Ankara: Hermes Tanıtım Ofset.
- Sarısoy, T., & Gözcü, H. (2019). Vergi İncelemelerinde Karşıt Tespit/İnceleme Kavramı ve Uygulama Örnekleri. *Vergi Raporu Dergisi*, 233, 16-17.
- Tosuner, M., & Arıkan, Z. (2016). *Vergi Usul Hukuku*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Araştırma Makalesi • Research Article

1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Aydın'da düzenlenen III. Uluslararası EUREFE Kongresi için Özel Sayı
[Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, November 1-3, 2019, Aydın, Turkey]

Küreselleşme ve İktisadi Kalkınma İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz

The Relationship between Globalization and Economic Development: An Empirical Analysis for Turkey

Sinem DüNDAR^{a,*}, Hatice KüçükKAYA^b

^a Yüksek Lisans Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi ve Finans ABD, 09010, Aydın/Türkiye.

ORCID: 0000-0003-3206-9590

^b Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, 09010, Aydın/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-9938-9794

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 03 Aralık 2019

Düzeltilme tarihi: 20 Aralık 2019

Kabul tarihi: 26 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

İktisadi Kalkınma

Küreselleşme

Varyans Ayrıştırması

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 03, 2019

Received in revised form December 20, 2019

Accepted December 26, 2019

Keywords:

Economic Development

Globalization

Variance Decomposition

ÖZ

Küreselleşmenin hızlı teknolojik gelişmeler sayesinde daha da hız kazandığı 21. yüzyıl da, ülkelerin en temel hedefi toplum refah seviyesini artırmaktır. Toplumun refah seviyesinin artırılması için gelişmekte olan ekonomilerde özellikle ekonomik büyüme üzerinde durulsa da; gelir eşitsizliği, yoksulluk, işsizlik, kültürel değişim, sağlık, eğitim, çevre ve iklim değişikliği gibi etkenler yüksek refah seviyesinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli diğer faktörler arasında sayılmaktadır. Sadece ekonomik yönüyle değil, çok yönlü bir süreç olan ekonomik kalkınma; finansal gelişme, nüfus artışı, teknolojik ilerleme, tarım ve beşerî sermaye gibi çeşitli faktörleri içinde barındırmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin 1990-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak, küreselleşme ve iktisadi kalkınma arasındaki ilişkinin varlığı güncel zaman serisi teknikleri ile sınanmaktadır. Ekonometrik bulgular sonucunda, Türkiye ekonomisinin küreselleşme endeksleri ve kalkınma kriterleri arasındaki ilişki ampirik olarak kanıtlanmaktadır.

ABSTRACT

In the 21st century, when globalization gained momentum thanks to the rapid technological developments, the main objective of the countries was to increase the level of society welfare. In order to increase the welfare level of the society, especially economic growth in developing economies is emphasized; factors such as income inequality, poverty, unemployment, cultural change, health, education, environment and climate change are among the other factors necessary for achieving high levels of welfare. Economic development, which is a multi-faceted process, not only in its economic aspect; also incorporates various factor like financial development, population growth, technological progress, agriculture and human capital. Therefore, in this study, using annual data for the 1990-2017 period, for Turkish economy, the existence of the relationship between globalization and economic development is tested with the current time series techniques. As a result of econometric findings, the relationship between globalization and development criteria of Turkish economy is evidenced by empirically.

1. Giriş

Kalkınma iktisadi, iktisat bilim disiplinine kıyasla yeni oluşturulmuş disiplinlerarası bir konumda yer almaktadır. İktisadi kalkınma konusu, genel itibari ile sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için kaynak kıtlığının en verimli şekilde dağıtılmasının yanı sıra, makro iktisadi, mikro iktisadi, sosyal, beşerî sermaye, politik ve kurumsal

mekanizmaların bireylerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi için organize edilmesine yönelik oldukça geniş ve birbirine bağımlı alanları içermektedir (Todaro ve Smith, 2006). Bu doğrultuda, iktisadi kalkınma genellikle bir arada sık kullanılan ve benzer anlamlar içeren ilerleme, modernleşme, sanayileşme, yapısal değişim büyüme ve gelişme gibi kavramlarla bütünleşmiş, onların yerine kullanılmış ve bununla birlikte anlam kaymasına sebep

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: sinemdundar07@gmail.com

olmuştur. Kalkınma kavramının bazen modernleşmenin ve çoğunlukla ekonomik büyümenin yerine kullanımı hem literatürün yanı sıra günlük konuşma dilinde de kullanılmaktadır. (Yavilioğlu, 2002: 59). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), kalkınmanın yalnızca ekonomik bir amaç içermediğine dikkat çekmektedir. Kalkınmanın en temel amacı bireyin her yönden yaşam kalitesini yükselterek sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum oluşturmaktır. Bununla birlikte ekonomik dengesizlikler, küreselleşen ekonomide yükselen entegrasyona rağmen, birçok bölgedeki sosyal problemleri ve siyasi istikrarsızlığı önem arz etmektedir. Toplumsal refahın artırılması, “azgelişmiş” ekonomilerin “gelişmiş” ekonomiler düzeyine erişebilmeleri için pozitif anlamlar yüklenen iktisadi kalkınma kavramında ki aşırı yoksulluk, gelir dağılımının kapitalistleşmenin beraberinde getirdiği gelir eşitsizlikleri, dış borçlanma, azgelişmişlik ve ticaretteki dengesizlik gibi sorunlar, henüz çözülmedi (UNDP, 21.09.2019). Kalkınma, genel olarak azgelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için toplumun geneli tarafından varlığı kabul edilen bir kavram olarak kullanılmaktadır. Doğru bir kalkınma stratejisi; iktisadi büyümenin beraberinde yoksulluğun her biçimi ve boyutunu ortadan kaldırma amacı taşımaktadır. Bu bağlamda iktisadi kalkınma; küresel çözümler isteyen küresel bir sorundur. Bunun yanı sıra Milner’e göre ekonomik kalkınma, içinde olunan hükümet faaliyetleri ile ayrıştırılmamaktadır. Marshall ise kalkınma için; “her türlü düşüncenin gelişmesinde veya sosyal kurumların gelişmesinde olduğu gibi sadece zamanla ortaya çıkışa işaret eden” ifadesine yer vermektedir (Arndt, 1981: 458). Neoklasik, Keynesyen, Marksist, Schumpeterian gibi, birçok düşünür; verimlilik de bir yükselişin gerçekleşebilmesi için, inovasyon ve gelişmiş üretim araçlarının daha etkin kullanımını ve buna bağlı olarak daha iyi ürünlerin ortaya çıkacağını, bunların ise tüm iktisadi sistemine etkin bir biçimde yayılacağını kabul etmektedir. İktisat düşünürleri arasında gerçekleşen görüş farklılıkları ise Üçüncü Dünya ülkelerinin yatırım ve kalkınma programlarını yerine getirirken meydana gelen sorunlardan kaynaklanmaktadır (Çelik ve Erkan, 2010: 184).

Küreselleşme, en genel ve yaygın tanımı ile mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, finansal kaynakların, teknolojik bilgi ve biriminin sürekli bütünleştiği süreç olarak tanımlanmaktadır (Şenses, 2004: 1). Clark (2000), Norris (2000) ve KOF endeksini geliştiren Dreher (2006)’in tanımına göre ise küreselleşme, bireyler arasında, bilgi ve fikir, sermaye ve mallar dâhil olmak üzere çeşitli akışların aracılık ettiği iç veya çok kıta mesafelerindeki aktörler arasında bağlantı ağları oluşturma sürecini açıklar. Küreselleşme, teknolojileri, ulusal ekonomileri, kültürleri ve karmaşık ilişkileri kapsayan bir süreçtir (Gygli, Haelg, Potrafke ve Sturm, 2019: 546). Küreselleşme kavramı, dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve giderek dünya piyasalarıyla bütünleşmesi ve iktisadi karar alıcıların, bu süreci giderek kapitalizmin

sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlemesi olarak da ifade edilmektedir (Yeldan, 2002: 2).

Küreselleşmenin hızlı teknolojik gelişmeler sayesinde daha da hız kazandığı 21. yüzyılda ülkelerin en temel hedefi toplum refah seviyesini artırmaktır. Toplumun refah seviyesinin artırılması için gelişmekte olan ekonomiler de özellikle ekonomik büyüme üzerinde durulsa da gelir eşitsizliği, yoksulluk, işsizlik, kültürel değişim, sağlık, eğitim, çevre ve iklim değişikliği gibi etkenler yüksek refah seviyesinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli diğer faktörler arasında sayılmaktadır. Sadece ekonomik yönüyle de değil, çok yönlü bir süreç olan ekonomik kalkınma; finansal gelişme, nüfus artışı, teknolojik ilerleme, sosyal, politik gibi çeşitli faktörleri içinde barındırmaktadır.

Bu nedenle bu çalışmada Türkiye ekonomisinin 1990-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak, küreselleşme ve iktisadi kalkınma arasındaki ilişkinin varlığı güncel zaman serisi, VAR analizi ile sınanmaktadır. Literatürdeki ilgili çalışmalardan farkı olarak ele alınan dönem ve ilgili parametreler 2 model üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde literatür taramasına yer verilmekte, üçüncü bölümde küreselleşmenin tarihsel dönüşümü ve ölçümü incelenmektedir, dördüncü bölümde; ekonometrik model, analiz ve bulgulara yer verilerek, elde edilen bulgular raporlanmıştır. Son bölüm olan beşinci bölümde ise güncel zaman serisi teknikleri, VAR analizine ilişkin ampirik bulgular ve çalışmanın geneline ilişkin sonuç ve öneriler ile çalışma tamamlanmaktadır.

2. LiteratürTaraması

Schulze (1999), 1945 yılı sonrası Batı Avrupa ülkeleri arasında gerçekleşen ekonomik entegrasyonun, ekonomik büyümeyenin yanı sıra kişi başına düşen yurtiçi hâsıla ve insani kalkınmaya ek olarak nüfus ve bebek ölümlerinin farklı bölümlerinde de yakınlaşmaya sebep olduğunu ileri sürmektedir (Schulze ve Baines, 1999: 162-174). Dreher (2003), ise tek iktisadi büyüme değişkeni üzerinde durmuş ve küreselleşme ile ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik olarak ölçtüğü çalışmasında 1970-2000 yılları verileri kullanarak 123 ülkede küreselleşmenin büyümeye yol açtığını ancak gelir dağılımındaki dengeyi düzeltmek için uygun seviyede olmadığına dikkat çekmiştir. Khan (2005), Minhaj vd. (2004), Watanabe (2004), yaptıkları çalışmalarda, küreselleşme bağlamında doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile insani kalkınma arasındaki ilişkiyi ampirik olarak sınımladılar. Çalışmaların sonuçları tutarlıdır ve küreselleşme ve insani kalkınma arasındaki ilişkinin olumlu varlığını tespit etmişlerdir. KOF endeksini geliştiren Dreher (2006), 1970-2000 yıllarına ait yıllık veriler doğrultusunda 123 ülkeyi analiz ettiği çalışmasında genel küreselleşmenin ve bunun yanı sıra ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğini ortaya koymuştur. Elde edilen ampirik sonucun özellikle dış ticaret ve sermaye de kısıtlamaların olmadığı gelişmiş ülkeler için geçerlidir. Çelik ve Erkan

(2010), 1990-2005 yıllarına ait yıllık verileri kullanarak 88 ülke arasındaki küreselleşme ile kalkınma ilişkisini panel veri yöntemi ile sınıamışlardır. Ekonometrik sonuçlar doğrultusunda, sosyo-kültürel, politik ve ekonomik küreselleşmeye kıyasla teknolojik küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisinin daha yüksek ve istikrarlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Küreselleşme ölçütü olarak kullanılan KFP endeksini kullanan sınırlı sayıdaki çalışmadan biri olan Heshmati ve Lee (2010), 1995-2001 dönemi yıllık verileri kullanarak 61 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede, küreselleşmenin ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ile ilişkisini sınıamışlardır. Ekonometrik bulgular, küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında anlamlı, gelir dağılımı ile arasında ise negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kocourek vd. (2013), 88 ülkeyi incelediği çalışmasında, panel veri analizi yardımı ile küreselleşme ile kalkınma arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Ekonometrik bulgular doğrultusunda ekonomik ve sosyal küreselleşme ile kalkınma arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı saptanmaktadır, bunun yanı sıra politik küreselleşme ile kalkınma arasında ise zayıf bir ilişkinin varlığına ulaşılmıştır. Omolade vd. (2013), çalışmalarında, Nijerya ekonomisi için 1980-2011 yılları verileri kullanarak gerçekleşen çalışmada küreselleşme ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin test edilmesi amaçlanmış ve eşbütünleşme testleri kullanarak analiz gerçekleştirilmiştir. Ampirik sonuçlara göre; küreselleşmeye iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisinin iktisadi kalkınmadan küreselleşmeye doğru tek yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türedi (2016), 1996-2014 dönemi verileri yardımı ile küreselleşme ve iktisadi büyüme ilişkisinin varlığı 40 gelişmekte olan ülke üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sabit etkiler modeli çerçevesinde araştırmıştır ve ilgili sonuçlar, küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etki yarattığını göstermektedir. Bunun yanı sıra ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi de anlamlı ve pozitifdir. Coulibaly vd. (2017), BRICS ülkelerinde araştıran çalışmasında, iktisadi kalkınma ve hızlı ekonomik büyümenin kaynağı olarak girişimcilik ve küreselleşmenin etkisini, temel olarak dengesiz panel yöntemiyle araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda BRICS ülkelerinde girişimcilik ve küreselleşmenin ekonomik büyüme ve kalkınmaya pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatür taramasının geneline bakıldığında; ekonomik büyüme değişkeninin kalkınmayı ölçmek amacıyla sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Doğru büyüme modelleri en sağlıklı kalkınma çeşididir; ancak küreselleşme ve iktisadi büyümenin kalkınmayı tam olarak açıklamada yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, kalkınmanın insani gelişme ve beşerî sermaye boyutunun dâhil edildiği çalışmalarda ise değişkenler kısıtlıdır. Ülkelerin küreselleşme düzeyinin ölçülmesinde endeksler haricinde; doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ticari açıklık, sermaye dönüşümü, ekonomik entegrasyon, beşerî sermaye gibi çeşitli parametreler kullanıldığı ampirik yazın

taramasında, küreselleşme ile iktisadi kalkınma ilişkisinin pozitif ya da negatif olduğu sonuçları ile karşılaşılmaktadır. Çalışmamızın parametrelerinin ekonometrik olarak uygulanan bazı çalışmaların özelinde Türkiye örneğinin detaylandırılmış olması açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Küreselleşmenin Tarihsel Dönüşümü ve Ölçümü

Hirst ve Thompson, küreselleşmiş bir ekonominin varoluşunu 1870'li dönemlere dayandırmaktadır (Hirst ve Thompson, 2009: 44). Bu görüşü destekleyen Dani Rodrik, küresel ekonomik piyasanın tarihin geçmiş dönemlerinde de varlığının bulunduğunu söylerken, 19. yüzyıl sonlarında dünya ekonomisinin mevcut dönemlere göre çok daha birbiriyle ilişkili olmasına dikkat çekmektedir (Rodrik, 2010: 18). 18. yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben, 1870-1914 yılları arasında dünya mal ve finans piyasalarında ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Söz konusu yıllarda öne çıkan küreselleşme süreci ilk küreselleşme süreci olarak adlandırılmaktadır. Temel belirleyeni, para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının kabul edilmesidir. I. ve II. Dünya Savaşları ve ulus devletlerin görece bağımsız kalkınma ve ticaret politikaları ile şekillenmektedir (Yeldan, 2002: 22). Tarihsel perspektifte, küreselleşme kavramının ilk gelişme süreci 1870-1930 döneminde kapitalizmin hız kazandığı dönemlere dayanmaktadır. İlgili dönemde ticaretin artması ile azalan taşıma maliyetlerinin yanı sıra yüksek derecede sermaye ve işgücü hareketliliğinden söz edilebilir. 1945-1973 yıllarında ise küreselleşmenin ikinci aşamasının gerçekleştiği savunulmaktadır. Bu aşamada, Bretton Woods kurumları aracılığı ile kurulan makroekonomik düzen rejimi parçalanmış, ilk petrol krizi gerçekleşmiş ve özel sermayenin hareketliliğinin yükselişi ve sanayileşmiş ülkelerin büyümelerindeki hız azalmaya başlamış, bununla birlikte post-kolonyal bağımsız piyasa ekonomileri varlığını göstermiştir. Küreselleşmenin üçüncü aşamasında ise iktisadi düzende en büyük etkiyi yaratan bilgi, iletişim teknolojisinde gerçekleşen devrimidir. Bir başka ifade ile Dünya ekonomisinin son iki yüzyılına bakıldığında, 18. yüzyıl sanayi devrimi ve 1914-1970 ara döneminin ardından dünya ölçeğinde yeni bir küreselleşme dönemine girildiği dikkat çekmektedir. 1990'lı yıllarda Sosyalist Blok'un dağılması ile serbest piyasa ekonomisinin dünyadaki hâkim politikası olması küreselleşmenin son dönemde etkinliğini arttırmıştır (Çelikel Danışoğlu, 2004: 218).

Bu doğrultuda küreselleşmenin 40-50 yıl içinde yoğun şekilde yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Geçtiğimiz yüzyıl boyunca tartışılan en önemli konuların başında olmasına rağmen küreselleşme ile ilgili net ve genel bir tanımlamadan söz etmek oldukça zordur. Bazı çalışmalar; küreselleşmenin teknolojik ilerleme ve dış ticaret erişimi sayesinde piyasalar da olanakları arttırdığını savunurken, bazı çalışmalar ise küreselleşmeyi sağlık ve çevre kirliliği gibi olumsuzlukların yayılması olarak değerlendirmektedir (Şliburyt ve Masteikienė, 2010:288; Kakar Khilji ve Khan,

2011:208). İktisadi kalkınma kavramının da küreselleşmede olduğu gibi sağlık, yaşam şartları ve iktisadi etkilerin desteklemesi ve iyi bir çevre, eğitim, sağlık ve insani gelişmeyi amaçlaması yönü ile küreselleşme ile ilişkisinin varlığının incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Küreselleşme kavramının birçok tanımı ve çeşidi bulunmakla birlikte, küreselleşme endekslerinin farklılıkları

ve ölçümlerinin zorluğu dikkat çekmektedir. Küreselleşmenin ölçümü için yakın dönemlerde birçok farklı çalışma ve endeks oluşturulmuş ve geliştirilmiştir. Küreselleşme endeksleri ile hesaplama yapılmasının en önemli avantajı birçok farklı parametrenin kullanımı ile küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutlarının ölçümünün hedeflenmesidir.

Tablo 1. Küreselleşmenin Ölçümü

Ölçüm	Ülke Sayısı ve Başlangıç Yılı	Değişken Sayısı	Kapsamı ve Özellikleri
KOF Küreselleşme Endeksi: 2018 Sürümü	203 / 1970	43	Fiili ve de jüri arasında ayrım yapan küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik yönlerini içeren geniş kapsamlı göstergedir.
KOF Küreselleşme Endeksi: 2007 Sürümü	207 / 1970	23	Küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik yönlerini içeren gösterge.
(MGI) 2012 Sürümü	117 / 2000, 2008, 2012	11	Küreselleşmenin sosyal-kültürel, ekonomik, teknolojik, politik ve çevresel boyutu ölçülmektedir. Endeks kapsamında yalnızca 2000, 2008 ve 2012 yıllarına ilişkin hesaplama yapılmıştır.
(ATK / FP)	62 / 2002	14	Küreselleşmeyi ölçen ilk bileşik gösterge. Küresel ölçekte politik katılım, teknoloji, kişisel iletişim ve ekonomik bütünleşmeyi kapsamaktadır.
Globalinde	97 / 1970	31	Küreselleşmenin ekonomik, sosyolojik, kültürel ve politik boyutlarını kapsayan sosyolojik küreselleşme endeksi.
CSGR	119 / 1982	16	Küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutlarını yıllık olarak ölçmektedir.
(NGI)	70 / 1995	21	Endeks kapsamında ilgili ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme düzeyleri ölçülmektedir. Ülkelerin yıllık toplam ihracat ve ithalat değerlerinin GSYH'ya oranı coğrafik uzaklık ile ağırlıklandırılmış olarak hesaba katılmaktadır.
DHL Connectedness Indicator (GCI)	140 / 2005-2015	12	Ülkenin dünyanın geri kalanıyla entegrasyonunun derinliğini ve genişliğini ölçen bileşik gösterge. Uluslararası mal ve hizmet akışlarını, sermayeyi, bilgileri ve insanları kapsar.

Kaynak: Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N. ve Sturm, J. E. (2019) tarafından hazırlanan The KOF Globalisation Index – revisited çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü üzere; 2000 yılından bu yana araştırmacılar çeşitli endeksler yardımıyla küreselleşmeyi ölçmeye çalışmaktadırlar. Bu kapsamda 2001 A.T. Kearney'in geliştirdiği, KFP (A.T. Kearney/Foreign Policy Globalization Index). Daha sonra 2002 KOF Küreselleşme Endeksi, 2004 CSGR (The Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation) Küreselleşme Endeksi, 2008 yılında MGI (The Maastricht Globalisation Index), 2010 NGI (New Globalization Index), 2012 PBGI (Person-Based Globalization Index) literatürde dikkat çeken ve sık kullanılan endeksler arasında yer almaktadır (Martens vd., 2014: 2).

A.T Kearney ve Foreign Policy dergisi tarafından yıllık olarak yayınlanmakta olan KFP küreselleşme endeksi, 2003-2007 dönemini kapsamaktadır. Politik, ekonomik, sosyal ve kültürel, çevresel ve teknolojik alanını kapsayan göstergedir (KFP, 2009: 1). KOF küreselleşme endeksi 2002 yılında İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü'nde Axel Dreher tarafından geliştirilmiştir (Caselli, 2012: 46). İlerleyen dönemlerde düzenleme yapılarak güncellenen endeks; 203 ülke için geçerlidir ve 1970'ten 2017'ye kadar olan dönemi kapsamaktadır. Endeks fiili ve de jüri arasında ayrım yapmaktadır. Genel küreselleşmenin yanı sıra ekonomik, sosyal ve politik boyutlarda küreselleşmeyi içermekte olan gösterge; 1 ila 100 arasında bir ölçekte değer sağlamaktadır. Aynı zamanda endeks, istatistiksel olarak

belirlenmiş ağırlıklar kullanılarak toplanan 43 farklı parametreden oluşmaktadır. Dreher (2006), küreselleşmeyi, ülkelerin diğer ülkelerle sosyal, politik ve siyasal bütünleşmesi olarak açıklamaktadır (Dreher, 2006: 1092). Dreher tarafından geliştirilen endekse birlikte, küreselleşmenin farklı parametrelerinin de büyüme üzerindeki etkileri bir arada ölçülebilir duruma gelmiştir. KOF küreselleşme endeksi; küreselleşmenin etkilerini hem ayrı ayrı hem de bir bütün olarak sınaama olanağı sağlaması açısından son yıllarda literatürde sık kullanımı ile dikkat çekmektedir. Ekonomik küreselleşme düzeyi; portföy yatırımları, uluslararası ticaret, ortalama gümrük tarife oranı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları gibi finansal akımlar kullanılarak ölçülmektedir. Sosyal küreselleşme seviyesinin endeks değerinin hesaplanmasında; kişi başına düşen IKEA sayısı, kişi başına düşen McDonald's restoranları sayısı, uluslararası turizm, bilgi akışları, uluslararası patent başvuruları, uluslararası telefon görüşmeleri, internet kullanımı, basın özgürlüğü, medeni haklar, cinsiyet eşitliği ve eğitim standartları açısından parametreler kullanılmaktadır. Politik küreselleşme endeksi ise elçilikler ve uluslararası sivil toplum örgütleri (STK) yanı sıra BM barış misyonlarına katılım sayısı, uluslararası kuruluşların üyeliği ve uluslararası anlaşmalar gibi parametreleri kapsamaktadır ve endeks bu doğrultuda ölçülmektedir (KOF, 2019). CSGR küreselleşme endeksi, temelde KFP endeksi yaklaşımı takip edilerek Warwick Üniversitesinde bulunan Küreselleşme ve Bölgeselleşme Çalışma Merkezi tarafından geliştirilmiştir (Dreher vd., 2008: 28). MGI endeksi Martens ve Zywiets (2006) tarafından oluşturulmuş ve Martens ve Raza (2008) tarafından geliştirilmiştir. MGI ile küreselleşmenin ekonomik, sosyal-kültürel, teknolojik, politik ve ekolojik boyutu ölçülmektedir. İlgili endeks, küreselleşme düzeyi ve küresel değişim ilişkisinde ülkeleri karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır (Hayaloğlu vd., 2015:121). Vujakovic (2010) tarafından geliştirilen NGI endeksi 21 parametre kullanılarak politik, sosyal ve ekonomik küreselleşme düzeyleri ölçülmektedir (Vujakovic, 2010: 5-6).

4. Ekonometrik Yöntem, Analiz ve Bulgular

4.1. Ekonometrik Yöntem

Türkiye ekonomisinin 1990-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak, küreselleşme endeksinin iktisadi kalkınma ile ilişkisinin varlığı, güncel zaman serisi VAR teknikleri ile

Tablo 3. VAR Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Model 1)

Gecikme Uzunluğu	LOGL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-2.506346	NA	0.004991	0.375529	0.473700	0.401574
1	69.42035	125.8717*	1.74e-05*	-5.285029*	-4.990516*	-5.206895*
2	72.74066	5.257159	1.86e-05	-5.228388	-4.737533	-5.098164
3	74.26032	2.152851	2.34e-05	-5.021693	-4.334495	-4.839380

Not: LR: Sequential Modifeild, LR Test Statistics, FPE: Final Prediction Error, AIC: Akaike Information Criteria, SC: Schwarz Information Criterion, HQ: Hannan-Quinn Information Criterion. * En uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

sınanmıştır. Bu doğrultuda küreselleşme endeksi olarak 1970-2017 yılları arasında yıllık bazda hesaplanmakta olan KOF endeksi kullanılmıştır. İktisadi kalkınma göstergesi olarak; insani kalkınma endeksi çalışmada kullanılmıştır. Çalışmada E-views 9.0 ekonometrik paket programı kullanılmıştır. Çalışma boyunca kullanılan parametreler ve gerekli açıklamalara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklaması	Kaynak
<i>hdi</i>	İnsani Kalkınma	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
<i>kof</i>	Genel Küreselleşme	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü
<i>kofe</i>	Ekonomik Küreselleşme	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü
<i>kofp</i>	Politik Küreselleşme	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü
<i>kofs</i>	Sosyal Küreselleşme	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü

Analizde kullanılan ilgili denklemler aşağıda belirtilmiştir:

$$hdi_t = \alpha + \beta_1 kof_t + u_t \quad (1)$$

$$hdi_t = \alpha + \beta_1 kof_e_t + \beta_2 kof_p_t + \beta_3 kof_s_t + u_t \quad (2)$$

Ekonometrik analiz de iki model üzerinde inceleme gerçekleştirilmiştir.

- Model; genel küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisini tanımlamaktadır.
- Model; ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisini tanımlamaktadır.

Genel küreselleşmenin, alt bileşenleri ile birlikte denkleme eklenmesi çoklu bağlantı sorunu yaratabilmektedir. Aynı zamanda, Türkiye ekonomisi 1990-2017 dönemi için kurulan birinci model, küreselleşme ve insani kalkınma arasındaki ilişkinin varlığını kanıtlamış, ikinci model ise ilgili ilişkiyi detaylandırmıştır.

4.2. VAR Analizi

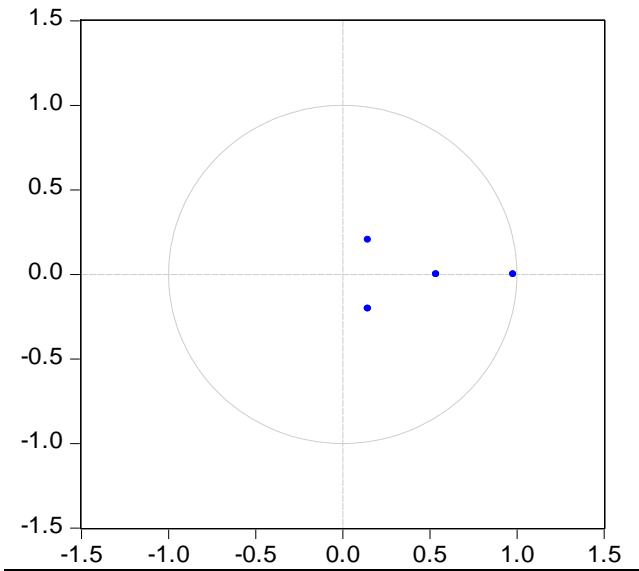
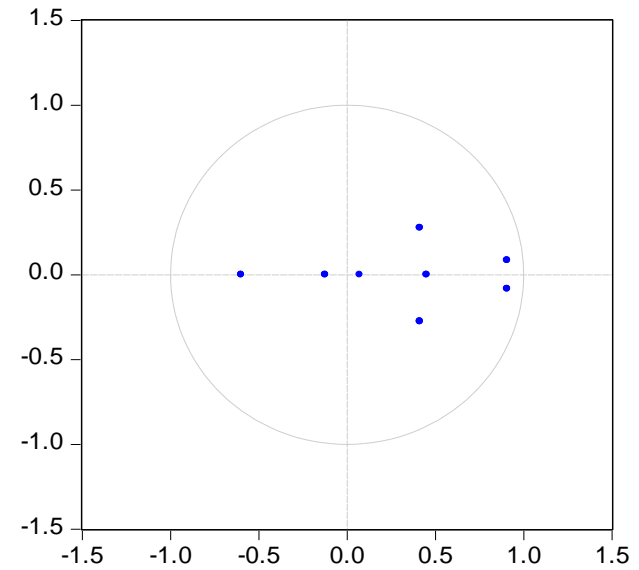
Tablo 3 ve Tablo 4'e göre LR, FPE, AIC, SC ve HQ kritik değerleri incelendiğinde 1. gecikmenin model 1 ve model 2 için en uygun gecikme olduğu gösterilmektedir. Bu durumda VAR modeli her iki model için 1 gecikme uzunluğunda oluşturulmuştur.

Tablo 4. VAR Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Model 2)

Gecikme Uzunluğu	LOGL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-109.0700	NA	0.099686	9.045604	9.240624	9.099694
1	-2.883670	169.8982*	7.49e-05*	1.830694*	2.805794*	2.101145*
2	11.45081	18.34814	9.59e-05	1.963935	3.719116	2.450748
3	21.81229	9.947016	0.000206	2.415017	4.950279	3.118191

Not: LR: Sequential Modifeild, LR Test Statistics, FPE: Final Prediction Error, AIC: Akaike Information Criteria, SC: Schwarz Information Criterion, HQ: Hannan-Quinn Information Criterion. * En uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

4.2.1. VAR Modeli İçin Durağanlık Testi

Şekil 1. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri (Model 1)**Şekil 2.** AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri (Model 2)

VAR modelinin gerekli koşullarının sağlandığı test edilmelidir. AR polinomunun ters kökleri ile Şekil 1 ve 2'de modellerin durağanlığı sınanmıştır. Elde edilen sonuç

doğrultusunda Model 1 ve Model 2 için; AR polinomunun ters kökleri birim çember içinde yer almaktadır. Modellerin durağanlığı ve gerekli koşulu sağladığı böylelikle kabul edilir.

Tablo 5. Otokorelasyon LM Testi Sonuçları (Model 1)

Gecikme Uzunluğu	LM İstatistiği	Olasılık Değeri
1	2.337306	0.6740

Tablo 6. Otokorelasyon LM Testi Sonuçları (Model 2)

Gecikme Uzunluğu	LM İstatistiği	Olasılık Değeri
1	12.42934	0.7139

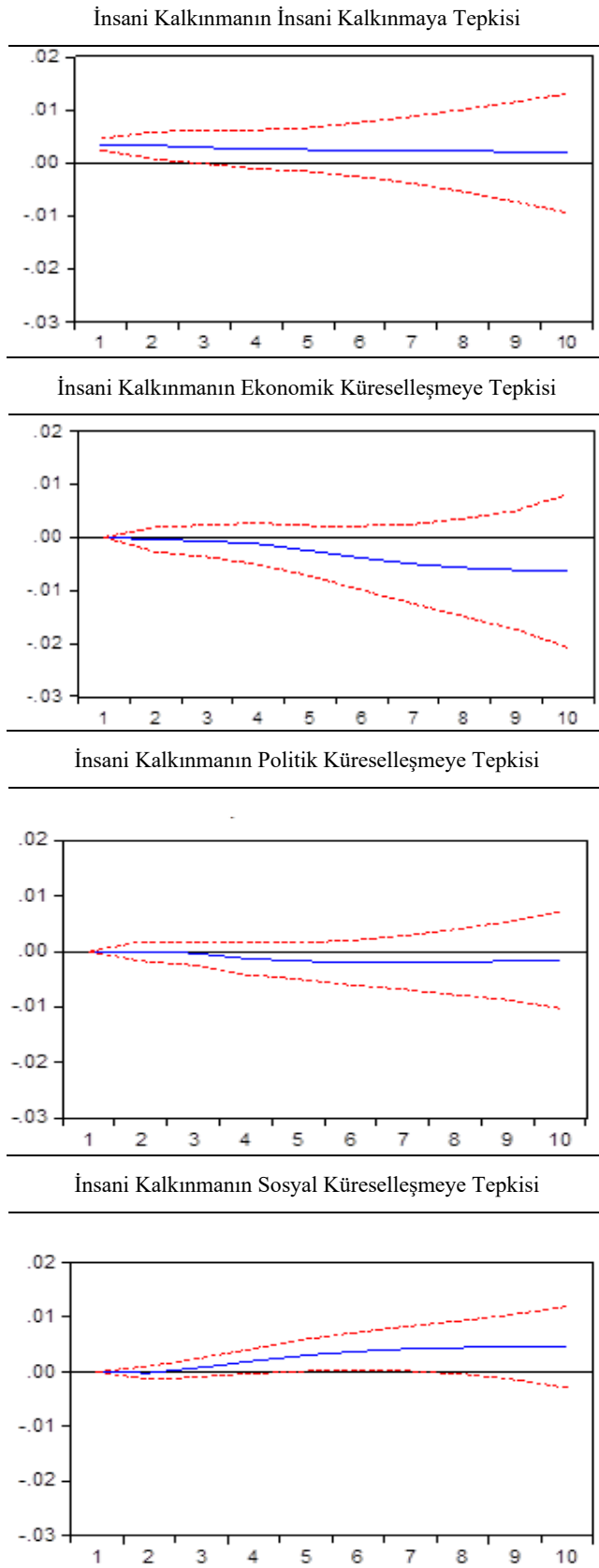
İlgili gecikme uzunluğunda otokorelasyon sorunu olup olmadığını anlamak üzere otokorelasyon Lagrange çarpanı (LM) testi ile sınanmış; Tablo 5 ve Tablo 6'da ilgili sonuçlar raporlanmıştır. Modelde otokorelasyon sorunu yoktur şeklindeki hipotezi, olasılık değerleri 0.05'in üzerinde olduğu için kabul edilir. Bu doğrultuda kurulan ekonometrik model, VAR modelin de otokorelasyon problemi bulunmadığı için tutarlıdır.

4.2.2. Etki Tepki Analizi

VAR modelinin tahmin edilebilmesi için, ilgili parametreler sistemin tahmini neticesinde elde edilen artıkların analizine geçilerek, geleceğe yönelik yorumlarda bulunulur. Modelde yer alan değişkenlere bir standart sapmalılık şok verildiğinde, diğer değişkenlerin tepkisi Impulse-Response (Etki Tepki) Fonksiyonları ile ölçülmektedir. Sözü edilen teknik yardımı ile istatistikî şokların parametreler üzerindeki olası etkileri görülmektedir. Bir parametre de gerçekleşen şokların diğer parametreler tarafından açıklanma oranı hesaplanarak değişkenler arasındaki iktisadi ilişkiler daha anlamlı açıklanabilmektedir. Bir şok, parametrenin ileriye yönelik tahmin hatası varyansını açıklayabiliyor ise parametre içsel olarak değerlendirilebilir. Etki tepki analizinde temel amaç bir parametrenin hata teriminde meydana gelecek ± 2 standart sapmalılık etkiye (şoka) karşılık diğer parametrenin vereceği tepkiyi ilgili dönemlere itibari ile ölçmektedir.

Etki-Tepki Fonksiyonu grafiklerinde dikey eksen de oluşan tepkinin boyutu, yatay eksen de ise tepkinin çeyrek dönemlik süresini ifade etmektedir. Grafiklerdeki kesikli çizgiler ± 2 standart hata için güven aralıklarını, sürekli çizgiler ise modelin hata terimindeki bir standart hatalık şoka karşı, bağımlı parametrenin tepkisini, ifade etmektedir.

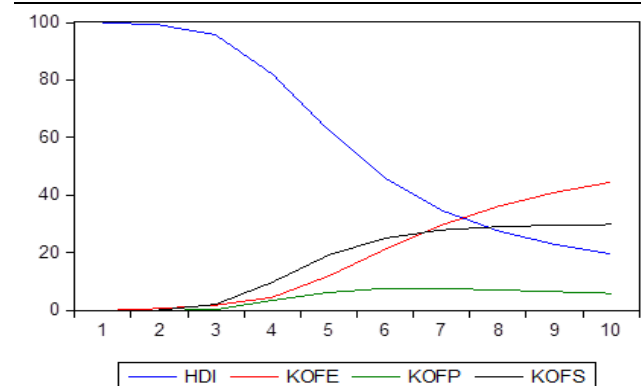
Şekil 3. Etki Tepki Grafikleri

İktisadi kalkınma; ilgili endeks de meydana gelen bir standart sapmalılık etkiye (şoka) karşılık, ± 2 standart hata için güven aralıkları baz alınarak, iktisadi kalkınmaya tepkisini diğer bir ifade ile kendisinde gerçekleşen standart hatalık şokun kendisindeki değişmeyi nasıl etkilediğini göstermektedir. Şekil 3. incelendiğinde, etki başlangıçta pozitif seyir göstermektedir ancak süreç içerisinde kendi kendine olan etkisi ve açıklayıcılığı giderek azalmaktadır. İnsani kalkınma endeksinde gerçekleşen bir standart sapmalılık etkiye karşılık ekonomik küreselleşmeye etkisi yıllar geçtikçe yüksek oranlarda artışların gerçekleştiği ve ilgili dönemler içerisinde artışla devam ettiği görülmektedir. İnsani kalkınma endeksinin, politik küreselleşmeye tepkisi diğer bir ifade ile açıklayıcı etkisi 8 yıla kadar artan bir seyir izlemiştir, sonraki dönemlerde ise azalan bir etkiye sahiptir. İnsani kalkınma endeksinin, sosyal küreselleşmeye etkisi ise aratarak devam etmiş ancak 9. yıldan sonra azalma eğilimine girmiştir.

4.2.3. Varyans Ayrıştırması

VAR sistem dinamiklerini açıklamak için biraz daha farklı bir yöntem öne süren Varyans Ayrıştırması; bağımlı parametrelerin, bağımsız parametrelere yönelik şoklara karşılık, kendi şokları sebebi ile meydana gelen hareketlerinin oranını göstermektedir. Impulse-Response'ların ve Varyans Ayrıştırmalarının hesaplanması için parametrelerin sıralanması çok önemlidir (Brooks, 2008: 300-301). Diğer bir ifade ile Varyans Ayrıştırması modele dahil edilen parametrelerde gerçekleşen bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer parametrelerden kaynaklandığını göstermekte ve parametreler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesini tespit etmektedir.

Brooks'e (2008) göre, uygulamada bir parametreye ilişkin öngörü hata varyansının çoğunun genellikle bu parametrenin kendisine verilen şoklar tarafından açıklandığını belirtmektedir. Bu durumda değerlendirme yapılırken parametrenin kendi şoklarından kaynaklanan bölümün yanı sıra, diğer parametreler tarafından açıklanan sonuçlara dikkat etmek gerekmektedir (Brooks, 2008: 301-302).

Şekil 4. HDI Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırma Grafiği

Tablo 7. HDI Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırması

Dönem	S.E.	Hdi	Kofe	Kofp	Kofs
1	0.003509	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.004853	99.13557	0.682438	0.010348	0.171639
3	0.005793	95.65183	1.905692	0.301746	2.140732
4	0.006869	82.05351	4.553004	3.574468	9.819017
5	0.008494	62.49198	11.97648	6.268938	19.26260
6	0.010589	45.86343	21.30718	7.684827	25.14457
7	0.012866	34.75110	29.70418	7.627984	27.91673
8	0.015091	27.61959	36.14806	7.145385	29.08697
9	0.017148	22.90299	40.97547	6.523800	29.59774
10	0.018994	19.63235	44.58658	5.949796	29.83128

VAR ayrıştırması sonuçları tablo 7'de raporlanmıştır. İlgili sonuçlar incelendiğinde, ilk dönem iktisadi kalkınmada ki değişikliğin tamamı kendisi tarafından açıklanmaktadır. İktisadi kalkınmanın varyansında ki değişiklikleri açıklamada değişimin 4. döneme kadar ortalama %94'ü kendisinden kaynaklanırken; 4. dönem sonrasında ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin etkisinin insani kalkınma endeksi üzerinde artışı ve bu doğrultuda, dönem içerisinde özellikle ekonomik %44 ve sosyal küreselleşmenin %29 seviyelerinde olması kalkınma üzerinde yüksek bir etkiye sahip olduğu kanıtlanmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye ekonomisi 1990-2017 döneminde yapılan ekonometrik modelleme ve VAR analiz sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde, çalışmada kullanılan her iki modelin de anlamlı olduğunu ancak ikinci modelin, birinci modele kıyasla daha iyi çalıştığı ve daha açıklayıcı olduğu görülmüştür. Modeller incelendiğinde; birinci modelin anlamlılığı, ikinci modelin uygulamaya dahil edilmesini ve gerekliliğini sağlamıştır. Tahmin edilen ikinci model, küreselleşme ve iktisadi kalkınma arasındaki ilişkinin detaylandırılması açısından bu çalışma için daha önemlidir. İkinci modelin detaylandırılması neticesinde ekonomik küreselleşme sürecinin, Türkiye ekonomisinin iktisadi kalkınma üzerine etkisinin, politik ve sosyal küreselleşme derecesine kıyasla daha anlamlı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Küreselleşme değişkenlerinin son açıklanan KOF 2017 yılı küreselleşme verileri incelendiğinde; genel küreselleşme endeks değeri 71.58, ekonomik küreselleşme endeks değeri 55.82, politik küreselleşme endeks değeri 92.47, sosyal küreselleşme endeks değeri 66.46 olarak açıklanmıştır. Sözü geçen sıralama doğrultusunda değişkenlerin dünya sıralaması ise 56, 109, 17 ve 104 olarak gerçekleşmektedir (KOF: 30.10.2019). Ekonomik küreselleşmenin son dönemde %44 seviyelerinde olması güncel sonuçların ekonometrik model bulguları ile uyumu incelendiğinde; Dünya sıralamasında 109. sırada oluşu ve endeks değerinin (55.82) diğer değişkenlere kıyasla daha düşük olması dikkat çekmekte ve VAR analiz sonuçlarını desteklemektedir. Bunun yanı sıra sosyal küreselleşmenin de son dönemlerde %29 seviyelerinde olması ve yine KOF verilerinde Dünya sıralamasında 104. olması ve 66.46 endeks değeri ile

kalkınma üzerinde yüksek bir etkiye sahip olduğu kanıtlanmaktadır.

Türkiye ekonomisinde küreselleşme olgusunda ekonomik faktörlerin (ekonomik küreselleşme) ağırlıklı olması, dış ticaret, portföy yatırımları, ortalama gümrük tarife oranı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları gibi finansal akımların; yardımcı politikalar yolu ile geliştirilmesi ve gerekli iyileştirilmelerin, politika yürütücüler tarafından gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu durum Türkiye ekonomisinde, ekonomik gelişmelerin, kalkınma ve küreselleşme ilişkisinde etkinliğinin pozitif olabilmesi için önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra sosyal küreselleşmenin de kalkınma üzerinde ki etkinliğinin son dönemlerde ki artışı, medeni haklar, bilgi akışları, cinsiyet eşitliği, uluslararası patent başvuruları ve eğitim gibi faktörleri pozitif yönde etkilemeyi amaçlayan sosyal politikalar ve yönetmelikler geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Arndt, H.W. (1981). Economic Development: A Semantic History, *Economic. Development and Cultural Change*, 29(3), 457-466. Retrieved from, <https://www.jstor.org/stable/1153704>.
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*. (Second Edition). USA: Cabridge Univerty Pres.
- Caselli, M. (2012). Trying to Measure Globalization Experiences, Critical Issues and Perspectives. *Springer Brief in Political Science*, Italy.
- Çelik, M. Y., & Erkan, H. (2010). Küreselleşme Kalkınma İlişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 188-201.
- Çelikel Danışoğlu, A. (2004). Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3(6), 35-59.
- Dreher, A. (2006). Does Globalization Affects Growth? Evidence from A New Index of Globalization. *Applied Economics*, (38), 1092-1094.
- Dreher, A., Gaston, N., & Martens, P. (2008). *Measuring Globalisation: Gauging its Consequences*. Springer, New York.
- Eren, M. V., & Çütçü, İ. (2018). The Effect of Globalization on Economic Growth: An Econometric Analysis on Turkey. *Research Journal Of Politics, Economics and Management*, January 6(1) P-ISSN: 2147-6071.
- Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., & Sturm, J. E. (2019). The KOF Globalisation Index – revisited. *The Review of International Organizations*, 14, 543-574. <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2>
- Hayaloğlu, P., Kalaycı, C., & Artan, S. (2015). Küreselleşme Farklı Gelir Grubundaki Ülkelerde Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilenmektedir? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 119-152.
- Hirst, P., Thompson, G., & Bromley, S. (2009). Globalization

in Question, Third Edition. Cambridge: Polity Press

- Kakar, Z. K., Khlji, B. A., & Khan, M. J. (2011). Globalization and Economic Growth: Evidence from Pakistan. *Acta Universitatis Danubius*,7(3), 208-217.
- KFP (2009). How the Index is Calculated. (Accessed on 20.09.2019), <https://foreignpolicy.com/2009/10/29/how-the-index-is-calculated/>
- KOF (2019). KOF Globalisation Index. (Accessed on 18.09.2019), <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
- Llyod Reynolds G. (1996). Tarihsel Perspektiften Ekonomik Kalkınma. (Çev: S. Öztürk), Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi, (Der: Fikret Şenses), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Masca, M. (1998). Küreselleşmenin Ekonomik Yönden Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 4, 347-373.
- Martens, P., Caselli, M., Lombaerde, P.D., Figge, L., & Scholte, J.A. (2014). New Directions in Globalization Indices. *Globalizations*, 1-12.
- Rodrik, D. (2000) Gelişmekte Olan Ülkeler ve Küreselleşme Politikaları, Türkiye'nin Küreselleşme Stratejisi, *İktisat, İşletme ve Finans*, (175), 6-18.
- Samimi, P., Lim, G. C., & Buang, A. A. (2012). A Critical Review on Synthetic Globalization Indexes. *International Journal of Fundamental Psychology & Social Sciences*, 2(1), 28-31.
- Šliburytė, L. and Masteikienė, R. (2010). Impacts of Globalization on Lithuanian Economic Growth. *Economics and Management*, (15), 288-294.
- Schulze, M. (1999). Conclusion: The Post-War European Economy in Long-Term Perspective. *Western Europe: Economic and Social Change since 1945*. London and Newyork: Longman.
- Şenses, F. (2004). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?. *Middle East Technical University Economic Research Center Working Papers in Economics*, Issue: 04/09, Ankara
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2006). *Economic Development*. 9th Edition. Pearson Publishers, Wesley.
- UNDP (2019). Human Development Data (1990-2018). (Accessed on 21.09.2019), <http://hdr.undp.org/en/data>
- Vujakovic, P. (2010). How to Measure Globalization? A New Globalization Index (NGI). *Atlantic Economic Journal*, 38(2), 237-237.
- Yeldan, E. (2002). Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler, *Praksis*, 7, 19-34.
- Yavlioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 59-77.

Balkan Journal of Social Sciences

BJSS

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: EUREFE' 19

Yazım Kuralları

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi [BJSS; Balkan Journal of Social Sciences], Ocak ve Temmuz sayısı olmak üzere yılda iki defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **BJSS** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış “örnek makale” dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek alarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID numaraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimedenden oluşan Türkçe “Öz” bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **BJSS**'nin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.

- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir “Giriş” ve bir “Sonuç” bölümü bulunmalıdır. “Giriş” çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiriyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. “Sonuç” araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara “Sonuç”ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.
- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayım Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- Madde imli listeler dâhil edilebilir ve şöyle görünmelidir:
  - (i) İlk nokta
  - (ii) İkinci nokta
  - (iii) Ve bunun gibi
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

Tablo 1. Tablo Örneği

Bir Sütun Başlığı Örneği	Sütun A (<i>t</i>)	Sütun B (<i>t</i>)
Bir giriş	1	2
Bir başka giriş	3	4
Bir başka giriş	5	6

- Denklemler ve formüller Mathtype'da ya da ofis programlarının denklem araçları özelliği kullanarak yazılmalı ve sayfanın sağ tarafındaki parantez içinde art arda numaralandırılmalıdır (metinde açıkça belirtilmişse).

$$EA_{it} = \beta_0 + \beta_1 Nüf_{it} + \beta_2 Yne_{it} + \beta_3 Ptr_{it} + \beta_4 EA_{p_{it}} + \beta_5 Egt_{it} + \beta_6 Kent + \beta_7 Gsyih_{it} + u_{it} \quad (1)$$

- Metin İçi Kaynak Gösterme: Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayım Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

Bu kısımda farklı metin içi gönderme yapma şekilleri, çalışmanın türüne ve yazar sayısına göre nasıl metin içi gönderme yapılacağı anlatılmakta, metin içi gönderme yaparken karşılaşılabilecek farklı durumlar örneklerle aktarılmaktadır.

Metin içi göndermeler en temelde iki şekilde yapılır:

Örnek:

Sağlanacak bu tasarruf ile birlikte yıllık yaklaşık olarak 7,3 milyar dolarlık bir kazanımın olacağı ifade edilmektedir (Bayrak ve Esen, 2014).

ya da

Bayrak ve Esen'e (2014) göre .....

İngilizce çalışmalarda Türkçe bir kaynağa gönderme yapılıyorsa “ve” yerine “and” ifadesi, Türkçe bir çalışmada İngilizce bir kaynağa gönderme yapılıyorsa “and” yerine “ve” ifadesi kullanılmalıdır.

Eğer makalenin genelinde bahsedilen bir durum yerine ilgili makaledeki belirli bir konuya referans vermek istenirse sayfa numarası da atıfa eklenebilir.

Örnek:

Sağlanacak bu tasarruf ile birlikte yıllık yaklaşık olarak 7,3 milyar dolarlık bir kazanımın olacağı ifade edilmektedir (Bayrak ve Esen, 2014: 65).

ya da

Bayrak ve Esen'e (2014:65) göre .....

Üç veya daha fazla yazarlı eserlere atıf yapmak için ilk yazarın soyisminden sonra diğer yazarların soyisimlerini kullanmak yerine “vd.” ifadesi kullanılır.

Örnek:

Aydın vd. (2016) Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan oluşan beş Türk cumhuriyetinde enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi ile araştırmıştır.

ya da

... etkisini panel veri analizi ile araştırılmaktadır (Aydın vd., 2016).

Bir konuyu desteklemek mahiyetinde birden fazla kaynak referans gösterilebilir. Bu durumda atıfları “;” işaretiyle ayırmak gerekir. Ayrıca aynı parantez içerisinde yapılan çoklu göndermelerde çalışmanın yayın tarihine göre sıralanmalıdır.

Örnek:

Buna rağmen devletin ekonomiye müdahale etmesi halinde bunun ekonomiye hiçbir fayda sağlamayacağı, aksine ekonominin kendi doğal kanunları içerisinde işleyen düzeni bozacağını ifade etmektedirler (Esen ve Bayrak, 2015; Aydın ve Esen, 2019; Aydın vd., 2019).

Aynı yazara ait tek yazarlı yayınlarda yayın yılı aynı olması halinde kaynakların ayırımının yapılabilmesi için tarihin yanına küçük harfler (a, b, c, ...) eklenir.

Örnek:

(Esen, 2019a; Esen, 2019b)

Tüzel yazarlı çalışmalara atıf yaparken: Yazar olarak bir grup/tüzel kişi (dernekler, şirketler, devlet kurumları ve diğer çalışma grupları gibi) ifade ediliyorsa bu gruba ilişkin ad bilgisi metin içindeki göndermede oldukça açık ve anlaşılır biçimde verilmelidir. Grup adı bazı durumlarda kısaltılabilir. Eğer grup adı uzunsa, kısaltma herkesçe anlaşılır oluyorsa veya ada yönelik zaten bilinen bir kısaltma var ise ilk kullanımda hem açık hali hem kısaltma hali kullanılıp, sonraki kullanımlarda ise sadece kısaltma kullanılabilir. Eğer grup adı kısa ise veya kısaltması herkesçe anlaşılır oluyorsa tüm göndermelerde adın açık hali yazılır.

Örnek:

İlk gönderme

(Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2018)

İkinci ve sonraki göndermeler

(TÜİK, 2018)

Gönderme cümle içerisinde yapılıyorsa

İlk gönderme

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2018)...

İkinci ve sonraki göndermeler

TÜİK (2018)...

- İkincil Kaynaklar

Bir yazarın makalesine ulaşamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

“(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)’dan aktaran” ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890’dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

Klasik Eserler

Yayın yılı tam olarak bilinmeyen klasik eserler için yayın yılı kısmında “çev.” kısaltması ile birlikte çeviri yılı ya da “sür.” kısaltması ile birlikte kullanılan sürümün yılı verilir.

Örnek:

(Aristotle, çev. 1931)

Klasik eserin orijinal tarihi biliniyorsa o da gönderme içinde kullanılır.

Örnek

(Balzac, 1836, çev. 1941)

- Kaynakça Gösterimi

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Esen, Ö. (2018). Enflasyon. İçinde: D. Çağrı Yıldırım & Emrah İ. Çevik (Ed.), *Para Bankacılık ve Finansal Sistem* (s.43-67). Bursa: Ekin Yayınevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye’de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projesiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiyegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

TÜİK (2018). *Temel İstatistikler*. (Erişim: 01.02.2018), <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

- Bir yazarın makalesine ulaşamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.
  - (i) “(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yıl)’dan aktaran” ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890’dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi
  - (ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).
- **BJSS’ye** yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi turnitin programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.
- Örneklerle Kaynakça

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2012). Bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerine etkileri: İkiz açıklar hipotezinin Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(82), 23-49.

Esen, Ö., & Bayrak, M. (2015). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Sürecindeki Türk Cumhuriyetleri Üzerine Bir Uygulama. *Bilgi*, (73), 231-248.

Aydın, C., & Esen, Ö. (2019). Does too much government spending depress the economic development of transition economies? Evidences from dynamic panel threshold analysis. *Applied Economics*, 51(15), 1666-1678.

Aydın, C., Esen, Ö., & Aydın, R. (2019). Is the ecological footprint related to the Kuznets curve a real process or rationalizing the ecological consequences of the affluence? Evidence from PSTR approach. *Ecological Indicators*, 98, 543-555.

Eğilmez, M. (2017). İşsizlik Niçin Düşmüyor?. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

TÜİK (2018). Temel İstatistikler. (Erişim: 01.02.2018), <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Esen, Ö. (2012). Türkiye’de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

Esen, Ö. (2018). Enflasyon. İçinde: D. Çağrı Yıldırım & Emrah İ. Çevik (Ed.), *Para Bankacılık ve Finansal Sistem* (s.43-67). Bursa: Ekin Yayınevi.

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Guide for Authors

BJSS is published biannually in January and July. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of BJSS from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- *BJSS* is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition, tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.
- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
  - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
  - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **BJSS** are passed through plagiarism checking. The journal uses the turnitin software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 20%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/BJSS>.

Balkan Journal of Social Sciences

BJSS

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: EUREFE' 19

Değerlendirme Süreci

- **BJSS'**a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **BJSS'**a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, turnitin paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. **BJSS** dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **BJSS'**a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştirisi ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **BJSS'**un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **BJSS'**a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **BJSS'**da yayımlanmasına **karar** verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi'ne devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to *BJSS* are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of *BJSS* are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Tekirdağ Namık Kemal University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. *BJSS* employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to *BJSS* take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of *BJSS* may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to *BJSS* is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in *BJSS* are transferred to Balkan Journal of Social Sciences.

Balkan Journal of Social Sciences

BJSS

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: EUREFE' 19

Yayın İlkeleri

- **BJSS**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **BJSS**'de, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **BJSS**'e gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **BJSS**'e gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **BJSS**'nin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **BJSS**'e gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **BJSS**'e gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **BJSS**, Ocak ve Temmuz sayısı olmak üzere yılda iki defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **BJSS**'e gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Balkan Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **BJSS**'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **BJSS**'de yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **BJSS**'e gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.org.tr/bsbd> de yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **BJSS** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **BJSS** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **BJSS** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **BJSS** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **BJSS** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **BJSS**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **BJSS** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **BJSS** is regularly published biannually in January and July by Tekirdag Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **BJSS**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Balkan Journal of Social Sciences (**BJSS**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **BJSS** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **BJSS** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **BJSS** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.org.tr/bsbd> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Correspondence Address

BJSS Dergi Editörlüğü

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

59030 – TEKİRDAĞ/TÜRKİYE

Tel: 0 282 250 2800- Fax: 0 282 250 9927

Web: <http://dergipark.org.tr/bsbd>

e-mail: bjss@nku.edu.tr